

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

2728

2729

2730

2731

2732

302

303

85

A-12

831

3049

39

9

2003

ԹԱՐԳՄԱՆՉԻՆ ՆԱԽԱԲԱՆԸ

Իտալական վառ երեւակայութեամբ օժտուած զեռատի Դը յա Գրանժ Իտալացի օրիորդին անդրանիկ վէպն է, զոր թարգմանելով Հայ հասարակութեան կը նուիրենք: Ստուգիւ շատ քիչ անգամ հանդիպած է, որ կնոջ ձեռքէ ելած մատենագրական ձեռնարկ մը այն աստիճանի ահռելի տպաւորութեանց տակ սկսած եւ աւարտած ըլլայ, ինչպէս եղած է առաջիկայ վէպիս նկատմամբ: Մանկամարդ հեղինակը իւր այս երկն սկսած ատեն մօրը հետ Գաէտայի ծոցին մէջ կիկերոն կոչուած ամարանոցը կը գտնուէր: Իսկ հայրն ու եղբայրը Պիէմոնտացի զօրաց դէմ կը կըռուէին: Ուրիշ եղերերգութիւն մ'ալ իւր աչքին առջեւ տեղի կ'ունենար. Փրանկիսկոս Բ. Նէապոլսոյ թագաւորը իւր երկիրը դիւցազնաբար կը պաշտպանէր համարիւն Իտալացի գունդերու դէմ: Ամէն օր մեռելներու դիակներ ամարանոցին առջեւէն կ'անցնէին. ամէն օր թնդանօթի հարուածները նորանոր զոհեր կը պատրաստէին: Ահա այսպիսի զարհուրեցուցիչ պարագաներու մէջ էր որ յոյս տեսաւ ազնուական օրիորդին առաջին արդիւնքը:

Ընտիր վէպին զովեստն ընել չենք ուզեր, վասնզի գիտենք թէ ընթերցողները զմեզ պիտի պարսաւեն, զայն ըստ արժանւոյն ներբողած չըլլալնուս համար:

2017

Ա. ԳԸ ԼԱ ԳՐԱՆԺ

100

ԿԵՍԱՐ ԱԳՐԻՊՊԱ

ՎԻՊԱԿԱՆ ՈՒՐՈՒԱԳԻԾ

ՏԻՔԵՐԻՈՍ ԿԱՅՍԵՐ ԺԱՄԱՆԱԿԷՆ

ԹԱՐԳՄԱՆԵՑ

Հ. ՀՄԱՑՆԱԿ ՀԱՄՔԱՐԵԱՆ

Միսիք. Ուխտէն

Կ. ՊՈԼԻՍ

1912

այս

85

Ա. ԳԸ ԼԱ ԳՐԱՆԺ

այս

Կ-12

ԿԵՍԱՐ ԱԳՐԻՊՊԱ

ՎԻՊԱԿԱՆ ՈՒՐՈՒՄԳԻԾ

ՏՐԵՆՐԻՈՍ ԿԱՅՍԵՐ ԺԱՄԱՆԱԿԷՆ

ԹԱՐԳՄԱՆԵՑ

Հ. ՀՄԱՅԵԱԿ ՀԱՄԲԱՐՆԱՆ

Մխիթ. Առաքել

Կ. ՊՈՒԼՈՍ

Տպագր. Ռ. ՍԱԳՍԵԱՆ

1912

A. DEVEJIAN LIBRARY

NEW YORK

Ա. ՏԵՎԵՋԻԱՆԻ ԳՐԱՏՈՒՆ

ԿԵՍԱՐ ԱԳՐԻՊՊԱ

ԳԼՈՒԽ ԱՌԱՋԻՆ

ԱՍՏՈՒԱԾԱՅՈՒՅՈՒՄ

Ա.

Հառվմայ շինութենէն 765 տարի վերջը և Քրիստոսի 12 թուականին, Նոյեմբերի գեղեցիկ օր մը, Ոկտաւիան Աւգոստոսի նշխարները սակեղրուազ պատգարակի մը մէջ ցուցադրուած էին: Աշխարհակալ վեհապետը Նորայի մէջ՝ Նէապոլսոյ մօտ վախճանած էր և Հառվմայ մէջ իւր դիակին այրման հետ պիտի կատարուէր նաև իւր դից կարգը դատուելուն արարողութիւնը:

Հառվմէական տիեզերական պիտութեան գոյութիւնը յեցած էր ո՛չ թէ մեծ ազգի մը ոյժին և մասնայատկութեանց՝ այլ միակ քաղաքի մը բնակչութեան վրայ, քաղաքի մը՝

որ լսի կառավարութեան կեղծոնն ըլլալէն չգոհանալով՝ բովանդակ պետութեան իշխանութիւնն ալ իրեն սեփականեց : Երկարատեւ քաղաքական պատերազմներէ վերջապէս պարտաւած՝ Հռովմ՝ այլ եւս միակ անձի մը իշխանութեան ներքեւ կրցաւ տեսիլ . այս անձն եղաւ Ուրտաւիան , որ գիտցած էր իւր հակառակորդներուն յաղթելէ վերջը՝ միապետութիւնը յինքն գրաւել և իւր վեհապետական ակթուր հասարակապետական հիմունքի վրայ հաստատել :

Բայց հասարակապետական կերպարանք ունեցող ամէն բան հեռզհեռէ բարձուեցաւ կամ գոնէ արժէքէ ձգուեցաւ : Փոզովուրդը Հռովմայ մէջ գրամական նուէրներով , ցորենարաչխութեամբ , թատերական տեսարաններով և սուսերամարտիկ կռիւներով կամ գազանամարտով չափու մէջ կը պահուէր և ամէն գասակարգի վրայ ալ տիրած էր այնպիսի զգացում մը , որ իշխանին հանդէպ վատագի և սարկամիտ վարմունք մը ցոյց կը տրուէր . այս պատճառաւ ալ ի հարկէ զարգանալու էր այն քսամեկի բռնապետութիւնը , որ կիներու , ազատագրեալներու , չոզքորթներու , լրտեսներու և զրպարտիչներու ձեռքով անուցուելով և զրգուուելով , բնծայեց սարսափած ժամանակակիցներուն՝ այնպիսի անագործութեանց երկար շղթայի մը տեսարանը , զորոնք այսպիսի յիմար իշ-

խաններու կրնային ներշնչել ամբարտաւանութիւն , արիւնուշտութիւն և մարդասնցութիւն :

Երբ հոսովեական ազատութիւնը Ռկոտախանտի ձեռքով գերեզման իջաւ , Հոսովաքաղաքն ալ հարկաւ բոլորովին նոր կերպարանք մ'առաւ , այնպէս որ հին Եօթնրկեան քաղաքին փառաւորութիւնը չառ և չառ կը գերազանցէր այն հասարակաց շէնքերու հոյակապ ճոխութիւնը՝ որնցմով ծածկուած էր Արէսեան գաշար :

Ճիշդ Արէսեան գաշան է , ուր կ'ուզեմ տանիլ ընթերցողը : Այն գաշար տանող բոլոր փողոցները ժողովրդեան հոծ բազմութեամբ լեցուած էին : Մարդկան բազմաթիւ խումբեր կը խանուէին յաղարկաւորութեան հանդիսաանս ըլլալու , որ ծանր և հանդիսական կերպով կապխտպէն կլկլով կը շարժէր Վլխա Լակուէա (ձիւր կաթին) կոչուած փողոցին վրայ , զոր մեր ժամանակի հնախոյզը ստուգիւ գուր պիտի աշխտաւէր զանկու :

Արէսեան գաշալին վրայ հանդիսութիւն մը սեղի պիտի ունենար , որ սրչափ ալ այլուտա ծիծաղելի ըլլար , սակայն նպատակն էր ժողովրդեան վրայ ազդեցութիւն ընել :

Մեղակոյտը , որուն յառաջուան իշխանութեան փոխարէն մնացած էր խեղճ սղորմելի պաճուճանք մը , որոչամ էր երբեմնի տիւղերակալին սատուածացումը կամ զից կարգ

գասուիլը : Ապա ուրեմն ծերակոյտն իբր կամազուրկ վարչութիւն ստորնացընողին Ողբիմպոսի դից մէջ պատուոյ զահ մը վերապահուած էր : Ինչո՞ւ ալ չէ : Ոկտաւիան իսկ իւր կենդանութեան ժամանակ թոյլ առած էր, որ Պերգամոնի : և Նիկոմեդիայի մէջ Հռովմքաղաքին հետ, որ զիցունհիներու կարգը գասուած էր, իրեն ալ տաճար ու սեղան կանդնեն :

Փեթակէն խմբովին դուրս ելլող մեղուներու բզզիւնին նման մրմոռոց մը կը լսուէր խոնուող խառնաղանձ քաղմութենէն, մըրմոռոց մը՝ որ կը փոխաւի կատարեալ ծովու մունչիւնին, եթէ փրփրաղէզ ալիքները եզերքը խորասկին, երբ կայսերական անձնապահները, Պրեստորեան անուամբ հանրածանօթ, պառչած համարեցաւ հարուածել աջ ու ձախ երբեմն վեհափառ ժողովուրդը, հրաւիրելով զայն քաղաքավարութեամբ, որպէս զի յուզարկուորութեան անցք թողու :

Առջեւէն կը քալէին նախրակները՝ խուրճերը՝ խոնարհեցուցած, յետոյ կու գար յուզարկուորութեան կառքը կամ լաւ եւս

¹ Խուրճեր (fascies) կը կոչէին Հռովմայեցիք ցարասի ծառին ճիւղերէն կազմուած տրցակները, որոնց մէջտեղէն տապար մը դուրս կը ցցուէր : Ասոնք նախրակներ (lictors) կոչուած 6-24 պաշտօնեաներ հիւպատոսներու և պրետորներու և կայսերաց առջեւէն կը տանէին, ի նշան անոնց մահու և կենաց իշխա-

մամուսոր առ այս սրատրատուած ձաղանաց կառք մը՝ ձգուած չորս սև նոսրոցներէ, Լիպիտինա¹ կոչուած դազազով: Երկու ուրիշ յաղթութեան կառքեր կը կրէին վախճանակին անդրինները, մին սակիզէնը միւսն արծաթեղէնը. դարձեալ ուրիշ քառաձի կառքեր կը տանէին բովանդակ նախկին հռովմէական դիւցազներու արձանները, սկսեալ Հռոմուրուսէն մինչև Յուլիոս Կեսար, մինչ երկձի կառքեր բեռնաւորուած էին աշն յաղթութեան նշաններով, սրոնք Ոկտաւիանոսի ատեն սպարտուած ազգերէ առնուած էին և անազապղնձէ տախտակներու վրայ իւր հրատարակած օրէնքներով:

Եսեւէն կը յառաջանային հետիտան բոլոր սինկղիսիկոսները, կառախարութեան պաշտօնականները և ամբողջ հռովմէական սրատրիկները: Փամանակին սովորութեան համեմատ՝ իրենց ձեռքերը կուրծքերուն վրայ խաչաձև բռնած:

Նութեան: Երբեմն տապարները բոլորովին դուրս կը հանուէին խուրձերէն կամ գոնէ ասոնք կը խոնարհեցուէին:

¹ Լիպիտինա (Libitina) կը կոչուէր յուղարկաւորութեան դիրքը, որ Հռովմայ մէջ ընդարձակ տաճար մ'ունէր, ուր կ'առնուէր մեռելներու գուցակը եւ ուր ուղարկաւորութեան համար պէտք եղած իրերը կը ծախուէին ու անծինքը (դի լուացող, մեռելաթաղ, եղերամայր) կը հոգացուէին: Հոս կ'ենթադրուի գործածուած է դազազ իմաստով:

Երկար չուն Արէսեան գաշտին վրայ դար դար առաւ : Սգաւոր կոչուածներու խումբէն զատուեցաւ այր մարդ մը , որ պարզ պատմութեան մը կը կրէր , որպէս զի բեմ բարձրանայ : Պատանի մը հետեւեցաւ անոր , բեմին վրայ անոր հետեւ իւր անզը զըրտուելու համար :

Անպաճոյճ պատմութեան կրող մարդը յազթահասակ էր , այնպէս որ հերակղեան մարդ կէնար անուանուիլ : Միայն թէ իւր ճակատը շատ ցած էր և իր գլխուն սեւագորշ մագերը խողանաձեւ ցցուած կ'երեւային : Իւր վար կախուած ներքնաշուրթնր և տափակ քիթը անգթութեան մխտոմ ունենալը կը հետեւցնէին , մինչ իւր մեծ մոխրագոյն աչուրները , որ կխտով չափ իրենց խոտոջներէն դուրս կ'ելլէին , կարծես թէ բուխ նման լուսամտութը ցերեկուան լոյսէն նախամեծար կը համարէին :

Այս անձն էր Տիրերիոս , որ Ոկտաւիան Աւգոստոսի վերջին կամքին սրոյմամբ աշխարհի իշխան անուանուած էր : Իրեն ընկերացող պատանին կամ մանչը իւր Դրուսոս սրդին էր , զոր աւնեցած էր իւր բաժանեալ Վիպսանիա կնոջմէն :

Նոյն վիճակն ունեցած էր նաև Վիպսանիայի մայրը : Նմանապէս ասոր օրինաւոր ամուսինը Ագրիպպա զինքը մերժած էր , Աւգոստոս կայսեր լիախ դասեր , Յուլիայի հետ

կարգուելու համար : Այս արձակման համար
 զգացած ամօթին ցաւէն քիչ մ' ետքը մնում
 էր , որով չէր կրցած տեսնել , թէ ճիշդ այն
 կնիկը , թէպէտ տիեզերակալի մը դուստր ,
 որ կրցած էր մինչեւ իւր ամուսինը իրմէ խը-
 լելու աստիճան ստորնանալ , նոյն իով այնչափ
 վատթարանալ կարող էր , որ ելլէր իւր զըս-
 տեր ձեռքէն ալ ամուսինը յափշտակէր :

Տիրեր բարձր և կրնանք ըսել , հնչական
 ձայնով իւր բարեբարին ներբողը սկսաւ կար-
 գալ . եթէ սակայն ունեցած չըլլար ամէն
 վանկի առջեւ փոքրիկ դադար մ' ընելու գէշ
 վարժութիւնը , որ թոթովելու պէս բան մը
 կը դառնար :

Մինչդեռ Տիրեր կը կարդար , երկասասարդ
 սինկլիտիկոս մը , որուն գեղեցիկ գլուխը մեծ
 ֆլուզիասի¹ դուրը իւր օրինակ կրնար գործ-
 ածել , իւր քովինին , սարեւոր ձերակու-
 տակննի մը ականջէն մեղմով վախայ .

« Դուն ալ այն մաքէն չե՞ս , Աստերիոս
 բարեկրամս , որ Աւգոստոս Ոկտաւիոս իրա-
 ւունք ունէր , երբ կ'ըսէր . կը ցաւիմ խեղճ
 Հոտիմայեցոոց վրայ վրայ , որոնք սահմա-
 նուած են այսպիսի խեցրեկ կզակնելու . տակ
 էյնալու² : »

¹ Նշանաւոր յոյն արժանագործ իրր 500 Ն. Ք.
 մնաւ բանտի մէջ 432 կամ 431 :

² Սուետոն . Աւգոստոս :

«Ողիմպոսի՛ սիրոյն, լուէ, եթէ չես ուզեր
զլուխդ փորձանք բերել:»

Սակայն երիտասարդ սինկղիսիկոսը ար-
համարհանօք ծիծաղեցաւ. յետոյ դարձեալ
աչաւրները յառեց ճառախօսին վրայ, մինչեւ
որ սաիկա իւր ճառը կարդաց լմնցուց:

Արդէն պատրաստ էր մեծ փայտի դէզ մը,
որ կանոնաւոր կերպով կը բարձրանար, երբ
այս միջոցին դիակը բերին և դէզին վրայ
գետեղեցին: Հաւազէաներ, բնդերահմաններ
և եղերերգուններ, նամանաւանդ թէ եղերա-
գոջներ երկցս խարոյկին բոլորաթիւքը դարձան,
որուն վրայ զայն՝ անձնապահ՝ գնդին չորս
հարիւրապետներ չորս կողմանէ կրակի տուին:

Ամէն կողմ խոր լուսթիւն մը կը տիրէր,
զոր լսկ կ'ընդհատէր արագ լորլորքած կրա-
կին ճարձատիւնը:

Ամէնուն աչքը գազաթն էր, վասն զի
դադաղը դեռ կրակէն գերծ մնացած էր:
Վերջապէս ան ալ վեր բարձրացող բոցէն
չքջապատուեցաւ: Ապշած ամբոխին մեծ դար-
մացմամբը՝ յանկարծ զօրաւոր հսկայ արծիւ
մը խարոյկէն վեր բարձրացրնկով իւր թռիչ-
քը, արագ թեւահարու թեւամբ մարդոց տե-
սութենէն աներևուցի ի կողմ:

Բարձրարարբառ ցնծութիւն մը ամէն
կողմէն լսկի եղաւ: Աստուածացուցման տե-
սարանէն բան մը չպակսելու համար, սին-
կղիսիկոս մը— պատմութիւնը անունը մեկի

պահած է, նումերիս Ստափիոս կը կոչուէր—
 երդում ըրաւ, թէ տեսաւ Աւգոստոսի ոգւոյն
 երկինք նլկլը, սրուն համար կայսեր Լիւիա
 մօրմէն առատ պարզեւ մ'ընդունեցաւ: Ճիշդ
 այս կերպով երդուընցած էր նաև ասկն մը
 Յուլիոս Պրոկուղոս, Ռոմուլոսի ոգւոյն Ողիմ-
 պոս սուտոնիլը տեսած ըլլալը հաստատելով:

Բ.

Այրմանն արարողութեան վրայ հաղիւ մէկ
 ժամ անցած էր, արդէն Արէսեան դաշտը
 դարձեալ ամառացած մնաց Երբեմնի տիեզե-
 մակալէն մնացած էր լսկ ափ մը մոխիր և
 ածխացած ոսկրտախներ: Այսպիսի տեսարան
 մը ստուգիւ իմաստունէն կարեկից ժպիտ մը
 պէտք է որ կորզէր:

Թէպէտ Արէսեան դաշտը նոյն ժամանակ
 իսկ հոյակապ շէնքերով լի էր, սակայն և
 այնպէս կարեկի շէր այս քաղաքամասը բաղ-
 մամարդ համարիլ. այս պատճառաւ ալ հա-
 ղիւ թէ գիշերը իւր սեւ քողը սարածելու կը
 սկսէր, փողոցները մարդաթափուր կ'ըլլային:

Երկու այրեր դանդաղ քայլերով կը շր-
 ջէին այն փողոցին վրայ, որ Վատիկանեան
 կամուրջէն Պոմպէոսի թէատրոնը կը տանէր.
 ասոնցմէ մին այն երիտասարդ սինկղիտիկոսն

էր, որ կայսեր ճարտասանական տաղանդին վրայ ոչ այնչափ զովհաստով խօսած էր, մինչդեռ միւսը ճիշդ այն էր, որուն յայտնած էր իւր միտքը, իբր վախճանավեպ մարդ մը, որուն զիմագիծը կեղծաւորութեան ու չարութեան խտուսելով մը կը մասնէին :

Մոխրագոյն կանանչ աչուքներէն արծաղուած հայեցուածքը ուրիշին երեսին վրայ չէր հանգչեր և զանոնք կխտով շափ կը գոցէր մէկուն հետ խօսած ատեն, կարծես ակնարկներու հանդիպելէն վախնալով :

Երկուքէն առաջինը Ասինիոս Գալլոս սինկրիստիկոսն էր, Պոլլիոն Գալլոս նշանաւոր ճարտասանին որդին, ինքնին իբրև մեծ ճարտասան ծանօթ : Իւր հայրը Ոկտաւիան Աւգոստոսի մէջ հրարորբոք ատելութեամբ առած էր հռովմէական ազատութեան բռնաբարողը : Ընդհակառակն Ասինիոս Աւգոստոսի մէջ կը յարգէր ստեղծող հանճարը և վեհապետին առջև առանց վատթարանալու և ուղտակելու, ինչպէս ծերակոյտի մէջ արույ սովորութիւն եղած էր, ազատաւիամ անոր բարձրական ոգւոյն առջև խոնարհիլ ուղած էր : Բայց սարսափելի ատելութիւն մը կը սրնուցանէր ընդդէմ Տիրերի, որուն մէջ կը համարէր, թէ կը տեսնէր միշտ մարդու արեան ծարաւի վազրը :

Իր բուն ատելութիւնը թերևս մերձաւոր պատճառ մ'ալ ունէր : Ասինիոս՝ վկայ-

սանիան , Տիբերիոսի ամուսինը ուժգին սիրով
կը սիրէր , բայց սուանց անոր զգացընելու
իւր սէրը , ցորչափ ան Տիբերի հետ միացած
կ'ապրէր : Հազիւ թէ սակայն Վիպսանիա
բաժնուեցաւ և մերժուեցաւ , ա՛լ շուղեց յա-
պաղել իւր սիրան ու ձեռքը անոր մատու-
ցանելու : Անասհման սիրով կը սիրէր Վիպ-
սանիան , սուանց նոյն կերպով չատելու նաև
զայն , որուն վերաբերած էր իւր ամուսինը :

Իւր ընկերն էր Յունիոս Ատաերիոս սին-
կլլափիոսը , որուն հայրը կրցած էր ստորա-
քարչութեամբ ծերակուտական աստիճանին
բարձրանալ :

Երբ երկուքը Պոմպէի թատրոնը հասան ,
նոյնին սիւնաղարդ սրահէն մարդ մը գուրս
կլերով իրենց մտակցաւ :

«Դուն հո՞ս , Նեպտոն» , հարցուց զարևա-
մած Ասինիոս Գալլոս եկողին :

«Այո՛ , ես եմ : Տիկին Վիպսանիա ինձի
հրամայեց քեզի հետեւելու :»

«Արտաուոյ բան . երբէ՛ն ի վեր իմ տանու
մէջ գերուոյ այնպիսի պակաս մը կայ , որ ճիշդ
սլ զքեզ պէտք կ'ըլլայ եզեր գործածել :»

Նեպտոն լուց . բայց երկու սինկլիփիոս-
ներուն հետեւէն չէր գատուեր , որոնք իրենց
ճամբան յամբարսար կը շարունակէին :

Ծովու աստուածին անունը կրող գերին
արտաքոյ կարգի գեղեցիկ երիտասարդ մըն
էր , որուն ուժեղ մարմնայ կազմը ամենա-
քաջ ըմբշին պատիւ կրնար բերել :

Հագուտան էր սպիտակ պարեգօտ մը, որ հագիւ ծունկերը կը ծածկէր և սրունքները մերկ կը թողուր, մինչ սառները կային փաքրիկ սիրուն սանդաղներ: Մերկ էին նաև իւր բազուկները, բայց մեծ սոկեգօծ ապարանջաններ անցուած:

Միայն թէ ստրուկին ամբողջ վարուելակերպը աղնոււթիւն մը կը յայտնէր, բայց միւս կողմանէ չէր կորսնցրններ իւր պարզ ու ստրկական երևոյթը: Կարճ կարուած բոլորովին սև մազը բարձր, կրնայ ըսուիլ վեհափառ ճակատը ազատ կը ձգէր, սրուն վրայ յայտնապէս կը կարգացուէր, թէ այսպիսի ստրուկ մը դիւրաս չի խանար՛իր ինքնահաճ և ամբարտաւան ակրօջ մը առջիւ:

Իր մեծ սև սրակ աչուքներէն կարծես բուսուտը բոցեր կը շողային, և երբ բարեձև յօնքերը քիչ մը պստտէր, մթազոյն կրակ մը հորիզոնական գիծ մը կը կազմէր ճակատին վրայ, սոյն երակը ամէն մէկ զգացած սրտի շարժման՝ երթալով կը մթազներ և նշան էր սէզ և աննուած նկարապրի: մը, որ դժուարաւ կը յարմարէր ամենակատարեալ ստորնութեան վիճակին, որ զժրախտաբար հետմայիցի գերինկրուն շատ յատուկ դարձած էր: Իւր կողմնակի գիմազիծը բուն յունական կրնար ըսուիլ, մինչ քիչ մը մութ և միանգամայն ամբողջ գոյնը բուն ընկճուած ցաւի մ'արտայայտութիւնը կը մատնէր:

«Խնչու քեզի զարմանալի կու գայ, որ ճիշդ ալ այս գերին քու ծառայութեանդ որոշուած է», հարցուց Ատտերիոս երկար լռութենէ մը վերջը :

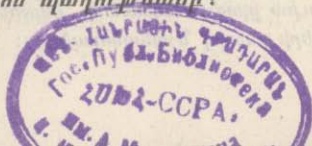
«Վասն զի ինձի չի վերաբերիր այլ Փղաւիոս Պոլլիոյ սինկղիստիկոսին, որ իզմէ խընդրած է զայն քիչ մ'ատեն պահել : Սուսերամարտիկ մը երդում ըրած է զանիկա սպաննել : Պոլլիոյ պատանին կը սիրէ և կը կարծէ, թէ իմ տանս մէջ աւելի ապահով կ'ըլլայ : Ստիպուեցայ նաև խոստանալ բարեկամիս, որ գերին միայն գիշեր ատեն դուրս թողում, այսինքն երբ սուսերամարտիկներուն արգելուած է փողոց թափառիլը» :

«Որոտացողի՛ն սիրոյն», գոչեց Ատտերիոս, «հրաշալի գերի մը, որուն Պոլլիոյ այն աստիճան հոգ ու խնամք կը տանի» : Աս ըսելով ետ դարձաւ գերւոյն երեսը տեսնելու մտքով ոչ բայց մութը արգելք եղաւ :

Այս միջոցին երկուքը Մարկեղոսի թատրոնին առջեւ հասած էին :

«Եթէ այն՝ որուն անունը կը կրէ այս թատրոնը», ըսաւ Ասինիոս, «ողջ ըլլար, ո՛րչափ տարբեր կերպարանք կ'առնուին հրապարակական խնդիրները» :

«Բախտի դիքը Աւգոստոսի ընտանեաց երբեք դուժ ու գորով չեն ունեցած», ըսաւ Ատտերիոս պաղով թեամբ :

«Ողիմպոսի համար, իրաւունք ունիս : Անապորոյն ճակատագիր մը մեծ մարդուն բոլոր մերձաւորները կը հալածէ, զոր մեծապէս կը յարգեմ, թէպէտ երբեք զայն սիրել չեմ կրցած . . . : Մարկեղոս¹, որ ծերակոյտին պիտի դարձընէր իւր նախկին ճոխութիւնը, ծաղիկ հասակի մէջ մեռաւ : Այսպէս մեռան նաեւ Գայիոս և Ղուկիոս² : Երկու Յուլիաները³ աքսորքի մէջ կը ծիւրին, կը ծնւին : Իսկ Գերմանիկոս⁴ հարկադրուեցաւ Պաննոնիա երթալ ապստամբ լեզէոնները զսպելու համար : Թերեւս հոն ասոր ալ յաջողակ նետ մը կը սպասէ . . . : Կրնա՞ս ինծի ըսել, Ատտերիոս բարեկամ, այս անհաշտ ճակատագրին անունն ի՞նչ է» :

¹ Մարկեղոս, Աւգոստոս կայսեր Ոկտաւիա քրոջ որդին եւ Յուլիա դստեր էրիկը, որոշուած էր իւր կնոջ հօր պայագատն ըլլալու : Շատ երիտասարդ վախճանեցաւ : Դիոն պատմագիրը կ'աւանդէ, թէ հասարակաց կարծիքը Տիբերիոսին մայրը, Լիւիան, կ'ամբաստանէր թէ զայն թունաւորած ըլլայ :

² Գայիոս եւ Ղուկիոս, Մարկեղոսին այրւոյն եւ ասոր երկրորդ էրկան Ագրիպպայի որդիքը, որոնք յետոյ Աւգոստոսի յաջորդ նշանակուեցան, նմանապէս ծաղկատի վախճանեցան :

³ Մին Աւգոստոս կայսեր դուստրը, միւս թոռը :

⁴ Գերմանիկոս որդի էր Կղաւզիոս Դրուսոսի, Աւգոստոսի խորթ որդւոյն եւ Անտոնիայի (դուստր Աւգոստոսի Ոկտաւիա քրոջ) : Աւգոստոսի վերջին կամքին համաձայն Տիբերի յաջորդ նշանակուած էր :

«Լուէ, դից համար ըլլայ», հծծեց մեղմով Ատտերիոս. «եթէ մէկը զմեզ լսէ»:

Ասինիոս ըստ իւր սովորութեան արհամարհանօք ուսերը թոթուեց. ապա յառաջ տարաւ.

«Կրնաս իրաւունք ունենալ, Ատտերիոս, բռնապետական կառավարութեան միջոցին, անշուշտ սպառերն ալ ականջ ունին: Ոկտաւիայի մերձաւորները հալածող ճակատագիրը, գէթ մէկ հատին խնայած է: Ասիկա ալ աքսորքի մէջ ողորմելի կեանք մը կ'անցընէ. զինքը բիրտ ու վայրագ կը հռչակեն, որով իբր թէ անատակ ըլլայ օր մը դահը ժառանգելու: Սակայն այս բոլորովին սուտ է: Իւր կոտորութիւնն ու անասնձութիւնը ուրիշ բան չեն, բայց եթէ մեծ ոգւոյ մը բնական հաստատակամութիւնը:

«Միաքղ Ագրիպպա Պոստոլմոսն է. կը ճանչնաս ուրեմն զայն»:

«Իբրեւ սղայ հարկաւ ճանչցայ զանի, բայց այժմ անշուշտ շատ փոխուած ըլլալու է: Պոստոլմոս իմ Վիպսանիայիս եղբայրն է. երկուքին ալ հայրը Ագրիպպան էր, միայն մայրերնին զատ էր: Ագրիպպա դժբախտ Յուլիայի որդի մըն է: Իմ կլինա զանիկա շատ կը սիրէ և անոր ախար բախտին վրայ կ'ողբայ. . . Պոստոլմոս մանուկ էր, երբ կլինա զինքը վերջին անգամ տեսաւ»:

«Ապա ուրեմն կը համարի՞ս թէ աներձագգ տակաւին կ'ապրի՞» :

«Գոնէ կը յուսամ» :

«Կը խարուխ սակայն» :

«Ողիմպոսի սիրոյն : — Ոչ , անկարելի է» :

«Ոչ միայն կարելի , հապա նաեւ ստոյգ : Չորս օրէ ի վեր Ագրիպպա սպաննուած է» :

«Քախտի գիք» , գոչեց Ասինիոս խորապէս յուզուած , «ամենայն ինչ իրմով լինցած է» :

Բռնութեամբ զսպուած հառաչանք մը ձերակուտականներուն ետեւէն լսելի եղաւ : Նեպտոնէն զատ մարդ չկար : Կամացուկ մը , կրնայ ըսուիլ ուրուականի նման անտնոց ետեւէն կը սողոսկէր :

«Ո՞վ այդպէս խորունկէն հառաչեց . դո՞ւն էիր Նեպտոն» , հարցուց Ասինիոս :

«Շ՞ս . ի՞նչ բանի պիտի հառաչէի : Թող որ ես բան մ'ալ չլսեցի» :

Պաւարը արգելք կ'ըլլար երեսը տեսնելու , ապա թէ ոչ յայտնի պիտի կարդացուէր թէ ճշմարտութիւնը չէր ըսած : Եւ ամենազաժան ցաւին արտայայտութիւնը դէմքին վրայ նկարուեցաւ յայտնապէս : Քրտինքի խոշոր կաթիլներ ձակատին վրայ կախուած էին և ամբողջ մարմինը կը դողար : Սակայն եւ այնպէս ըլիկ մնջիկ երկու պատրիկներուն ետեւէն կ'երթար : Յետոյ երկու ձեռքերով կուրծքը ճնշելով , գոգցես հոն ելած փոթո-

բիկը նիւթապէս ընկձելու համար, սկսաւ շատ մեղմ քանի մը խօսք մրմնջել: Սարսուեցուցիչ ժպիտ մը, որ միանգամայն իւր գեղեցիկ դէմքը ձգտեց, կարծես վկայ էին, որ իւր շրթունքներէն ժայթքածը լոկ ցաման և վրէժխնդրութեան զգածումն էր: Գարձեալ թեւերը կուրծքին վրայ խաչաձև բռնած՝ երկու ազնուականներուն հետեւեցաւ, իրր թէ բան չէր պատահած:

Գ.

Քանի մը ժամ վերջը այր մարդ մը մտնի վերարկուի մը մէջ փաթթուած Կոլլաալինեան դռնէն (այսօրուան Porta Pinciana) դուրս կ'ելլէր: Շատ զգուշութեամբ կը շարունակէր ճամբան, մերթ ընդ մերթ ետեւնայելով, կարծես բան մը կը փնտռէր: Երբ հասաւ այն տեղը, ուր նոյն ժամանակի Կոլլաալինեան պոլտոսան (այժմ Սալարեան) իւր ուղղութիւնը կը բռնէր, յանկարծ առջևն ելաւ ուրիշ այր մը, հազած նման վերարկու մը և ասկէ դատ գլուխն ալ կնդուղով մը ծածկած:

«Ի՞նչ կը սիրես», հարցուց կնդուղուորը:

«Հայրենիքը», էր պատասխանը:

«Եւ կը յուսան՞ս»:

«Անոր ազատումը : Ոչ , դեք վկայ , Պոլլիոյ բարեկամս» , յառաջ տարաւ հարցումս ձեռքը մտերմորար հարցընողին երկարելով , շատ ծանրութեամբ կը վարուիս հետս . չե՞ս ուզեր գուցէ զիս ճանչնալ :

«Ներէ՛ , Կեօար» , պատասխանեց Պոլլիոյ , յարգութեամբ խոնարհելով : «Ստուգիւ չճանչցայ զքեզ . ո՞վ ալ սակայն զքեզ հոս բողոքովին առանձին կրնայ կրահել :»

«Անշուշտ բողոքովին մինակ եմ . հազիւ թէ բուն հսովմէական սրտով մարդ գեռ կը գտնուի : Եթէ այսպէս յառաջ երթայ , շուտով պիտի զարգանայ այն գարշկիլի բռնապետութիւնը , որ մեր ժամանակակիցներուն սարսափ , իսկ մեր յաջորդներուն նողկանք պիտի ազդէ : Ամենայն ինչ արդէն սկսած է ծոծրակը երկաթէ լուծին մատուցանել . . . : Վատթարութիւնը փոխադրական դարձած է կ'ըսեն , կը վախնամ թէ իրաւունք ունին» :

«Կը սխալիս , Կեօար , ես բոլոր դատակիցներուս անուամբը կը խօսիմ : Վրէժխնդրութեան ծարաւի ենք : Ներէ՛ համարձակութեանս , քու տարակոյսդ ապախտուորութիւն կրնայ մեկնուիլ :»

«Ներողամիտ եղիր կասկածիս համար , ազնիւ Պոլլիոյ : Դժբախտութիւնը զիս կասկածորըլլալ ստիպած է . . . : Գիտե՞ս որ ուրիշ անմեղ զո՞հ մ'իսկած է : Զայն ծակող դաշոյնը ինծի սահմանուած էր , այս ալ վրէժ կը սլահանջէ» :

Երկու ձեռքերով երեսը ծածկած՝ քիչ մը առին ամառանոցի մը պատին կռթնած մնաց անձանօթը . բայց քիչ մ'ետքը երկուքն ալ լուռ յառաջ տարին իրենց ճամբան :

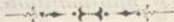
Այսօրուան Սալարեան պողոտային ճախ կողմը հոյակապ դամբանարան մը կար , որուն թերեւս բաւական մէկ համանը ժամանակի ամէն բան կրժող ժանիքը Սալպեան պողոտային վրայ բոլորովին անաղարտ թողուցած է մինչեւ ցայսօր , և որ առհասարակ ծանօթ է իբր կեկիղիա Մեակղզայի դամբանարանը : Արդ նոյն դամբանարանը բոլորովին մարած պատրկական տոհմի մը վերջին բնակավայրը կը կազմէր , որուն ճիշդ քովը Quies (հանգիստ) գիցուհւոյն մեհեանը կեցած էր , որ ասկէ աւելի հանդարտիկ վայր մը չէր կրնար գտնել իւր պաշտաման համար :

Պոլլիոյ և իւր ընկերը դամբարանը մտան , ուր կային արդէն բազմութիւն մը ծպտածներու , մինչդեռ ուրիշներ , մասամբ Նոմենտանեան , մասամբ ալ Կոլլատինեան դռնէն հոս կը ժամանէին : Երբ դամբարանին անագազնձէ դռները ժամանող գիշերաչրջիկներէն վերջնոյն վրայ փակուեցաւ , դարձեալ չրջակայքը այն խորին լութիւնը տիրեց , որ քիչ ժամանակուան համար սանաձայններէ միայն ընդմիջուած էր :

.

.

Մէկ ժամ ետքը՝ այս միջոցին բարձրացած լուսինը սկսաւ լուսաւորել մարդոց շաւիղը, որոնք գիշերուան քողին ներքեւ մուկներու առունը գումարուած էին: Առանձնական խումբերով մասամբ Կոլլատինեան և մասամբ Նոմենտանեան դռնէն անցնելով տիկերական քաղաքը դարձան:

Գ Լ ՈՒ Խ Ե Ր Կ Ր ՈՐ Գ

ՍԻՆԿՂԻՏԻԿՈՍԻՆ ԸՆՏԱՆԻՔԸ

Ա.

Ասինիոս Գալլոս սինկղիստիկոսին տունը Յանիկուլոսի ստորոտը կը դանուէր և գրեթէ այն տեղը, ուր այսօր կը կենայ Սարվիատի ապարանքը: Բայց միայն ձմեռ ատեն հոն բնակելու սովոր էր, մինչ գարնան և ամառուան մէջ նախամեծար կը համարէր Աւենտինի ստորոտը գանուող Ասինիանեան ծաղկաւէտ և չքեղ բուրաստանները անցընել: Հրաովմայեցիք չունէին չորս և հինգ, եթէ ոչ նոյն խակ վեց դասիկոնտով տներ, ինչպէս այսօր մեծ քաղաքներու մէջ կը տեսնուին: Մեր ծերակուտականին տունն ալ բայ ի փառաւոր գեանայարկէն կը բաղկանայ լոկ միակ վերնայարկէ մը: Սակայն ճարտարապետական յօրինուածութիւնն ու արուեստական ճօխ գանձերը, որ ամենուրեք աչքի կը դարնէին, կը ցուցընէին թէ հոս մեծահարուստ ընտանիք մը բնակելու էր:

Գլխաւոր դուռը անդատտակը կը տանէր, որ չորս կողմանէ հոյակապ կրանիտեայ սիւներէ չրջապատուած էր և որուն մէջտեղը կեցած էր սլարեան մարմարիտնէ ակինքս մը՝

խայտակճեայ (պորփիւր) խարսխի վրայ. մէկ սիւն մէյ մը գիցարանական պատկեր մը ներկայացուած էր ճարտարարուեստական արձանագործութեամբ:

Սոհանոցէն եւ սեղանասնէն զատ (Trielinium կոչուած¹), կը բովանդակէր գեանայարկը նաև բաղմաթիւ ծառաներու և անհամար սորուկներու բնակարանները:

Մարմարեայ գեղեցիկ սանդուխ մը վերին գատիկոնը կ'առաջնորդէր, ուր կային բաղմաթիւ շքեղ սննեակներ, մինչ լայն դուռ մը անդատտակէն կը հանէր կից պարտէզը, ուր միշտ ամենագլխաւոր տեղին բռնելու էր ասիական և ասորական հազուագիւտ բոյսերու մշակութեան սահմանուած ջերոց մը, որ միանգամայն կը ծառայէր, գլխաւորաբար տան տիկնանց համար ընդունելութեան տեսակ մը սրահ, եւ այս պատճառաւ ալ հոն սովորաբար ամենապայելուչ պերճութիւնը կը տիրէր:

Արդ այս ջերոցին մէջ Ոկտաւիան Աւգոստոսի դիակին այրման արարողութեան յաջորդ առտուն նստած էին քովէ քով իգական սեռէ երեք անձինք:

1 Յունարէն երեք եւ անկողին բառերէն կերտուած այս անունով կը հասկընային Հռովմայեցիք սեղանատուն մը, ուր սովորաբար երեք անկողին կամ բազմոց կար, որոնց վրայ կ'ընկողմանէին ճաշողները ճաշի ժամանակ:

Մին կատարեալ Հերայի կերպարանք մը կարելի է յօրջորջել : Չքնադագեղ էր , թէպէտ ոչ բոլորովին երխասարդ , մինչդեռ խիստ վշտամբերութիւններ թախտութեան թեթեւ երեւոյթ մը տուած էին անոր : Տրիկլինեան անկողնոյ մը վրայ նստած՝ զբաղած էր ազնիւ ասրեայ մանած մը կարծելու : Իր խիստ սեւ մազը գազաթին վրայ մեծ ոսկեղէն չրջանակով մը բռնուած էր , որպէս զի հարիւրաւոր փոքրիկ խոսպոպիքներով գեղեցիկ ծոծրակին վրայ թափէր : Մթագոյն մետաքսեայ նիւթով պարեգօտ մը , զոր բազմաթիւ պատուական քարերով զարդարուած կամար մը մէջքին վրայ սեղմած էր , պրծղնաւոր ըլլալուն՝ զարդարուն կարմիր բարձր մուճակները (Cothurnus կոչուած) հաղիւկը տեսնուէին :

Այս կինն էր Վիպտանիա Տիրերիոս կայսեր արձակեալը , իսկ այժմ Ասինիոս Գալլոս ծերակուտականին ամուսինը :

Ջերոյին մէջի երկրորդ անձը քնքոյշ օրիորդ մըն էր . բայց այնչափ սիրուն , այնչափ գեղանի էր , որ իւր բարեձեւ կերպարանքն ու հիանալի չափակցութիւնը , որ ամբողջ մարմնոյն յօրինուածքէն կը տեսնուէր , ամենախիստ պահանջկոտին ուղածէն աւելին կ'ընծայէին :

Երկնագոյն պարեգօտ մը կը կրէր , որուն քղանցքը ծիրանեգոյն նիւթի լայն չրջանա-

կողմը եղերաւորուած էր : Չեան պէս սպիտակ պարանոցին և երկու բազուկներուն վրայ թանկագին զարդարանքներ կը կրէր , մինչ իւր շագանակագոյն մազը հարիւրաւոր փոքրիկ գանգուրներու բաժնուած՝ օձաձեւ մեծ գնդասեղով մը բռնուած էր :

Յուլարար պորփիւրեայ աւազանի մը յեցած՝ ընտկացած արծուի մը փետուրները կը շոյէր , որ նոյնին եղերքը կեցած էր , մինչ իւր անհանդիստ նայուածքը կ'երևար որ անդին անդատասակի մէջ կը յածէր :

Այս սիրուն էակն էր Յլաւիա , միակ դուստրը Յլաւիոս Պոլլիոն սինկլիաթիոսին : Մօրը մահուէնէն վերջը՝ հայրը գինքը ազնիւ Վիպրանիայի հողատար խնամքներուն յանձնած , էր գլխանալով որ ազան անկէ սաստիկ կը սիրուէր : Յլաւիա այս սիրոյն ամէն նկատմամբ արժանի ալ էր : Ազնիւ և զգայուն սիրա մ'ունէր , և սովոր էր ուրիշներուն վշտերն ու ցաւերը իրը իրենը նկատել : Սիրով կը կարկառէր ձեռքը կարօտեալին և օգնութեան պէտք ունեցողին , նկատելով զայն իրը բարեկամ , առանց խնդրելու թէ նոյնը ստրուկ է թէ քաղաքացի կամ թէ ազնուական իսկ :

Ազնուական զգածման տէր էր նաև Վիպրանիա , բայց դասակարգի և դասակարգի մէջ եղած խտրը այնչափ խորաթափանց էր իւր մէջը , որ չէր կրնար երբևիմ չյայտնել

իւր աճաճութիւնը այն մտերմական վարմունքին համար, զոր իւր գեռատի բարեկամունքին այնպիսի մարդոց հանդէպ ցոյց կուտար, որոնք իւր ծառայութեան որոշուած էին:

«Անոնք ալ մարդ չե՞ն ճիշդ մեղի պէս», սովոր էր աննախապաշար կերպով պատասխանելու: «Անոնցմէ աւելի ի՞նչ ունիմ, եթէ ոչ ծննդեանս պարագան»:

Ֆլաւիոս Պոլլիոն սինկլիաթիտին դուտորը այսպէսով գործնականապէս կատարելու սկսած էր այն սկզբունքը, զոր արդէն աշխարհ եկած Փրկիչը քանի մը տարի վերջը միայն հրապարակու պիտի քարոզէր:

Ճիշդ Վիպսանիայի քով մեծ ծաղկամանի մը մարմարեայ խարսխին վրայ նստած էր երիտասարդ սարուկ աղջիկ մը կարկահով գրապած:

Լիբանանու մայրիներուն նման բարձր և բարակ հասակ մ'ունէր. իւր ածուխի պէս սև մազը բնական սուսաութեամբ և առանց ամենեւին պաճուճանքի ծոծրակին և ուսերուն վրայ կը թափէր. իսկ հագած ձեան պէս ձերմակ պարեգօտը իւր մորթին թուխութիւնը աւելի կը ցոլացընէր: Իր գեղեցիկ մեծ աչքերուն շողաւոր պայծառութիւնը աղուոր գմբեթաձեւուած սև արտեւանունքը, թեթեւ մը կորացած գեղեցիկ արծուէքիթը, մանրիկ բերանը մարգարտէ աւելի շքեղ ստամնաշարով, և իր ամբողջ կեց-

ուածքը այս վերջին աստիճանի գեղեցկութեան մէջ արեւելեան տիպը յայտնապէս կը հռչակէին : Իրօք ալ արեւելքի գուտար մըն էր :

Աստամոնեանց փառապանծ տոհմէն սերած՝ — որ Հրէաստանի մէջ իշխանական և քահանայապետական ժառանգական աստիճանները շատ մը սերունդներ պահած էր, մինչև որ Աստուած ժողովրդեան ճշմարիտ մարգարէ մը խաւրէր (Ա. Մակար. ԺԴ. 41), թէպէտ նոյն տոհմը ո՛չ Դաւթի և ո՛չ ալ Ահարոնի ցեղին կը վերաբերէր — ծնած էր Կիլիկիայի Տարսոն քաղաքը :

Իւր հայրը իր երկու հօրեղբորորդիներուն Հիւրիան Բ. ի և Արիտաորուղոսի մէջ ծագած արվեստանոց պատերազմներէն վերջը՝ որոնց հետևութեամբ Պոմպէոս միջամտեց, հոն փախած էր, և շատ մը տարիներ վրան անցնելէն ետքը՝ Ապրոնիոս Հռովմայեցի բղկաշխը զայն իւր դատեր հետ միասին անիրաւութեամբ մերկացուց իրենց ազատութենէն և երկուքն ալ Հռովմ քարչել տուաւ, ուր զանոնք իւր Յլաւիոս Պոլլիոն բարեկամին պարգեւեց :

Սակայն ծերունի Իսրայէլացին ամէն կերպով հոգ տարած էր, որ ստրկութիւնը չկարենար իւր դատեր վրայէն բառնալ կամ նոյն իսկ ջնջել իւր նախնեաց Աստուծոյն հաւատքը : Մանաւանդ որ նոյն ժամանակ այնու

աւելի հարկաւոր էր հզօր զգուշացուցիչ միջոց մը, որչափ որ բարոյից ապականութիւնը թէ՛ Յունաց և թէ՛ Հռովմայեցոց առջեւէն քանդած խլած էր ամէն թուամբ: Այս զգուշացուցիչ միջոցը լոկ Յնովայի սիրոյն և առաքինութեան մէջ կրնար կայանալ, և այս երկուքն ալ մանկամարդ աղջկան դիւրութեամբ ընդունակ սրտին մէջ դրոշմել ջանացած էր:

Իր դասերը գեղեցկութեան երթալով աճիլը տեսնելով կը նեղուէր. միթէ իբրեւ գերի օտար երկրի մէջ հազարաւոր վտանգներու ենթարկուած չէ՞ր: Գերին Հռովմայ մէջ իր էր, ստացուածք էր, նոյն իսկ վատորկածը տիրոջն էր: Կրնար գերին վաճառուիլ, պարզեւ արուիլ, փոխանակուիլ, ընծայուիլ և նոյն իսկ գրաւ գրուիլ. տէրը կրնար իր ստրուկը ըստ կամս չարչարել և տանջել, նոյն իսկ սպաննել տալ, առանց մէկէ մը արգելուելու կամ օրինաց առջև համար տալու:

Բազմաթիւ ստրկուհիները, որոնք իրենց տիրուհոյն պաշտպան ու սպասաւորութեան սահմանուած էին, հարկադրուած էին ուսերնին բաց չըլլիլ, որպէս զի, եթէ Մարտիայի, Յուվենայի և Ովիտիոսի հաւատք կրնայ ընծայուիլ, աւելի սաստիկ զգային իրենց տիրուհւոյ հարուածներն ու գնդասեղի խայթուածները: Ըստ Մարտիայի դժնդակ պատիժ մըն էր կոծղի մը կցուած մնալը, որուն վրայ կը նստէին և զոր միշտ հետերնին քարչել ստիպ-

ոււած էին : Այս պատիժը սովորաբար այն եղ-
կելիններուն կը տրուի , որոնք իրենց տիրուհ-
ւոյն խանտաւորութիւնը դրգուած էին :

«Վայելչագեղ երեսդ չքանայ և ամենա-
զագրելի տգեղութեան տեղի տայ , եթէ վը-
տանգ կայ , եթէ աւաքինութեան շաւղէն
պիտի խտտորիս և Յհովայի , մեր հարց Աս-
տուծոյն դէմ պիտի մեղանչես» : Այս եղած
էր վերջին յորդորը , զոր հոգեվարք հայրը
թողուցած էր ողբացող Արիգայելին :

«Հազարիցս անհետանայ այն կերպարանքը
որ կրնայ հաճելի հանդիսանալ :» Այս էր պա-
տասխանը , զոր աշխատող գաւակը իր բա-
րեպաշտ յափշտակութեան մէջ հօրը տուած
էր , որ այս վստահացման վրայ սուոյգ սպա-
հովուած՝ յաւիտենական խաղաղութեան օ-
թիվաններն անցած էր :

Բարերախտաբար գերութիւնը ո՛չ հօրը
չատ նեղացուցիչ երեւցած էր , ո՛չ ալ առ-
այժմ դատեր : Ֆրաւիտս Պոլլիոն՝ ծեր Հրեան
իբր տան մարդ նկատած էր , իսկ դեռատի
Ֆրաւիա՝ անոր դուստրը իբրև սիրայիր բա-
րեկամուհի կը սիրէր և նոյնին համար աւելի
զթալիր քոյր քան քմահաճ տիրուհի մըն էր :
Ասոր համար ալ Արիգայել իւր տիրուհւոյն
կարծես տեսակ մը կրօնական պաշտամունքով
կապուած էր :

«Ո՛ւր կը նայիս այսպէս աչուրներդ յա-
ռած , անուշիկս ,» հարցուց Վիպսանիա ,

Պոլլիոնի դասեր , իւր աշխատութիւնը մէկզի
դնելով :

«Եւ ոչ բանի մը» , պատասխան տուաւ
Ֆլաւիա կարմրելով :

Ստրկուհին կը ժպտէր , բայց իր ժպիտը
ցաւագին բան մը կը պարունակէր :

«Ըսէ , պատուականս» , յառաջ տարաւ
Վիպսանիա , խնամատար մտադրութեամբ ,
«երէկ Տիրերիտը տեսա՞ր դամբանականը
կարդացած ժամանակ :»

«Հարկաւ տեսայ . Դրուստոն ալ տեսայ» :

«Մ'հ խօսէ ինձի Դրուստոն վրայ . ի՞նչ-
պէս էր սիրուն պատանեակը» :

«Քեզմէ պատանեակ կոչուածը գեղեցիկ
երիտասարդ մը կ'երեւայ . ս'րչափ քեզի կը
համանի . կարծեցի թէ զքեզ կը տեսնեմ իբր
այր ծպտած» :

Վիպսանիայի դէմքը ուրախառիթ յուզ-
մունքէն պայծառացաւ . ուրախութեան ար-
ցունքները անընդհատ կը հոսէին իւր գեղեցիկ
աչքերէն : Խեղճ մայրը : Երկար ատենէ ի վեր
այնպէս ջերմաջերմ սիրով սիրած որդին չէր
տեսած . լսկ անոր վրայ խօսուիլ լսելը՝ ար-
դէն զինքը կը շարժէր :

«Բայց ինչո՞ւ Ասինիոս իմ ազնիւ բարե-
րեկամս չի թողուր քեզի որդիդ տեսնել» :

«Ասինիոս , ս'հ Ասինիոս այնչափ ազնիւ
է , որ չի կրնար մօր մը արգիլել իւր զաւա-
կը կուրծքին վրայ սեղմելու» :

«Ո՞վ է ուրեմն խոչնդոտ եղողը» :

«Պէ՞տք էր այդ հարցման , ս'վ , եթէ ոչ Տիբերիոս ինքնին» :

«Ի՞նչ չարասիրտ ըլլալու է կայսրը» :

Վխալսանիա լռեց :

«Ըսէ՛ Վխալսանիա» , շարունակեց աղջիկը մանկական հետաքրքրութեամբ , ի՞նչպէս կըրցար այդպիսի մարդ մը սիրել» :

«Երբ ևս Տիբերի կին եղայ մտքին ծայրէն չէր անցըներ թէ օր մը տիեզերակալ մը պիտի ըլլար : Նոյն միջոցին բարի էր և ամէնուն հետ սիրալիր : Կեղծելու արուեստին մէջ վարպետ է , որով ամէնքը կը սքանչանային վրան : Ամէն կին անոր վերաբերիլը պարծանք պիտի համարէր . . . : Սոսկալի խարուած եմ . . . : Զիս արձակեց , Ոկտուբրիան Աւգոստոսի դուստրը կնութեան առնելու համար . Կ'ենթադրուի այն մտքով , որ անոր յաջորդէ ինքնակալութեան մէջ» :

«Ո՞րչափ կ'ատես զինքը անշուշտ» :

«Ատե՛լ . բնաւ : Զիս եթէ մերժած չըլլար , չէի կրնար Սպինիոսի ամուսինն ըլլալ , որ զիս անհունս երջանիկ ըրաւ : Միայն երկու բան կը բաղձամ . երբեմն երբեմն Դրուսոսս մայրենի սրտիս վրայ սեղմել և իմ Ազրիպա եղբորս աքսորքէն դառնալը տեսնել» :

Ոսնաձայն լսուելով՝ ընդհատեցաւ երկուքին խօսակցութիւնը : Սինկլիաիկոսն էր , որ ջերոցը կը մտնէր :

Ուրախ դուարթ դիմացն ելաւ Վիպասնիա .
անոր ձեռքը բռնելով մեզմ' յանդիմանական
եղանակով մ'ըսաւ .

«Վա՛յ չա՛ր գքեզ , այսչափ երկար կը
թողուս կինդ անատուգութեան մէջ : Ո՛չ իսկ
աստուածացուցման վրայ բան մը հաղորդած
էիր ինձի : Երէկ այնչափ լռիկ կամ դժկամակ
էիր , որ չհամարձակեցայ գքեզ խանգարել :
Այս առտու ալ արշալոյսին նլար դացիր : Ան-
չուշտ է որ ծերակուտի խորհրդակցութիւն-
ները գքեզ շատ կը զբաղեցնեն . բայց կը
վախնամ , որ Տիրերիոս Աւգոստոսէն աւելի
նուազ նշանակութիւն պիտի ընծայէ ձեր այդ
խորհրդակցութեանց» :

«Այս նկատմամբ դժբախտաբար լիուլի
իրաւունք ունիս սիրելի Վիպասնիաս . իսկ
իմ դժկամակ ըլլալուս դալով՝ ներէ՛ : Զիս
զբաղեցնող ամէն ինչ չես գիտեր դուն , եւ
ի՛նչ բանի կու գայ գիտնալդ իսկ» :

Սինկղիտիկոսը տխուր էր , յայտնի կը տես-
նուէր : Ուստի Վիպասնիա անձկութեամբ
սկսաւ զինքը թախանձել , որ ամենայն ինչ ի-
րեն յայտնէ :

«Ի՛նչ ունիս , սիրելի Ասինիոսս , ի՛նչ խի-
թալից կասկածներ գքեզ պատած են : Դի՛ց
համար ըլլայ , խօսէ՛ : Անտարակոյս բռնաւո-
րէն վտանգ կը սպառնայ . գքեզ կ'ատէ : Կ'ա-
ղաչեմ մի ծածկեր իզմէ՛ ճշմարտութիւնը» :

«Հող մ'ընելը : Ի՞նչ վտանգ միթէ կրնայ ինձի սպառնալ» :

«Աստուծոյ սիրոյն , Սինկղիստիկոս , մէջ մտաւ Ֆլաւիա , խեղճ Վիպսանիան հանդարտեցուր : Տե՛ս մէյ մը , ինչպէս կը դողայ» :

«Հանդարտէ՛ , սիրուն Վիպսանիա , կ'աղաչեմ , կը պաղատիմ . բան չկայ , ամենեւին բան չկայ . . . : Բայց , այո՛ , բան մը կայ դժբախտաբար . . . : Արդեօք մութ նախազգացում մը չունի՞ս :»

Վիպսանիա սրտի գոյն առաւ եւ ջղաճրգական դող մը պատեց ղինքը : Ապա թարձր ձայնով գոչեց .

«Հասկցայ գրեզ : Բախտի՛ դիք : Դրուստս , Դրուստս , ս՛հ , իմ սիրուն գաւախս :»

«Դրուստսի համար հող մ'ընելը . անիկա ողջ եւ առողջ է , բայց» . . . :

Անձկալից մօրը երեսը շուտ մը գուարթացաւ իմանալով , որ իր որդւոյն համար վախնալու բան մը չկայ : Սակայն լուկ երկվայրկեանի մը համար : Յետոյ շարունակեց հարցրնել .

«Բայց . . . ըսիր . Բա՞յց . ի՞նչ կը նշանակէ այս բայցը» :

«Կը նշանակէ . . . կը նշանակէ քու թըշւառ Ազրիպպա կղբայրդ», դոչեց Սաինիոս սաստիկ շարժած , մինչ իր ծանր փորձանքի ենթարկուած ամուսինը կուրծքին վրայ կը սեղմէր :

Գեղեցիկ գլուխը էրկանը ուսին կրթնցուցած՝ Վիպսանիայի աչուքներէն արատունքի հեղեղ մը սկսաւ տեղալ : Չորս կողմը խորին լուսթիւն մը տիրեց, որ տիկնոջ հեծկտանքէն միայն կ'ընդհատէր : Ֆլաւիա և Հրէուհին ալ մեղմով կը հեծեծէին :

«Քա՛ջ եղիր, Վիպսանիաս, և իբաւացի ցաւդ զօպել փորձէ», ըսաւ վերջապէս Սաինիոս : «Որչափ որ արգարացի ըլլայ, այնչափ ալ պատշաճական է, որ իւր չափն ու սահմանն ունենայ : Ասկէ զատ եղբայրդ գրեթէ ճանչցած չես դուն» :

«Սակայն անոր արիւնը իմ երակներուս մէջ ալ միշտ կը շարժի . . . : Բայց ի՞նչ մահուամբ մեռաւ կամ մանաւանդ թէ ո՞վ դայն սպաննեց» :

«Ան՝որ ատելութիւնը, որ յաջողեցաւ այժմ մեծին Աւգոստոսի բոլոր սերունդը ջընջել» :

Աս ըսելով ջանաց Վիպսանիա ինքզինքը էրկանը թեւերէն ազատել : Գետին ձգելով ինքզինքը՝ բարձրաձայն գոչել սկսաւ .

«Ամէնուն հայրը, սասուածոց տէր, մի՛ թողուր, որ չարագործ հօրը ձեռքերը պրղծող արիւնը անմեղ որդւոյն գլխուն դայ :»

Պարտէզին կից եղող ներքնագաւթէն (Atrium) սկսան ձայներ լսուիլ, որոնք սաստիկ կուռոյ մ'երեւոյթն ունէին : Սաինիոս կայծակի արագութեամբ հոն խոյսացաւ : Իւր կի-

նը, որ միշտ գորովալից խնամք մ'ունէր ա-
նոր վրայ, հետեւեցաւ անոր, նմանապէս եր-
կու ազջիկները :

Բ.

Իսկ անդաստակի մէջ այս միջոցին բողո-
բովին տարբեր տեսարան մը պարզուած էր :

Բաղմաթիւ սարուկներ հոն կա՛մ պարապ
նստած էին կա՛մ մանր մունր առանին գոր-
ծերով զբաղած :

Եթովպացի մը, որ սանաիրոջ սիրելին ալ
էր և ուրիշ սարուկ մը տախտակամածին
վրայ կծկած՝ տապալի կը խաղային : Քիչ
մ'անդին Նեպտոն՝ ծածրակը սեան մը յեցու-
ցած կեցած էր :

Իւր երեւակայութիւնը կ'երեւար թէ հա-
ճոյական զբաղմամբ մը կը պարարէր, վասն
զի իւր հայեցուածքը ակնյայանի հաճոյքով
մը ջերոցին լուսամուտներէն ներս կը յածէր,
իւր սովորաբար գունատ այտերը գեղեցիկ
կերպով կարմրած էին և չրթունքները մերթ
ընդ մերթ անուն մը կամ սրեւիցէ բան մը
կ'արտաբերէին :

Սարչիկին բախտը չէր բաներ : Ամէն նե-
տկուն՝ արձակած սարսափելի հայհոյութիւն-
ները ընդդէմ բախտին, ցոյց կու տային

յայտնապէս, թէ տապեղուլունքները ուզածին պէս չէին գար :

Վերջապէս կատաղաբար վեր ցատկեց :

«Կորսուէ՛ Հաղեսին (սանդարամետք) գիրկը, շո՛ւն», գոչեց. «բոլոր սատերներս բաց ի մէկէն շահեցար. քեզի հետ ա՛լ չեմ խաղար» :

Իսկ հակառակորդը վասարեկածին վրայ ուրախ՝ քամիծաղ կ'ընէր, մինչ խափշիկը ուրիշ խաղացող մը վնտուելու կը նայէր, որ մնացած վերջին գրամով բախտը դարձեալ փորձէր : Նկատոնը տեսնելով՝ վրան վազեց, թեւէն բռնեց և խուպուտ ձայնով պոռաց.

«Նկուր, խաղանք» :

Նկատոնին շատ գէշ եկաւ այսպէս իւր երազանքներէն յանկարծ յափշտակուիլը : Դժկամակութեամբ խափշիկին տգեղ երեսը նայելով՝ կէս մը բարկացած հարցուց.

«Ի՞նչ է ուզածդ» :

«Տապալի կ'ուզեմ խաղալ հետդ» :

«Տապալի կ'ուզես խաղալ հետս, ա՛յս էր պակաս. խելքդ ո՞ւր է» :

«Այո՛, տապալի, տապալի կ'ուզեմ խաղալ, և ճիշդ ալ քեզի հետ : Ինքզինքդ աւելի՞ բան մը կը կարծես ճերմակ երեսիդ համար. եկո՛ւր, շո՛ւտ ըրէ նայիմ» :

«Ձիս հանդարտ թո՛ղ» :

Բայց խափշիկը զայն հանդիստ թող չըտուաւ :

«Նկո՛ւր», յառաջ տարաւ, «եթէ ծեծ ուտելու բաղձանք չունիս» :

Այս ըսելով բռունցքը շարժեց իրրեւ թէ բրած սպառնալիքը իրականի փոխելու համար :

Նեպտոնն քանի մը քայլ ետ գնաց . բարկութենէն գոյնը նետած՝ խափշիկը ծոծրակէն բռնեց, նախ խիստ կերպով ցնցեց, սպազայն մինչեւ անդաստակին մէջտեղը նետեց : Բոլորովին անտարբեր, իրը թէ բան մը պատահած չըլլար, դարձեալ սեան քով իւր տեղը գնաց կեցաւ : Մինչ անդին խափշիկը բռնութեամբ գետին նետուելուն պատճառաւ գլուխը ծանր վէրք մ'ընդունած էր :

Մէկայ բոլոր ստրուկները սկսան պատրաստուիլ ծեծ կերած ընկերին վրէժը լուծելու : Ասկէ էր ահա ջերոցին մէջ լսուած աղմուկը :

Կունակը սեան կրթնցուցած՝ Նեպտոնն յարձակողներուն կը սպասէր, սակայն այս միջոցին տանտիրոջ երեւումը դիտուած յարձամբ կասեցուց :

«Ի՞նչ կայ հոս, հարցուց ասիկա, որոտացող ձայնով : Զայրացմամբ մտիկ ըրաւ հանդիպածը որ իրեն այնպէս մը պատմուեցաւ, որով Նիթովպացւոյն վարմունքը բարեքուեցաւ իր աչքին առջև : Ատոր վրայ Նեպտոնին դառնալով խիստ ծանրութեամբ ըսաւ .

«Բու վարմունքդ պատժոյ արժանի է ,

վասն զի մտոցած ես թէ իմ տունս քեզի հիւրընկալ ապաստանարան մ'եղած է» :

Այս ըսելով ուրիշ զերևոյ մը ձեռքէն խըլեց տաճկինակը եւ ուզեց կարծեցեալ յանցաւորին անով խիստ հարուած մը իջեցնել :

Նեպտոնն կրցաւ տրուած հարուածէն ճարպիկութեամբ խուսափիլ . յետոյ այնպիսի սիգութեամբ մը ծերակուտականին դէմ յոխորտաց , որ ամբողջ ներկայ եղողները ապշեցան մնացին , տեսնելով սարուկի մը այս խրլրտումը , որ կարծես թէ զինքը ճնշող լուծը թօթափել կը նկրտէր : Սպառնալից ձայնով հարցուց .

«Սինկղիսիկոս , դուն զիս ծեծելո՞ւ յանդըղնեցար» :

Այս հարցման ոճն ու եղանակը հարկաւ ծերակուտականին գրգռութիւնը մինչև կատաղութեան հասցընելու էին : Տաճկինակը վերասին բարձրացնելով՝ ուզեց զայն ըմբոստ սարուկին գլխուն նետել , երբ Ֆլաւիա գունատած եւ դողալով մէջտեղ նետուեցաւ , Նեպտոնին իբր վահան ծառայելու , եւ Արիգայիլ՝ սաստիկ զայրացած ծերակուտականին ծունկերուն փաթթուեցաւ , յանցաւորին համար չնորհք խնդրելու :

Թերեւս երկու օրիորդներուն միջամտութիւնն էր , որ ծերակուտականը ցածուցին եւ կամ թերեւս Նեպտոնին ազդեցիկ վարմունքը եղաւ , որ ակամայ անոր խորհրդածել տուին :

կամ թէ ո՛վ գիտէ, չյանդգնեցաւ արդէն կատարած ըմբիշը աւելի գրգռելու: Մէկ խօսքով, կրցաւ իր յուզմունքը զսպել և Նեպտոնին դառնալով հանդարտութեամբ, բայց խիստ ծանրութեամբ ըսաւ .

«Դուն ինձի շեռ վերաբերիր, հետեւաբար իրաւունք չունիմ գրեզ պատժելու: Բայց պատրաստուէ տիրոջդ երթալու, որուն կը թողում գրեզ պատժելը»:

Ասոր վրայ դուրս ելաւ անդաստակէն իւր ամուսնոյն և Ծլաւխայի հետ, որոնց վրայ մեծապէս ազդած էր տեսարանը:

Միւս գերիւնները զբաղած էին վիրաւորեալը տանելու, և միայն Աբիգայի և Նեպտոն մնացած էին անդաստակին մէջ: Ասիկա երեսը կախած՝ թերեւս կը մտածէր ծերակուտականին իրեն առջև բացած գործին վրայ, իսկ անիկա սիինքսին պատուանդանին կրթնած արտում տխուր կը նայէր, կարծես թէ զբաղած խորհրդածութեամբ մը, որ իւր ներսը աններդաշնակ թելեր պահած էր:

Հազիւ քանի մը վայրկեան վերջը Նեպտոնն Իսրայէլացի օրիորդին ներկայութիւնը իմացաւ:

«Դուն ինձի համար չնորհք ինդրեցիր, սիրուն աղջիկ», ըսաւ անոր երախտագէտ ձայնով:

Աղջիկը չպատասխանեց:

«Ըսէ՛ ինձի, սիրելի օրիորդ», յառաջ տա-

բաւ կարեկցութեամբ, «անշուշտ դուն Ասի-
նիոս Գալլոսի ստրկուհին ես. հարկաւ քու
ընկերներուդ պէս դուն ալ զիս ատելու ես» :

Գեղեցիկ Հրէուհւոյն գունատ աչտերը պահ-
մը գունաւորուեցան, և իւր կերպարանքին
վրայ ազնուական ինքնագիտակցութեան ար-
տայայտութիւնը շողաց : Յետոյ ազնիւ և վա-
յելուչ եղանակաւ պատասխանեց .

«Ընկեր չունիմ հոս . ասկէ զատ ես ծա-
ռայութեան մէջ է որ ծնած եմ : Հիտուն ա-
րեւելքի մէջ, ուր արմաւենին կը փթթի և
մայրին իւր գագաթը մինչև ամպերը կը բարձ-
րացնէ, իմ հայրենի երկիրս կը գանուի, հոն
էր որ քու ազգիդ մեծերէն մէկուն քմահա-
ճոյքը զիս մինչև ստրկութիւն ստորնացուց :
Բայց իմ կուրծքիս մէջ աղաս սիրտ մը բա-
րախելը կը շարունակէ» :

Երբայեցուհւոյն գեղեցիկ մեծ աչուրները
այս խօսքերն ըսած ատեն կը շողշողային և
յայտնի էր, որ բարձրական ոգեւորութիւնը
իւր ամբողջ էութեան տիրած էր : Նեպտոն
հիացմամբ կը դիտէր աղջիկը : Այսպիսի ազ-
նուական հպարտութիւն մը հարկաւ իւր հա-
ւանութիւնը յափշտակելու էր :

«Դուն աւելի երջանիկ բախտի մը ար-
ժանի ես, ազնիւ աղջիկ . . . : Արդ՝ եթէ աս-
տուածոց կամքն է, քու շղթաներդ ալ քիչ ա-
տենէն կրնան իյնալ : Այն ատեն կրնաս աղաս
և երջանիկ քու հարցդ երկիրը գառնալ» :

Դառն ժպիտ մը կծկեց աղջկան դեղեցիկ բերանը : Ապա պատասխանեց տխրութեամբ .

«Այս աշխարհիս վրայ հազիւ թէ այլևս երջանիկ կարենամ ըլլալ . երկաթեայ ձեռք մը սիրտս կը ճնշէ և անկէ բռնի արտաքսած է խաղաղութիւնը . . . : Իմ ոսկրոտիններս ալ հօրս ոսկրներուն պէս օտար երկրի մէջ պիտի փախն» . . . :

«Եթէ քու վիշտերուդ և նեղութեանցդ վրայ խօսիլը քեզի թեթեւութիւն կը պատճառէ , խեղճ աղջիկ , սիրով մտիկ կ'ընեմ քեզի և թշուառ բախտիդ վրայ կը ցաւիմ» , ըսաւ Նեպտան , մտերմութեամբ անոր ձեռքը բռնելով : «Սօսէ՛ ուրեմն» :

Մահուան գունատութիւն պատեց Հրէուհեոյն կերպարանքը : Ձեռքը կամաց մը ետ քաշելով շիտթած կերպով սկսաւ կակաղել .

«Դուն ի վիճակի չես սրտիս վէրքը սպիացընելու , և քեզի հետ խօսակից ըլլալը նոյնը աւելի կրնայ բանալ . . . : Բայց հեռացիր ասկէ , ուրիշ գերիներ կը մօտենան . որպէս զի վիրաւորուած խափշիկին համար նոր կուլ չունեննաս» :

«Կուուէն վախնալս չէ , որ զիս ասկէ կը հեռացընէ , այլ նուիրական պարտք մը , պատասխանեց Նեպտոն : Մնացի՛ր բարեաւ , սիրուն տղայ . իցի՛ւ դիք հաճ աչքով նայելն վրադ» :

Աբիգայիլ հետեւեցաւ անոր նայուածքով

երբ աչքէն կորանցուց, արտասուեալին գոչեց .

«Իսրայէլի Աստուածը, ներէ քու հայրական մարդասիրութեամբդ . ներէ՛ քու ժողովրդեանդ մեղապարտ դատեր որ կրնայ իւր հօրը շիրիմը մոռնալ, հեթանոսի մը պատկերով դրադելու համար» :

Պ.

Արիգայիլ չէր միայն լացողը, աղնիւ Վիսրասնիա եւս իւր բնակարանը քաշուած՝ իւր եղբօրը կորստեան վրայ դառնաողառն արցունք կը թափէր : Այս միջոցին Ֆլաւիա ալ պատուհանին առջև կեցած էր . բայց փոխանակ պարտէզ նայելու, երկու աչքերը ձեռուընհրովը դոցած կարծես թէ ցաւալի մտածութիւն մը իւր հայեցողութիւնէն վտարել կ'ուզէր :

Սակայն անդաստակին տեսարանը իւր երեւակայութեան առջև անդադար կը պատկերանար, որուն կը շղթայուէր արտաքոյ կարգի բռնութեամբ քանի մը օր յառաջ հանդիպած ուրիշ տեսարանի մը յիշատակը :

Իրեն այնպէս մը կը թուէր, որ կը տեսնէ կատղած գոմշացուլը, երբ Ֆլամինեան պուղտոտային վրայ Միլլիեան կամուրջին մօտ իւր դեսպակէն իջած էր Տիրերիսի երկայնութեամբ

ման գալու համար : Միայն Արիգայիլ ընկե-
րացած էր իրեն , և ճիշդ այն գերին՝ զոր
իւր հայրը քանի մ'օր յառաջ Ասինխոս Գալ-
լոսին յանձնած էր , քիչ մը հեռուէն կը հե-
տեւէր :

Յանկարծ գոմէշ մը Տիրերիս գետին ճա-
րակասեղւոյն թփուտքէն դուրս ցասկեց :
Փախուտախ վրայ մտածելու ժամանակ չկար :
Անմիջապէս նոր ստրուկը վազեց , ցուլին հետ
անհաւասար կռիւը մղելու համար :

Ֆլաւիա կարծեց թէ Ողիմպոսէն աստուած
մը իւր ազատութեան համար վար իջաւ ,
մինչ Արիգայիլ կը համարէր թէ Եհովայի
հրեշտակ մը կը տեսնէ :

Քստմնելի բան էր պատերազմը տեսնելը
վասն զի ստրուկը կը ջանար գոմէշին երկու
ետեւ ծռած եղջիւրներէն բռնել , և ասով չէր
կրնար իւր դաշոյնը քաշել : Միայն այն ատեն ,
երբ յանդուզն ոտմամբ մը ինքզինքը գոմէ-
շին կռնակը նետեց , կրցաւ դաշոյնը անոր
ծոծրակին յօդուածքին մէջ մխել և հերակըղ-
եան պատերազմը յաղթանակաւ գլուխ հանել :
Այժմ կրցան երկու աղջիկներն ալ համոզ-
ուիլ , որ ո՛չ Ողիմպոսի աստուած մը իրենց
ազատման ձեռնարկած է , ո՛չ ալ երկնային
դասերուն հրեշտակ մը , այլ պարզապէս ի-
րենց ընկերացող ստրուկը :

Բայց ազատարարը խորունկ վէրք մը ըն-
դունած էր : Ֆլաւիա մոռցաւ , որ ողորմելի

ստրուկ մ'էր անի, որուն իր փրկութիւնը պարտական էր, ուստի սկսաւ առանց հոգ ընելու անոր վէրքը պատել: Հարկաւ այս անսովոր գործողութեան ատեն իր ձեռքերը դողդողային: Մանաւանդ որ իր գեղեցիկ ազատարարը սաստիկ տախանքով իր երեսը կը նայէր:

Այն օրէն ի վեր անոր ազնուական դիմագիծը Հռովմայեցի դեռատի պատրիարհին սրտին մէջ խորունկ դրօշմուեցաւ: Ինքզինքը համոզել ուզած էր, թէ գեղանի ստրուկին համար զգացածը լոկ երախտագիտութիւն էր, բայց ա՛յլ սարսափելի ճշմարտութիւն մը իւր աչքին առջեւ կանգնած էր:

Երբ ստրուկին գեղեցիկ զլուխը ջախջախուելու մօտ տեսնելով՝ մահուան սարսափ տիրեց, մտոցաւ իւր աստիճանը: Քիչ մնաց անոր ներշնչած մեծ շահագրգռութիւնը, բարձրաբարբառ և հրապարակաւ պիտի յայտնէր: Եւ ճիշդ այս պարագան իրեն կարդացնել տուած էր իւր սրտին մէջ թէ զայն կը սիրէր:

«Այո՛», գոչեց հեծեծանքով, ձեռքերը երեսէն մէկը ի առնելով, «այսպէս ըլլալու է: Պէտք եմ սրտէս վանել պատկեր մը, որ ինձի միայն ամօթ կրնայ բերել...: Ամօթ: Բայց ինչո՞ւ ամօթ: Միթէ ի՞ւր յանցանքն է, որ բախտը ստորին դիրք մը տուած է անոր, մարդկային ընկերութեան մէջ: Արա-

մազդ չէ՞ անոր՝ ինչպէս ինծի գոյութիւն տուողը: Եւ ի՞նչ անկէ աւելի ունիմ, բայց եթէ կոյր պատահականութիւնը: Պիտի չգա՞յ արդեօք ժամանակ մը, ուր ո՛չ ստրուկի եւ ո՛չ ազատի, ո՛չ քաղաքացւոյ կամ ազնուականի խօսք պիտի ըլլայ, հապա Աստուծոյ տիրոջ որդիներ միայն պիտի ըլլան...: Զինքը կը սիրեմ, այո՛, սաստիկ սիրով կը սիրեմ, եւ ոյժս չի ներեր սարսափելի զգացումը ներսէս հանելու: Գոնէ ձեռքս ըլլար զինքըն ազատելը: Իբրեւ ազատագրեալ՝ ա՛յ սամբարտաւան պատրիկ մը չէր յանդգներ անոր ծեծ սպառնալ: Այն ատեն թերեւս...: Բայց ես կարգաւորեալ յիմար մըն եմ...: Սինկղիտիկոսի դասեր եւ ազատագրեալին մէջ եղած միջնորմն ո՛ւր կը մնայ...: Վեստա, Վեստա, գիցուհի, զիս այս տանջանքէն ազատէ...»:

Ուրիշ դրացի, թէպէտ նուազ շքեղ սենեակի մը մէջ ճիշդ միեւնոյն տանջանքը կը կրէր ուրիշ սիրտ մը:

Արիգայիլ եռանդազին կ'աղօթէր Իսրայէլի Աստուծոյն, շուտով զինքը կանչելու: Ինքն ալ կը սիրէր, և կը սիրէր առանց յուսոյ նշոյլի մը, վասն զի իւր սիրած մարդուն սրտին մէջ յայտնապէս կարդացած էր, որ անիկա իւր ախրուհին կը սիրէր:

«Երկուքն ալ թշուառ են», գոչեց բարձ-

րաձայն , երկար աղօթելէ վերջը : «Քայց ո՛չ ինծի չափ , ինչու որ իրենց կրօնը արդեւք չի դներ առջեւնին . . . : Եթէ զիս սիրէր , կրնայի իմ հարցս Աստուծոյն սէրը ներշնչել անոր : Անոր հետ միացած ապրիլ , ո՛հ ի՛նչ անպատու՞մ երջանկութիւն : Անոր հայրենիքը իմ հայրենիքս պէտք է որ ըլլար , եւ նոյնիսկ ստրուկ ըլլալը բանի տեղ պիտի չդնէի . . . : Հա՛յր , հա՛յր , ներէ՛ ինծի , որ ինքզինքս այսպիսի ցնորական տեսիլներով կը պարարեմ : » Ապա սկսաւ քունքերը երկու ձեռքերով սեղմել , կարծես թէ զինքը չարչարող մտածութիւնները գլխէն արտաքսելու համար , բայց դարձեալ նոյն մտածութիւններուն կը դառնար :

«Օ՛ն ուրեմն» , յառաջ տարաւ քիչ մը դադարելէն վերջը , ինծի կ'իյնայ այժմ անոր սիրած բախտաւոր սիրուհին ա՛լ աւելի սիրելի և Արրահամու Աստուծոյն երկուքին համար ալ աղօթել , իմ ջերմագին սէրս ինչ զո՞ն և զրկում ալ պահանջելու ըլլայ : Ներէ՛ , մեծդ Աստուած , որ այնպէս տկար եմ սիրոյս յաղթելու : »

Դարձեալ ծունր կրկնեց իւր անձին և իւր ակոյեանին համար աղօթելու :

Շատ ուշ այցելեց մրափը երկու ծանրապէս չարչարուած օրիորդներուն , որոնք միեւնոյն կըքով տանջուած՝ գիշերական մենութեան մէջ ջերմաջերմ արցունք կը թափէին :

ԳԼՈՒԽ ԵՐՐՈՐԴ

ՏԻՒԵՐԻՈՍ ԿԱՅՍՐԸ

Ս.

Տակաւին դարմանք և հիացում կը պատ-
ճառէ Ամենադից մեհեանը (Pantheon),
որ Արէսեան դաշտին արեւելեան կողմը կը
գտնուի: Մեծագործ, հոյակապ յիշատակա-
րան մը՝ հռովմէական հին ճարտարապետու-
թեան: Կարծես թէ երկու հազարեակներու՝
որ իր վրայէն սահած անցած են, հրաւէր
կը կարդայ իրեն հետ չափուելու, և իրր թէ
դուն ծաղրածութեամբ կը յիշեցընէ հսկայա-
կան անցեալ մը, որուն հանդէպ ներկան այն-
չափ աւելի գաճաճ կ'երեւայ:

Ո՛հ Հռովմ, իմ անսահման սիրելի ծննդա-
վայրս¹, քու տիեզերական իշխանութեանդ
հեաքը չէ մնացած: Քու դիւցազն սերունդ-
ներուդ ետեւէն այլասերած պայազատներ կը
սողոսկին, որոնք գրեթէ չեն մտածեր, թէ
դուն երբեմն աշխարհի դշխոյն էիր. ոճրա-
գործ ձեռքեր աւելի անխնայ եղծանեցին և
կործանեցին քու շքեղ ու փառաւոր շէնքերդ,
քան թէ ժամանակին ժանիքը, այդ շին-

(¹) Հեղինակը հռովմայեցի աղջիկ մըն է. տ. Նա-
խարանը:

ոււածքներդ , որոնք կարծես թէ յաւիտենից համար կանգնուած էին : Ամենայն ինչ անհետ կորսուած է . իսկ քեզի՝ բաց ի պանթէոնէդ , մնացած է լոկ աւերակներ և վառաւոր անցեալի մը յիշատակը :

Ազրիպազա , խմաստուն ինքնակալի մը , զգօն պաշտօնեան այս պանթէոնը շինել սուաւ : Ի սկզբան կ'ուզէր զայն իւր տիրոջ , Ոկտուբրան Աւգոստոս կայսեր նուիրել . բայց ասիկա մերժեց այն պատիւը , այսպէսով Ոգիմպոսի բովանդակ դից , որոնց ջոկիւրը այնչափ բազմաթիւ էր , իրենց ամբողջութեանը մէջ նուիրուեցաւ :

Արեւը մարը մաներու վրայ էր , և պանթէոնին հսկայ դմբէթը կարմիր ներկած էր : Ասոր առջևի ընդարձակ հրատարակը և անդատակը մարդկան բազմութեամբ լեցուած էին : Ամէնքն ալ հետաքրքրութեամբ բոլորչի շէնքին մուտքին ուղղած էին իրենց աչքերը , և կ'ուզէին ներսն անցած դարձածը աչքովսեանել :

«Պրոսերպինայի սիրոյն (դժոխքի տատուածուհի) Վաղերիոս , մի՛ մղեր և կամ . . .» գոչեց ժողովուրդէն մէկը իւր ետեւը կեցողին :

«Տեղ տուր ինձի» , էր պատասխանը , «կայսրը մեհանէն դուրս ելած ասեմ տեսնել կ'ուզեմ» :

«Այնպէս չուտով չենք կարծեր որ մեհանէն դուրս գայ ,» գոչեցին շատ մը ձայներ միանգամայն :

«Վաղերիոս, դուն ուրիշ ատեն կայսրը տեսած ես», հարցուց կին մը ժողովրդեան դասէն :

«Յու կէս ճաղատ գլուխդ գանուած մազերէն աւելի յաճախ . իմ ուղածս է անոր մայրը տեսնել» :

«Այն ատեն լաւագոյն կ'ըլլայ», պատասխան տրուեցաւ, «եթէ երթաս Եղիոս Ապուլէյոս հիւպատոսին անդատակին մէջ գանուած ընդդային պատկերը հանդարտութեամբ զննես . հոն գրեթէ անոր նմանապատկերը կը գրանես» :

Ամէն մարդ քրքջաց այս համեմատութեան վրայ :

«Բայց կայսեր՝ աստուածոց բրած ձօները այնչափ երկա՞ր կը տեսն», հարցուց լեզունական մը, որ ուրի մատուրներուն վրայ կոխած էր բազմութեան վրայէն նայելու համար :

«Այո ձօներ, ձօներ, աստուածոց ի՞նչը կ'աւելնայ ձօներու նուիրումներով : Աւելի լաւ կ'ըլլայ անտարակոյս», ըսաւ Վաղերիոս, «եթէ ժողովրդեան բաժնէր այն պարգեւները, որոնք աստուածային Աւգոստոսի վերջին կամքով որոշուած էին» :

«Ի՞նչ ժողովուրդ, ի՞նչ ժողովուրդ : Ո՞վ այլ եւս ժողովրդեան վրայ կը մտածէ», զիտողութիւն ըրաւ ուրիշ մը :

«Իսկ ծերակոյտը, իսկ ժողովրդեան տրի-

բունները, ի՞նչ բանի համար են առնւք: Ինչո՞ւ զմեզ չեն սաշտպաներ):

«Վասն զի ամէն ծերակուտական, ամէն արիբուն բաւական ընկիւք ունի, կայսեր առջեւ սողոսկիլ խոնարհարար և միտնգամայն իւր շահն ալ աչքէ չվրիպեցրնել: Գրակքեանց ժամանակն անցած է շատոնց. ո՞վ քաջարատութիւն պիտի ունենայ կայսեր յիշեցրնելու Ոկտաւիան Աւգոստոսի վերջին արբամադրութիւնը):

«Բաջարատութիւն. առ այս մեծ քաջարատութիւն մը պէտք չկայ», հատկըցոյց Վազերիտս: «Կը կարծէք թէ չունի՞մ ես նոյնը):

«Ապրիս, Վազերիտս, հապա զքեզ անանք,» միտովն գոչեցին շատերը ծիծաղելով:

«Բարեկամք», կրկնեց Վազերիտս, զրեթէ 25 ամեայ երիտասարդ մը, որուն կերպարանքը զուարթութիւն և հատաստամտութիւն կը ցուցնէր, «եթէ զիք ինծի հետ հաշտ են, ինծի գրեթէ առիթ չի պակսիր կայսեր յիշեցրնելու իւր պարտքը: Թերևս Աթենաս ինծի՝ մեր հոս կայսեր սպասած ասնն հանձարեզ խորհուրդ մը զրկէ:»

«Կեցցէ՛ Վազերիտս», գոչեց չքակայ բազմութիւնը:

«Ըսէ՛ Կեսոնիտս», ըստ լեզէոնականը իւր քովինին, «ճշմարիտ է արդեօք այն ըսուածը, թէ երիտասարդ Ագրիպպա Պոստոլոմոսի

ստուերը իւր հօրը շինած այս տաճարը կ'այցելէ գիշեր ատեն» :

«Զինքը չեմ տեսած, բայց լսած եմ, թէ երէկ, երբ Վեստայի մեհեանին առջև բազմութիւն մը կեցած էր, երխատարդ Կեսարին ստուերը երեւցաւ, ամբոխին մէջէն անցաւ եւ աներեւոյթ եղաւ» :

«Ի՞նչ ստուեր, ի՞նչ ստուեր : Սանդարամեաի՞ն գնա դուն ալ ստուերն ալ : Կեսար Սգրիպպա կ'ապրի եւ կ'ապրի հռովմէական» ժողովրդեան մէջ», դոչեց Վաղերիոս ողբերուած : «Տիրերիոսի նման ժողովուրդը չ'արհամարեր, այլ զայն կը սիրէ, եւ հռովմէական ժողովուրդը յոյսն անոր վրայ դրած է :»

«Եթէ այդպէս է, ես ալ Բրուտոսի օրինակին պիտի հետեւիմ», ըսաւ լեզէմնականը :

«Ենթացա՞ր», փախսաց քովիններէն մին ականջէն :

«Ի՞նչ պիտի կորսնցընեմ», սրատախանեց անտարբերութեամբ ծերունի զօրականը : «Տես, մազերս ճերմկած են արդէն» :

«Կայսրը, կայսրը», հնչեց բարձրաբարբառ :

«Այս Տիրերիոս, երկու ոտքով երկու ձեռքով», կատակելով ըսաւ Վաղերիոս :

Շատ մը նուիրակներու յանձնադնացութեամբը իրօք ալ Տիրեր տաճարին կամարակապ սրահէն դուրս կ'ելլէր : Զախ կողմէն յարգական դիրքի մէջ կը քալէր Յունիոս Ատ-

տերիոս սինկղիստիկոսը, իսկ աջէն հասակն առած տիկին մը բարձր հասակով եւ վայելուչ կեցուածքով: Փամանակը դեռ չէր կըրցած իւր վրայէն անհետ կորսնցընել երբեմնի գեղեցկութեան մը հետքերը: Եւ կարծես թէ շատ բան կ'ընէր իւր նախկին գեղեցկութիւնը տակաւին ցոյց տալու համար: Գորշագոյն պարեգօտ մը հագած էր, որ առատօրէն հիւսուած էր ծիրանիով եւ բոլորածեւ նրմանագոյն վերարկու մը՝ միեւնոյն դարդարանքով: Իւր մազերը, զորոնք փառաւոր թագ մը կը բռնէր, ձեան պէս ճերմակ էին, վասըն զի նոյն ժամանակ պառաւցած հռովմայեցի տիկինները սովորութիւն չունէին իրենց մազերը ներկելու:

Այս տիկինը Լիւիան էր, Աւդոստոս կայսեր սէգ այրին եւ մայրը Տիրբերի, որ, ինչպէս ծանօթ է, առաջնոյն ուրջուն էր:

Արտաքոյ կարգի ուրախ ու երջանիկ կը զգար ինքզինքը կայթող ժողովրդեան մտադրութեան առարկան ըլլալուն համար եւ սիրայօժար կերպով կը ժպտէր անոնց, մինչ Տիրբեր սառուցեալ կերպարանքովը ամբօխին ցոյց կու տար իր արհամարհանքը:

Վաղերիոս սկսաւ դեղեւիլ յանձն առած պարտաւորութիւնը կատարելու, երբ մօտէն կայսեր մռայլ կերպարանքը տեսաւ:

Պատահամա՞ր վախճանած պատրիկի մը յուղարկաւորութիւնը կ'անցնէր Արէսեան դաշտին վրայէն:

«Տեսէք, բարեկամք», գոչեց Վաղերիոս,
«Պղբաւոն խնձի շատ պատեհ առիթ մը կ'ըն-
ծայէ, խոստումս կատարելու»:

Պատգարակին մօտենալով՝ մեռելակիրնե-
րէն խնդրեց քիչ մ'ատեն նոյնը գեալն դնել:
Ասոր վրայ պատանքը քակեց և մեռելին ա-
տկանջէն այնչափ բարձր հծծեց, որ չըջակայ
եղողները կրցան որոշ լսել:

«Ազնիւ պատրիկ», ըսաւ, «աստուածային
Աւգոստոսը ողջունէ հռովմէական ժողովր-
դեան կողմէն և ըսէ անոր, թէ տակաւին կը
սպասէ սահմանուած դրամական պարգեւին»:

Ամէն կողմէն այս բախտաւոր գիւտը ցըն-
ծութեամբ ողջունուեցաւ: Բայց Տիրերիոս
կատաղութենէն սկսաւ դողդողալ: Յած ձայ-
նով մրմռաց.

«Մինչքորները գլխ դեռ լաւ չեն ճանչնար»:
Յետոյ վազրի պէս ժպտելով, Վաղերիոսը
կանչել տուաւ:

«Իրաւունք ունիս, քաղաքացի», ըսաւ
անոր, «պահանջմունքդ ես ալ արդարացի կը
համարիմ, որ անմիջապէս ալ պիտի գոհաց-
ուի: Միւսներն ալ վաղը իրենց բաժինը
պիտի ընդունին»:

Աղմկալից ուրախութեան ազազակ մը լըս-
ուեցաւ չորս կողմէն: Տիրեր ալ կը ժպտէր,
բայց իր ժպտը բորենույ ժպտին կը նմանէր:
Ասոր վրայ պալատական պաշտօնեայի մը
ձեռքէն մանր դրամ պարունակող քսակ մը

առաւ, որոնք ըստ սովորութեան նման առիթներու մէջ ժողովրդեան կը նետուէին:

«Առ սա քսակը», ըսաւ Վաղերիտին, «որ քեզի ինկածէն աւելի կը պարունակէ»:

Ուրախ զուարթ՝ Վաղերիտ ծունր դրաւ քսակն առնելու: Բայց Տիրեր միեւնոյն ժամանակ նուիրակի մը ակնարկ բրաւ, որ Վաղերիտը բռնեց, մինչդեռ ուրիշ նուիրակ մը պատրաստուելու վրայ էր նոյնին գլուխը կտրելու: Տիրեր արգելեց:

«Գնա», ըսաւ անկոչ ժողովրդեան դատախազին, «ե անձամբ աստուածային Աւգոստոսի տար անոր վերջնական որոշումներուն կատարման լուրը»: Ասոր վրայ նուիրակին նշան մ'ընելով՝ ասոր տասպորը ճեղքեց՝ ձայնը քիչ մը բարձրացուցած քաղաքացւոյն գլուխը:

Սարսուռ և քստմունք պատեց ամբոխը. հազիւ թէ իրենց աչքերուն կը հաւատային: Տիրեր Արէսեան դաշտը թողլէն վերջը միայն խուժանը սկսաւ անէծքներ թափել: Բայց բռնաւորներու ինչ հոգը այսպիսի պոռչառքներ:

Բ.

Պալատինի վրայ այն կայսերական սպարանքը, որ իր շուրջ պերճութեան համար ոսկեղէն տուն (domus aurea) անունն առաւ, նոյն ատեն դեռ չէր աւարտած: Աւ-

գոստոս նոյնին հիմը դրած էր, Տիրեր շարունակած և հազիւ Ներոնի ատեն աւարտելով բնակելի եղաւ : Այս պատճառաւ ալ ասոր անունն առաւ :

Աւգոստոս ալ Պալատինի վրայ բնակած էր, բայց աննշան տան մը մէջ : Պարզութիւնը կը սիրէր, կամ թէ այնպէս կ'երեցընէր, թէ զայն կը սիրէ : Ասկէ զատ մտադիր եղած էր, հնուց եկած հասարակագետական ձևերն ու անունները ըստ կարի պահելու, որպէս զի անզգալի կերպով պետութիւնը իրաց նոր վիճակին տանէր :

Արէսեան դաշտին վրայ տեղի ունեցած արիւնահեղ տեսարանէն զրիթէ մէկ ժամ վերջը՝ երեք հոգի այս վերջին տան կամ պալատան սրահներէն մէկուն մէջ ժողովուած էին : Ասոնցմէ մէկն էր Լիւիա, որ շքեղ ծաղկանօթ մը կրող սեան մը բունին կրթընած՝ ակնարկովը իր որդին կը հետապնդէր, որ սրահին մէջ արագ արագ կը ձեմէր : Ճիշդ այրի կայսրուհւոյն քով մոմի պէս կանդուն կեցած էր Յունիոս Ատտերիոս սինկղիստիոսը : Վերջապէս Տիրեր իր մօրը առջև կեցաւ :

«Կ'երեւայ թէ, մայր, միտքդ է իմ գործերու մէջ միշտ պարսաւելի բան մը փնտռել գտնել» :

«Ի՞նչ հոգս ժողովուրդը, իւր ստամբակութիւնը պատժուելու արժանի է, երբ չափէն աւելի մեծնալով արգահատիլ անկարելի

ըլլայ : Ինձի բաւ է ծերակոյտն իմ կողմս ունենալս» — աս ըսած տանն մարդասիրարար ժպիտ մը ցոյց տուաւ ներկայ եղող սինկղիսիկոսին : Կամ թէ կը կարծես , մայր իմ , որ ժողովրդականի մը թշնամանքները հանդարտ սրտով տանելո՞ւ էի . . . : Մերակոյտը , որուն կ'իյնար Ոկտաւիան Աւգոստոսի վերջին որոշումը հաստատել , ինձի տուաւ կայսերական պատիւը : Այժմ ինձի միայն սեփականուած է բացարձակ միապետական իշխանութիւնը , և ես զայն այնպէս մը գործածել պիտի գիտնամ , որ ժողովրդեան մէջ վրկարար երկիւղ մը մնայ : Պարտ և պատշաճ է սակայն , որ անոնց հանդէպ ալ երախտաւոր գտնուիմ , որ ինձի յանձնած են միապետական վերին իշխանութիւնը» : Գարձեալ ծերակուտականին ժպտեցաւ զիւական ժպիտով :

«Յուլիոս Կեսար ծերակոյտի մէջ սպաննուեցաւ» , յիշեցուց մայրը ցրտութեամբ :

«Գիտեմ , միայն թէ կը խնդրէի նկատողութեան առնուլ , որ Յուլիոս Կեսարի և Տիրերիոսի մէջ Ոկտաւիան Աւգոստոս կեցած է , և նոյն ժամանակի ծերակոյտը այժմեան ծերակոյտը չէ : Ասկէ զատ բոլոր ծերակուտականները ինձի հաւատարիմ և հպատակ են այնպէս չէ՞ Ատտերիոս բարեկամս» :

«Շատ ճիշդ է , վեհափառ կայսր» :

«Կրնայ ըլլալ , որդեակ իմ : Բայց կ'երեւայ , թէ չես գիտեր կամ գիտնալ չես ուզեր ,

որ ամբողջ քաղաքը տարածաչափութիւններէ կայ, թէ Ագրիպպա Պոստոնուս ողջ ըլլայ, և թէ շատ մը իրեն հաւատարիմ ծերակուտականներ այս գրոյցին սիրով հաւատք կ'ընծային» :

«Ագրիպպա մեռած է. անկէ վախճալու բան չկայ» :

Ասոր վրայ դարձեալ վեր վար ճեմելով՝ քիչ մը լուռ կենալէն վերջը յառաջ ատարաւ :

«Հարկաւ գիտեմ, որ իշխան կոչուածին մէկը ժամանակ ժամանակ ժողովրդեան մէջ կ'երեւայ. դարձեալ անձանցի չէ ինձի, որ խարերային համար գիշերական ժողովներ տեղի կ'ունենան : Թող զգուշանան դաւաճաններն ու ապստամբները . . . : Լսէ Ատտերիոս բարեկամ», ծերակուտականին դառնալով, «Չանա հետազօտել, թէ այդպիսի սխալքոր անձինք կրնան եղեր ծերակոյտին հետ ալ շփման մէջ գտնուիլ, ասոր համար քեզի երախտապարտ կ'ըլլամ» :

«Անհոգ եղիր, վեհափառ տէր, գիտես, թէ քու հրամաններդ կատարել գիտեմ եւ, և եթէ սրիկայ մը յանդգնի, արժանի է որ իւր մահը . . . :»

«Խելք վրա՞դ է, Ատտերիոս : Իւր մահը : Ապա ուրեմն, ա՛յս էր պակաս : Ծերակուտականի մը կեանքը այլ ևս սուրբ չէ : Բայց ըսէ նայիմ, ի՞նչ կարծիք ունին Ասինիոս Գալլոսի նկատմամբ : Կրնա՞յ դաւաճաններուն խումբին վերաբերիլ» :

«Պիտի ջանամ այդ բանը իմանալ : Թէպէտ Ասինիոս իմ բարեկամս է, բայց ի՛նչ բարեկամութիւն : Ով որ քու նուիրական անձիդ դէմ դաւաճանութիւն կը խորհի, իմ բարեկամս ըլլալէ կը դադրի» :

«Շատ աղէկ, սիրելի Ատտերիոս, քեզի երախտապարտ ըլլալ զանց պիտի չընեմ» :

Այնուհետեւ Լիւիայի դառնալով՝ որ երկուքին խօսակցութեան միտ դրած էր, յառաջ տարաւ .

«Կը տեսնես, մայր, որ ինծի ոչ նախազգուշութիւն ոչ ալ սուստաձեւենութիւն կը պակսի : Ուստի հող մ'ընեք : Գիտես նաև որ հաւաղէտները և ընդերահմաներն ինծի փառաւոր ապագայ մը մարդարէացած են . . . : Բայց ա՛լ ոչ է, պէտք ենք հանդէլի : Իցի՛ւ Որիէոս իւր թեւերը մեր վրայ տարածէր :

Ատտերիոսն արձակեց Տիբեր և իւր սենեակները քաշուեցաւ :

Յայտնի արհամարսնօք Լիւիա երկուքին կը նայէր :

«Մին», ըսաւ ինքնիրեն մրմռալով, «անամօթ կեղծաւոր մըն է, իսկ միւսն անօրէն լրտես մը . . . : Բայց ես այդ մէկին հորդեցի դահին ճամբան . ո՛վ դէք, ո՛վ դէք, ի՛նչ մեծ է իմ յանցանքս» :

Գ Լ Ո Ւ Խ Չ Ո Ր Ր Ո Ր Դ

Պ Ա Տ Մ Ա Կ Ա Ն Ք

Ա .

Հազիւ Տիրեր աշխարհային ամենամեծ պատուոյն հասաւ, իւր մտքին բովանդակ ստորնութիւնը երթալով սկսաւ երեւան հանել: Խելք ու հասկըցողութիւն չէր պահսեր իրեն. կրնար սքանչելի վեհապետ մ'ըլլալ, եթէ իր նենգաւորութիւնը, խարդախութիւնը և անազորունութիւնը զինքը ընդհանուր գարշանքի առարկայ չընէին:

Անպիտան ամուսին և անսիրտ հայր մըն էր. այնպէս որ իրեն մերձաւոր ըլլալը դժբախտութիւն կրնար համարուիլ: Ո՛չ բարեկամութիւն և ո՛չ ազգականութեան կապեր ի վիճակի էին իւր ընտրած զոհը պաշտպանելու: Իբրև պարզ քաղաքացի՝ յաջողած էր իւր մտլութեանց գարշահոտ ճահիճը նենգութեամբ ծածկել, հազիւ թէ սակայն զահին դպաւ, արդէն յայտնի ըրաւ թէ իւր կամքին միայն կը հետևի ինքը, և թէ իւր զոհէն զատ նուիրական բան չի ճանչնար:

Ծերակոյսէն, զոր Ոկտաւիան, Աւգոստոս արդէն ողորմելի կառավարական պաշտօնէութիւն մը դարձուցած էր, ամէն ճո-

խութիւն խլեց հանեց և ինչպէս ամենաստորին քաղաքացին, նոյնպէս ալ ծերակուտականը իւր բռնապետական կառավարութեան միջոցին իւր կենաց ու ազատութեան վրայ ապահով չէր:

Ոկտաւիան Աւգոստոսի կնոջ (Լիւլիայի) որդին՝ Աւգոստոսի դժբախտ դստեր Յուլիայի երրորդ ամուսինն եղաւ: Յուլիա Տիբերիոսէն յառաջ երկու էրիկ եւս ունեցած էր, Մարկելոս և ապա Ագրիպպա, առաջինէն ծնած էր երկու որդի, Գայիոս և Ղուկիոս, իսկ վերջինէս ունեցաւ Ագրիպպա, որ հօրը մահուրնէն վերջ ծնած ըլլալուն համար Պոստոնուսոս (յետնածին) յորջորջանքը ընդունեցաւ: Սակայն կայսեր դստեր երրորդ ամուսինն ըլլալու համար հարկ եղած էր իւր ազնիւ և սիրելի Վիպսանիա կնոջմէն բաժնուիլ:

Ամուսնական և ընտանեկան կենաց ապականութիւնը Հռովմայ մէջ հսկայական բարձրութեան մը հասած էր: Ամենաչնչին պատճառներն իսկ ամուսնական բաժանման կը ծառայէին: Կնեյոս Սուլպիկիոս իւր կնկանէն բաժնուեցաւ, վասն զի առանց երեսը քողարկելու փողոց կլած էր. Կուլինտոս Անտիստիոս Վետոս, որովհետեւ իւր կինը ժողովրդական կնոջ մը հետ հրապարակաւ փողոցի վրայ խօսած էր. Սեմպրոնիոս Սոֆոս իրենը մերժեց առանց իւր գիտութեան թատրոն դացած ըլլալուն համար, Եմիլիոս Պաւլոս

ալ իր կինը արձակեց, առանց պատճառը ըսել ուզելու կամ կարենալու: Բարոյքով խիստ կատոն անգամ իր առաջին կնկանէն Ատտիլիայէն բաժնուած էր, որ իրեն երկու զաւակ ծնած էր, Մարկիան առնելու համար, զոր յետոյ ասոր հօրը հաւանութեամբը իր Հորականիոս բարեկամին տուաւ և սոյնին մահուընէն վերջը դարձեալ հետը կարգուեցաւ: Այսպէս նաև Պոմպէոս իւր Անտիստիա ամուսինը թողուց, Սիլվայի Եմիլիա խորթ դստեր հետ ամուսնանալու համար, ասոր մահուընէն ետքը Մուկիան առաւ, զոր նոյնպէս լքեց Կեսարի Յուլիա դստեր հետ միանալու համար. Տիրերիոս ալ Վիպսանիան մերժած էր, որպէս զի Ոկտաւիան Աւգոստոսի Յուլիա դուստրը կնութեան առնու:

Եւ սակայն Աւգոստոս ճանչցած էր ապականութիւնը, որ սկսած էր պետութեան նիւթական հիմունքը փորել: Ամուսնալուծման դէմ օրէնքներ կ'ուզէր հանել, որպէս զի գոնէ արտաքուստ բարեկարգ ընտանեկան կեանք մը ծաղկէր: Ամուրութեան հակառակ ալ օրէնքներով զինուիլ ջանաց, որոնք նիւթապէս շատ զգալի էին, առանց սակայն իր նպատակին գոնէ անցողակի կէտրպով հասնելու:

Չկայ կին մը, կ'ըսէր Սենեկա, որ լուծման թուղթն ամօթ համարի, յետ որոյ շատ մը բարձրաստիճան տիկնայք իրենց տարի-

ալ իր կիներ արձակեց, առանց պատճառը ըսել ուզելու կամ կարենալու: Բարոյքով խիստ կատոն անգամ իր առաջին կնկանէն Սատիլիայէն բաժնուած էր, որ իրեն երկու զուակ ծնած էր, Մարկիան առնելու համար, զոր յետոյ ասոր հօրը հաւանութեամբը իր Հորաննսիոս բարեկամին տուաւ և սոյնին մահուրնէն վերջը դարձեալ հետը կարգուեցաւ: Այսպէս նաև Պոմպէոս իւր Անտիստիա ամուսինը թողուց, Սիզիլայի Եմիլիա խորթ դստեր հետ ամուսնանալու համար, ասոր մահուրնէն ետքը Մուկիան տուաւ, զոր նոյնպէս լքեց Կեսարի Յուլիա դստեր հետ միանալու համար, Տիրերիոս ալ Վիպսանիան մերժած էր, որպէս զի Ոկտաւիան Աւգոստոսի Յուլիա դուստրը կնութեան առնու:

Եւ սակայն Աւգոստոս ճանչցած էր ապականութիւնը, որ սկսած էր պետութեան նիւթական հիմունքը փորել: Ամուսնալուծման դէմ օրէնքներ կ'ուզէր հանել, որպէս զի գոնէ արտաքուստ բարեկարգ ընտանեկան կեանք մը ծաղկէր: Ամուրութեան հակառակ ալ օրէնքներով զլնուիլ ջանաց, որոնք նիւթապէս շատ զգալի էին, առանց սակայն իր նպատակին գոնէ անցողակի կերպով հասնելու:

Չկայ կին մը, կ'ըսէր Սենեկա, որ լուծման թուղթն ամօթ համարի, յետ որոյ շատ մը բարձրաստիճան տիկնայք իրենց սարի-

ները ա՛յ ոչ թէ հիւպատոսներու այլ իրենց էրիկներուն թուէն կը հաշուեն, և ամուսնութիւնը կը ձգեն, ամուսնանալու համար, և դարձեալ կ'ամուսնանան, ամուսնալուծուելու համար:

Ընթերցողը թող ներէ նիւթէս աշտպէս շեղելուս համար. կանայք և աղջկունք, երբ մէյ մը շաղփաղփելու սկսին, անհնարին ձանձրացուցիչ կ'ըլլան:

Վախճանած Մարկեղոսի երկու որդիներէն Գայիոսի և Ղուկիոսի մահուան ստեղծ, Տիրբեր ամէն խորամանկութիւն բանեցուց, որ աիեզերքի իշխանին վերջին կամքը զինքը պայազատ կարգէ: Աւգոստոսի երրորդ թու մը, փոքրիկն Ագրիպպա միայն իրեն շատ մտածմունք կը սրատճառէր:

Երբ Ռիտաւիան Աւգոստոս, որ ստուգիւ գժրախատ ամուսին և հայր կրնայ անուանուիլ, ինչպէս որ չի կրնար երջանիկ իշխեցող կոչուիլ, հարկադրուեցաւ իւր Յուլիա դուստրը անուղղայ և շուայտ բարուցը համար — կ'ըսուի թէ Յուլիա հրապարակական վայրերու մէջ ամբողջ գիշերներ գինարբուքներու մասնակցած ըլլաւ — Նէապոլսոյ ծոցին մէջ Պանդատարիա կղզին աքսորել, այս գժրախատ կիներ երեք տղայ ունէր դեռ. Ագրիպպինա, Գերմանիկոսի ամուսինը, որ ասոր հետ Պաննոնիա կ'ապրէր, Յուլիա, որ հազիւ սկսաւ մօրը սանձարձակ վարքին հե-

տեւիլ, ինքն ալ աքսորքի գնաց, և փոքրիկն Ազրիպպա Պոսահումոս: Ասիկա դժբախտարար իր սրապէն ամենեւին չէր սիրուեր, որով իւր հօրուն Տիրերիոսի կամքին թող արուեցաւ բոլորովին և ասիկա զինքը վայրենի մեծցուց:

Բոլորովին ինքնիրեն թողուած՝ տղան ամենուրեք թափանցած բարոյից ապականութենէն՝ անպիտան սրիկայ մը կրնար ըլլալ, եթէ մասամբ զինքը չպաշտպանէին իւր բնական լաւ յատկութիւնները:

Սակայն վերջին աստիճանի ցասկոտ էր և յամառ: Սարսափելի կ'ատէր Տիրերիոսը և ասոր Լիւիա մայրը, զորոնք երկուքն ալ իր երկու եղբայրներուն իբր սպանիչ կ'ամբաստանէր:

Գոմեախոս անուամբ գերի մը, որ իր տարիքն ունէր և իրեն շատ կը նմանէր ամենամեծ ազգեցութիւնն ունէր վրան: Ասոր ընկերակցութեամբը յաճախ հօրուական տունը կը թողուր, և խենդ ու խելար գործքերու ետեւէ կ'իյնար Հռովմայ մէջ:

Կենաց այս պայմանը, զոր Լիւիա ամենամիթին գոյներով անոր պապին նկարագրելու մէջ քաջ էր, այն հետեւութիւնը ունեցաւ, որ կայսրը զայն Սորենտոն՝ այսօրուան Նէապոլսոյ թագաւորութեան մէջ, տարագրեց:

Փոխանակ ինքզինքն ուղղելու հոն իւր

խելագարութիւնները յառաջ տարաւ աւելի մեծ չափերով : Այս ալ կայսեր ականջն հասաւ , որ զայն Պլանտա կղզին փոխադրել տուաւ , որ սահմանուեցաւ իւր մշանջենաւոր բնակավայրը , պետական որոշմամբ կերպապէս զրկուելով յաջորդութենէն : Եւ ոչ պէտք է յիշատակել , որ Տիբեր և իւր Լիւիա մայրը այս խիստ որոշման մէջ անմասն չէին :

Աւգոստոսի մահուրնէն վերջը՝ Տիբեր ամէն ջանք ի գործ դրաւ բարձրագոյն իշխանութեան հասնելու : Մերակոյտին քթին կերպապէս կը խնդար : Յայտարարեց , որ ուրիշ դիտաւորութիւն չունի , բայց եթէ իբր դատաւոր և մշանջենաւոր տրիրուն մնալ , այս երկու պաշտօնները Աւգոստոսէն առած ըլլալով . իսկ միւս ամէն իրերու մէջ միտքը դրած է , բոլորովին ծերակոյտէն կախում ունենալ : Այս պատճառաւ ալ զայն ժողված է , որ հանգուցեալին տրուելու պատիւները որոշէ :

Այս միջոցին հրամայեց , որ իր թշուառ կնոջ Յուլիայի թոշակը ա՛լ չվճարուի , պատրուակով՝ թէ անոր հայրը իւր վերջին որոշման մէջ յիշատակութիւն չէ բրած այդ մասին :

Հրաման տուաւ նմանապէս իւր ուրջուն , Ագրիպպան սպաննելու :

Պրետորեան գնդէն հարիւրապետ մը սպանութեան պատուէրն ընդունեցաւ . բայց Դոմետիոս գերին ալ միասին մէջտեղէն վերցրնելու էր :

Բայց այս վերջինս ժամանակէ մ'ի վեր կզգիէն աներեւոյթ եղած էր, որով սպանիչը մէկ սպանութեամբ ստիպուած էր շտտանալ :

Գործքը վերջացընելուն պէս Հռովմ փութաց, կայսեր իմացընելու, համոզուած ըլլալով որ անշուշտ հարուստ վարձատրութիւն մը իրեն կը սպասէ : Տիրեր ուրացաւ սպանութեան հրամանը տուած ըլլալը և յանցանքը իւր Սալլուստիոս պաշտօնեային վրայ ձգեց, որ նշանաւոր պատմագրին եզրօրորդին էր, սպաննալով զայն ծերակոյտին առջև հանկ :

Սալլուստիոս իր աէրը ինչպէս որ պէտք է ճանչնալով՝ հաստատ համոզուած էր, որ ասիկա ամէն քար պիտի շարժէ սպանութեան ոճիրն իր վրայ նետելու, ուստի ջանաց կայսեր մայրը շահիլ : Ասիկա շատ դժուարութիւն չկրեց, կայսեր հասկըցընելու, որ վեհապետական իշխանութեան շատ վնասակար է, եթէ պաշտօնեաներու պատասխանատուութիւնը ծերակոյտին իրաւասութեան ենթարկուի :

Հետեւաբար խնդիրը փակուեցաւ և բրոնապետար տիեզերական իշխանութիւնն սկսած էր երկու ամօթալի ոճիրներ գործելով : Այսինքն՝ իւր բարերարին դուստրը թշուառութեան մէջ թողուցած էր որ ծիւրի ծնդի և թուր սպաննել տուած :

Երիտասարդ Ագրիպպային ողբալի վախ-

ճանր Հոովմայ մէջ ընդհանուր ցաւ յառաջ
բերած էր : Ոմանք իրեն մէջ կը տեսնէին
հին հասարակապետական սահմանադրութեան
վերահաստատիչը , մինչ այլք մեծին Աւ-
գոստոսի թուան համակիր էին , իսկ ուրիշներ
այ կային , որոնք Տիրերիոսէն նախադաս կը
համարէին ո եւ իցէ մէկը :

Տիրեր իր գարուն ամենախորամանկ
գլուխն էր : Իբր իշխան՝ մեր օրերը նման
օրինակ մը թերեւս չեն ունեցած , թէպէտ
մարդկային մտացեալ ամէն յարաբերութեանց
մէջ երբեք չեն պակասած բարբարոսներ , սրի-
կաներ և խարերայ աղուէսներ :

Ծերակոյտը խարելու համար , այնպէս մը
ձեւացուց , թէ դժկամակութեամբ կ'ընդունի
պետական ամենարարձր պաշտօնը , վասն զի
իրեն այն ատիճանի ծանր բեռ մը կ'երեւայ
նոյնը , որ ինքզինքը գայն տանելու անկա-
րող կը զգայ , և այն այնչափ ատեն , մինչև
որ «ժամանակը գայ , յորում ծերակոյտը
պարտ և պատշաճ համարի , քիչ մը հանգիստ
չնորհել իրեն» :

Հոովմէական ժողովրդեան աչքին մէջ ալ
ջանաց փոշի ցանկ , վասն զի տակաւին պա-
հած էր անիկա հասարակապետական զգա-
ցումներ : Արգելեց իւր պալատան մուտքը
կեսարական թագով զարդարել , յանձն չա-
ռաւ «Հայր հայրենեաց» օխաղոսը և հրամա-
յեց , որ գրամներու և արձանագրութեանց

մէջ կայսր յորջորջանքը չգործածուի իրեն համար : Աւգոստոսի պէս և անկէ աւելի նենգաւոր , և ոչ իսկ ուղեց նոյն ժամանակի գաղափարներուն համաձայն «Տէր» (Dominus) կոչուիլ : «Ի՛նչ բանի համար է այս յորջորջանքը» սովոր էր բսելու . «ես միայն և միայն իմ ստրուկներուս աէրն եմ , բանակլին վերին հրամանատարն եմ և հասարակապետութեան վերագոյնը» :

Կտուավարութեան սկիզբը առիթ չէր ձգեր , ծերակոյտին հաճելի ըլլալու : Միայն իբրև նախագահ կ'ուզէր նոյնին ժողովքներուն ներկայ ըլլալ , առանց ընկերակցութեան հոն կ'երթար և խբարանչութիւն ծերակուտականի հանդէպ մտադիր ու պատրաստակամ ցոյց կուտար ինքզինքը : Ի բնէ սասաիկ ամբարտաւան՝ ժողովրդ սկանութեան հետեւէ էր , այս պատճառաւ ալ երբեք ժողովրդեան զուարճութիւններէն չէր պակսեր :

Ոչ միայն ամէնուն թող սուեալ էր իրեն ներկայանալը , հոպա ստէպ ինքն իսկ ծերակուտականներու և պատրիկներու կ'այցելէր և բնասանկան հանդիսութեանց հրաւերներ կ'ընդունէր : Յանցաւ չէր պատահեր , որ ամբոխին մէջ խառնուած ականուէր , դատաստաններու ասին : Իրեն համար շատ կարեւոր էր , որ արդարութիւնը խիստ և խղճիւ գործադրուի , որովհետև անիրաւութիւնն բնելը իբրև արսօնութիւն՝ իրեն միայն սեպհականուած բան մը կը համարէր :

Եթէ Տիրեց եռանդեամբ ցոյց տալ ուզածն իրօք եղած ըլլար, պատմութիւնը անտարակոյս զինքը լուսազոյն իշխաններու կարգը դասած կ'ըլլար:

Բայց ուրիշ բան չէր ինքը, եթէ ոչ՝ ողորմելի կեղծաւոր մը և իւր այս կեղծաւորութեամբը կրցած էր ոչ թէ միայն ամենաբարձր պետական իշխանութեան հասնիլ, այլ նաև զայն ձեռքին մէջ ամուր պահել: Այս բանս մէյ մը յաջողելէն վերջը ալ չտատամսեցաւ տալտկալի դիմակը նետելու և այն արհաւիրալի բռնակալութիւնը տարածելու, որ սարսափած ժամանակակիցներուն ամենաքստմնելի ոճիրներու երկար շղթայի մը սեւարանն ընծայած է:

«Նենգաւոր աղուէս մը առիւծին նմանած», շատ յարմար կ'ըսէ իրեն համար Ովրատ¹:

Գժրախտարար ծերակոյտի անդամներուն մեծագոյն մասը տակաւին բաւական կոպարաւոր մտքերու տէր էր բռնաւորին նենգաւոր ու խարեպատիր ձեւացումները իբր ոսկի կլկելու համար: Ի սկզբան վատարար անոր առջև գլուխնին խոնարհեցուցին և քիչ յետոյ անոր ոտից ալ կոխան եղան: Միայն քիչերը քաջասիրտ գանուեցան և օրինաւոր

¹ Astuta ingenium vulpes imitata leonem!
Horatius, II. Sat. III 186:

գահաժառանգին բոլորաիբր խմբուելով մրա-
քերնին դրին գարշելի արիւնկզակ ճիւղը
կործանելու, որ մարդկային արեամբ կարծես
կշտանալ կ'ուզէր:

ՓԼՈՒԽ ՎԵՅԵՐՈՐԴ

ՖԼԱԻՒՍ ՓՈԼԼԻՒՆ

Խ.

Ֆլաւիոս Պոլլիոն սինկղիստիկոսը կրնար տակաւին իրր երիտասարդ մարդ նկատուիլ : Ինչու որ իւր դէմքը դեռ պահած էր երիտասարդական լոյսը թարմութիւնները . կարծես թէ կիրքերը չէին յաջողած երբեք իւր սրտին մէջ մուտ գործել և նոյնին խաղաղութիւնը պզտորել :

Իր թափանցող հայեցումքը սրտերու խորքը կը մտնէր և կարծես նոյն իսկ ամենագաղանի խորհուրդներն ալ գուշակելու ձիրքն ունէր :

Ստոյիկեան դպրոցին կուռակից էր : Ընդհանուր տիրող ապականութենէն շատ քիչերը իրենք զիրենք կրցած էին ազատ պահել . ասոնց մէջ ստուգիւ առաջին տեղին կը զբաւէին Ստոյիկեանները : Մերակոյտի մէջ իրենք էին , որ ընդհանուր վատթարութեան և քստորնութեան մէջ իրենց խօսելովը կամ շատ բան յայտնող լուսթեամբը կրցան անկախ մարդկան արժանիքը պահել : Հարկաւ անոնցմէ շատերը իրենց ստոյիկեան գաղափարները չծածկելնուն համար մահուամբ կամ աքսո-

բանքով պատժուեցան : Իբր բարոյագէտներ Ստոյիկեանք շատ բարձր աստիճանի հասած էին , վասն զի մարդկութեան գաղափարն իբրև մեծ և կապուած ամբողջութիւն մը շատ զարգացած էր իրենց քով :

Յլաւիոս Պոլլիոն արդէն տիեզերական հասարակապետութեան մը գաղափարն ունեցած էր , յորում Հռովմայեցիք եւ բարբարոսք , ստրուկներն ու ազատները քաղաքացւոյ իրաւունք վայելելու էին , և ուր տիրելու էր հաւասար իրաւունքը : Ըստ իւր կարծեաց առաքինութեան գաղափարականը մինչև ցայժրմ տակաւին աշխարհ չէր եկած , և այս պատճառաւ կը ցանկար մարդկային առաքինութեան տեսանկի լուսաւորող օրինակի մը և հաստատուն աստուածային վարդապետութեան մը , որ մարդկութիւնը տարակոյննրաւ և հակասութեանց , ենթադրութեանց ու կարծիքներու խառնակութենէն ազատելու վիճակի ըլլայ : Խիստ սկզբանց տէր մարդ մըն էր և իբրև այսպիսի ամէն լաւ մարդոցմէ սիրուած եւ յարգուած էր , իսկ ընդհակառակն անոյիտանները , մասնաւորաբար ծերակուտականներու մէջ (որոնցմէ բաւական բազմութիւն մը կար այն տեսակէն) զինքը կ'ատէին և իրմէ կը խորչէին :

«Ասինիոս կը սպասցընէ զիս» , գոչեց Պոլլիոն քիչ մը անհամբերութեամբ , Եսկուիլինի ստորտը գանուող իւր պալատան մեծ սեն-

եակներէն մէկուն մէջ վեր վար ճեմելով : Սակայն այս սենեակին մէջ այն շուայլ պերճութիւնը չէր տեսուեր, ինչպէս նոյն ժամանակուան հռովմայեցի մեծամեծներուն քով սովորական էր : Լոկ ամենախիտ պարզութիւնը կը տիրէր հոն, այնպէս որ կարծես թէ կարեւորներն անգամ կը պակսէին : Խըզճամիտ Ստոյիկեանը պերճութիւն ու յզվութիւն կ'արհամարհէր :

Վերջապէս ոտքի ձայներ սկսան լսուիլ : Պոլլիոն անձամբ դուռը բացաւ եկողը ներսը դուռնելու համար : Իրօք ալ Ասինիոս Գալլոն էր :

«Իսկ բարեկամները», գոչեց Պոլլիոն :

«Անոնք կէս գիշերին դամբանարանի մէջ պիտի բլլան» :

«Իշխանն ալ» :

«Հարկաւ . բայց նախ ուրիշ ըսելիք ունիմ, ուրիշ ծերակուտական մ'ալ չահեցանք : Ասիկա ալ պիտի գայ, վասն զի իշխանին պիտի ներկայացընեմ» :

«Անունը կրնամ գիտնալ» :

«Յունիոս Ատտերիոս» :

«Ատտերիոս . խելքդ գլուխդ է բարեկամ : Ծերակուտական մը, որ մինչև սուտակասպասութիւն ընելու ստորնանայ, ինչպէ՞ս վրատահուլթեան արժանի կ'ըլլայ» :

«Դուն չատ խիտ ես, Պոլլիոն, և ամենուրեք կաակածի բան կը տեսնես : Կը մնայ

իմ հաւատարմութիւնս ալ կատկածի ենթարկելդ միայն» :

«Քու հաւատարմութիւնդ : բնաւ երբեք : Անվստահութեան համար չէր որ մեր գաղտնիքը ի սկզբանէ քեզի չհաղորդեցի, այլ քու բռնկող եռանդեանդ պատճառաւ . . . : Յետոյ քեզի իսկ մեր ամէնուս ակնկալութեան առարկան յանձնեցի» :

«Սակայն բարեկամ, ներէ ինծի, ասով իմաստուն խաղ մը չէր որ խաղացիր գլուխս : Որոտացո՞ղը վկայ. այս կը նշանակէ մարդուս տարկուսանքը ալ աւելի աճեցընել : Իշխանն ինծի յանձնել իբրև պարզ գերի և զիս վտանգի մէջ դնել . . . : Սակայն իշխանը ինծի ներած է և կուշտ կուս կը ծիծաղի եղածին վրայ» . . . :

«Ոչ թէ քեզի, այլ ամուսնոյդ և իմ դստերս համար լաւ համարեցայ առժամս իրը քեզմէ ալ ծածկել . . . : Քանի մ'օրէն աչնիւ Վիպրանիա եւս կրնայ գաղտնիքն իմանալ : Ինչչա՞՛փ պիտի սքանչանայ : Քանք Ատտերիտսին, որ ստուգիւ կրնայ մեզի օգտակար հանդիսանալ, եթէ հաւատարիմ ու անխարդախ մտքով է բրածը : Հարուստ է և շատ կողմնակիցներ ունի : Ատտիբիոս այն մարդոցմէն է, որ մարող աստղը սիրով կը լքանեն ծագողին նրկրպագու ըլլալու համար, ցայժմ Տիրերի հաւատարիմ կուսակիցն էր» :

«Խոհեմութեան համար, կ'ըսէ» :

«Կրնայ ըլլալ : Բայց իմ կարծիքս է , թէ արդար դատ մը արդար ըլլալէ կը դադրի , ապօրէն միջոցներու ձեռք զարնուածին պէս : Երբ մէկը առաջին անգամ մասնիչ ըլլալ կրցած է , երկրորդ ու երրորդ անգամ ալ մասնութիւն ընելու չի վարանիր , եթէ իւր շահը այնպէս պահանջէ : Իսկ ով որ մասնիչ մը կը վստահի յիմար մըն է : Բայց քանի որ Ատանբիոս կիսով չափ մեր գաղտնիքին թափանցած է , մեր գործքն ըլլալու է , չթողուլ , որ նոյնը բողոքովին քողագուրկ ըլլայ անոր առջև : Այսպէսով միայն կրնանք անկէ օգուտ քաղել , առանց անկէ յնաս կրելու : Բայց այն ստոյգ է , որ մեր կողմնակցութիւնը օրէ օր կը զօրանայ : Բռնաւորին գլուխը փոթորկալից մռայլ ամպեր կը կուտակուին : Վա՛յ անոր եթէ կայծակներն սկսին շողալ» :

« Երանի՛ թէ շուտ , շատ շուտ կատարուէր ըսածդ » , գոչեց Ասինիոս հրաբորբոք : « Անէ՛ծք , հազա՛ր անէ՛ծք բռնապետին , որ իրեն չպատկանած աթոռ մը կը գրաւէ . . . : Մուցած է թէ տակաւին հռովմէական ծերակոյտ մը կայ , թէ հռովմէական ժողովուրդ մը կ'ապրի , որ բաւական ոյժ ունի լիրբ բռնաւորի մը դարբնելու սկսած շղթաները խորտակելու : »

Պոլլիոն հիացած՝ երիտասարդին երեսը նայեցաւ : Յետոյ ձեռքը երկնցընելով , ըսաւ .
« Իցի՛ւ ամէնքն ալ քեզի նմանէին : Ո՞վ

կրնար այնուհետև մեր խնդրին բարեյաջող ելքը տարակոյսի տակ ձգել :»

«Եթէ ամէնքն ալ ինծի չեն նմանիր , բայց և այնպէս կան շատեր որ ճիշդ ինծի պէս կը խորհին» :

Պոլլիոն անհաւատ կերպով գլուխը ցնցեց : Նոյն միջոցին գերի մը Յունիոս Ատտերիոսի գալուստն իմացուց : Երբ սենեակէն ներս մտաւ հարեւանցի ականարկ մ'արձակեց երկու ներկայ ծերակուտականներուն վրայ : Ապա դէպ ի Պոլլիոն յառաջանալով ձեռք տուաւ և մեղրածորան ձայնով մ'ըսաւ .

«Երկար ատենէ ի վեր , բանի մ'այնպէս տենչանօք չէի փափագեր , ինչպէս քեզի հետ , ազնիւ հայրենակից բարեկամ , հասարակական գործի մէջ գտնուիլ . անհունս երջանիկ կը զգամ ինքզինքս . . .»

«Թողունք ընդունայն բառերու խճողումը» , խօսքը կտրեց Պոլլիոն , իւր սուր ու թափանցող ականարկով զայն չափելով , «և խօսինք ծանր իրերու վրայ» :

Ատտերիոս արտառոց կերպարանք մ'առաւ : Բայց թեթև մը խոնարհեցաւ ի նշան իր հաւանութեան :

Իսկ Պոլլիոն յառաջ տարաւ .

«Հոովմէական հասարակապետութեան բարօրութիւնը կեսար Ագրիպպայի կենաց հետ ականերև կապուած է : Ստուգիւ ամէն ծերակուտականի պարտքն է Տիբերիոս բռնաւորին

կործանման նպաստել, առանց քաղաքական պատերազմ բանալու վախի: Դժբախտաբար ծերակոյտի մէջ կան այժմ բազմաթիւ վատ ու անարժան մարդիկ, որոնք իրենց շահը հասարակաց օգտէն նախադաս կը համարին: Փոքրամասնութիւնը ստիպուած է, հայրենեաց փրկութեան համար ոճրագործներու նման խաւարի մէջ միարանիլ...: Մեր հասարակաց բարեկամն, Ասինիոս Գալլոս, ինծի ըսաւ, թէ դուն որոշած ես, քաջութեամբ այս փոքրամասնութեան յարիլ:»

«Այս իմ հաստատուն կամքս է, և սատարիկ կը տենչամ արիւնս Կեսար Ազրիպպայի համար թափելու»:»

«Արիւն թափելու խնդիր չկայ առ այժմ, ուստի այդ թողունք», նկատել տուաւ Պոլլեոն քիչ մը խստութեամբ: «Միայն քու ազդեցութիւնդ պէտք է, որ ուրիշ սինկլիտիկոսներ ալ քու օրինակիդ հետեւին. ասկէ զաս հարկաւոր է խղճամիտ հաւատարմութիւն»:»

«Խղճամիտ հաւատարմութիւն. ո՞վ կը յանդգնի զայս տարակոյսի ենթարկել», գոչեց Ատտերիոս զայրագնած:

«Ինչպէս կը յուսամ, ոչ ոք», պատասխանեց սառն կերպարանքով Պոլլիոն: «Բայց եթէ տարակոյս մ'ալ ըլլար, դժուարաւ կրնայիր գանգատելու իրաւունք սուննալ: Միշտ պարծեցած չե՞ս Տիրերի հաւատարիմ կուսակից

մ'ըլլալուդ վրայ, և սակայն զայն դաւաճանելու կը պատրաստուիս»:

Ատտերիոս բոլորովին կարմրեցաւ: Հազիւ կրցաւ իւր գրգռութիւնը զսպել: Ի վերջոյ գոչեց.

«Երբեք իւր հաւատարիմ կողմնակիցը չեմ եղած: Սակայն ճշմարիտ է, որ իւր գահ բարձրանալէն ի վեր կողմն էի, կարծելով որ կրնայ ինք հին հասարակապետական սահմանադրութիւնը վերահաստատել: Խարուեցայ, կը տեսնեմ: Խոհեմութիւնը միայն զիս իրենքով մնալու ստիպեց»:

«Այսու ամենայնիւ ճիշդ ալ քու այդ խոհեմութիւնդ երբեք ի վիճակի եղած չէ, զքեզ համոզելու, որ հայհոյութեանց ամենաստուկալին է, որ ոճիրը կը ծանրացընէ, և թէ ոճիր մը ուրիշ ոճիրներու դուռ կը բանայ: Ոճրով բարձրանալու ի վիճակի եղողը, ըլլայ նաև գահու մը վրայ, բնականապէս կրնայ նաև նոր ոճիրներով հոն հաստատուելու աշխատիլ: Քու խոհականութեանդ վրայ զարմանալով հանդերձ, չեմ կրնար քեզի չաղաչել, որ այդ խոհեմութիւնդ մեզի հանդէպ ալ ի գործ չդնես երբ պարագաները բերեն»:

Այս ծաղրալից դիտողութիւնը Ատտերիոսի բարկութիւնն աւելի գրգռելու էր հարկաւ: Բայց կեղծելու արուեստին մէջ կայսրմէ վար չէր մնար. ուստի կրցաւ իր ցասումը զսպել. բայց միտքը դրաւ վրէժ լուծել:

Ասինիոս նկատած էր Ստոյլիկեանին խիստ բացատրութեանց Ատտերիոսին վրայ բրած ազգեցութիւնը: Խօսակցութեան ուրիշ ուղղութիւն մը տալու համար ծիծաղելով ըսաւ.

«Այսօր դարձեալ խստութիւնդ սկսած ես բանեցրնել, Պոլլիոն բարեկամ: Քու փիլիսոփայական կարծիքներդ աշխարհ ամենայն թանձր մշուշով պատուած կ'երեւցրնեն քեզի:»

«Աւելի լաւ է ըսես, թէ իմ սկզբունքներս մարդիկը այնպէս ցոյց կուտան, ինչպէս իրօք են»:

«Քու այդ սկզբունքներդ քեզի պահէ, բայց կը վախնամ որ ամենուրեք կատարեալը փնտռած առնող, հազիւ թէ բանիզ եկող որ և իցէ բան գտնել կարենաս»:

«Կարելի է, հարցուց Ատտերիոս բոլորովին իջած, որ այս գիշեր իսկ իշխանին ներկայացուիմ»:

Ասինիոս հարցական նայուածք մ'ուզղեց իւր Պոլլիոն բարեկամին վրայ:

«Տակաւին ոչ ոք», պատասխանեց ասիկա, օրինաւոր կեսարին ներկայացուած է, իր հաւատարիմ անձնանուիրութեան անկեղակարծ ապացոյցները չտուած: Այսպիսի ապացոյցներ ցոյց տուր և իշխանին ներկայանալու գործդ ինձի թող»:

«Ինչպէս կ'ուզես, այնպէս ըրէ», պատասխանեց Ատտերիոս ցրտութեամբ. «միանց

թէ կ'ուզէի գիտնալ, եթէ հարցումս յան-
դուզն չ'երեւար քեզի, թէ ինչպէս իշխանը
կրցաւ մահուընէ ազատիլ»:

Պոլիոն վայրկեան մը լուց, կարծես կը
մտածէր, կամ թէ պատասխան տալու կը
վարանէր: Ի վերջոյ բռաւ .

«Երբ իշխանը բռնի Սորենտոնէն Պլա-
նատիա (*) փոխադրուեցաւ, իր սիրելի գե-
րին, Գոմեաիոս, որ ինչպէս հանրածանօթ է,
իրեն շատ նման էր, իւր քով թողուցին:
Կզգիէն փախչելու առիթը շուտ հասաւ:
Իշխանը հեռացաւ, իսկ հաւատարիմ սարուկը
մնաց, հոն իշխանին դերը խաղալու համար:
Այս սակայն իւր մահուան պատճառ եղաւ,
որ իշխանին մտքէն չէր անցներ: Հոս
Հռովմայ մէջ իշխանը իւր հօր հաւատարիմ
մէկ բարեկամին տունը երկայն ատեն
կեցաւ, և այժմ ալ ծպտած կ'ապրի միշտ
ծածուկ:»

«Իշխանը իւր ծառային սպանուիլը լը-
սած է»:

«Զարմանալի պարագայ մը տեղեկացուց
գայն, եւ իշխանը երգում ըրաւ ոճիրը վրէ-
ժով Քաւելու .

«Իցի՛ւ ընգղայք օգնէին անոր իւր եր-
գումը ի գլուխ հանելու», գոչեց Ատտերիոս
կեղծաւորութեամբ:

[*] Էյրս կողոյն հարաւային կողմը: Կայսերաց
ժամանակ կը ծառայէր իրր սփոռախայր:

«Ամէն» կրկնեցին միւս երկուքը :

«Ըսէ Ատտերիոս», հարցուց Ասինիոս «Տիրերիոս կասկած մ'ունի՞ թէ օրինաւոր գահաժառանգը կ'ապրի տակաւին :»

«Տիրեր կը կարծէ, թէ լոկ գերին է փախած, և թէ տժգոհները անոր նմանութիւնը յօգուտ կը գործածեն, զայն իբր Ագրիպպա ընդունիլ տալու համար :»

«Աւելի լաւ,» ըսաւ Պոլլիոն, «յաղթութիւնը աւելի դիւրին կ'ըլլայ, եթէ թշնամին յեղակարծուց զարնել յաջողի :»

Քիչ մ'ետքը Ատտերիոս երկուքէն հրատարեցաւ :

Շատ ուշ էր ժամանակը, երբ Ֆլաւիոս Պոլլիոն և Ասինիոս Գալլոս ընդարձակ ու սեւագոյն վերարկուներու մէջ ծածկուած կողատինեան գոնէն դուրս կ'ելլէին, ճիւղադի նման՝ ուրիշ ծպտեալ մը իրենց կը հետեւէր առանց ինք զինքը յայտնի ընելու :

Այս երրորդն էր Յունիոս Ատտերիոս սինկղիտիկոսը, որ զանոնք կը լրտեսէր :

Գ Լ Ո Ի Խ Վ Ե Յ Ե Ր Ո Ր Դ

ՏԻՐՈՒՀԻ ԵՒ ԳԵՐՈՒՀԻ

Ֆլաւիա և Արիգայիլ քովէ քով լռիկ մնջիկ կը շրջագայէին Յանիկուլոսի ստորտար Ասինիանեան պարտէզներուն մէջ :

Խորին թախծութիւն մը կարծես սինկղիտիկոսին դատեր գեղեցիկ կերպարանքը մ'թագնած էր, ինչպէս նաև յայտյանդիման

երևցող տառապանք մը գեղանի Հրէուհւոյն յինքեան տժգոյն այտերը աւելի գունատ ցոյց կու տար :

Գրանխտեայ անօթի մը քով, ուսկից կողւոյ մը փշայից տերեւենները տառասօրէն կարկառած էին, կեցաւ Ֆլաւիա եւ բրցուց նոյնին մուտ կարմիր ծաղիկներէն մին :

«Ի՜նչ հիանալի են, Արիգայիլս, հայրենայց ծաղիկները», գոչեց ոգեւորուած :

Հայրենիք բառին վրայ սարկուհւոյն աչքերը ուրախութենէն շողշողացին. բայց միայն վայրկեան մը. ցաւած սրտով պատասխանեց .

«Հարկաւ գեղեցիկ են, բայց միայն այն առնն, երբ հայրենի հողին վրայ ծաղկին : Խեղճ ծաղիկ», յառաջ տարաւ լսօսքը, Ֆլաւիան իրեն երկնցուցած ծաղիկը կաւրձքին վրայ հաստատելով, «Դուն ալ քու հայրենի երկրէդ հեռու կը թարչամիս, կարծես իմ կենացս նշանակ մը ըլլաս. ես ալ քեզի պէս պիտի խամրիմ . . .»

Արտաքոյ կարգի շարժած՝ Ֆլաւիա սաստիկ տառապող աղջկան նայեցաւ. յատոյանոր ձեռքը բռնելով, սիրալիր ձայնով մ'ըսաւ .

«Հոգ մ'ըներ, Արիգայիլս, հայրս շատոնց որոշած է գրեզ ազատագրելու, որով հարկաւ քեզմէ բաժնուելու ստիպուած եմ, ազնիւ բարեկամուհիս, վասն զի դուն քու հայրենիքդ պիտի դառնաս հոն երջանիկ ըլլալու համար :»

«Դժուարաւ թէ երջանիկ ըլլամ, էր թախ-
ծայից պատասխանը: «Քեզմէ ալ, ազնիւ
Ֆլաւիա, հազիւ թէ կարենամ բաժնուիլ: Աշ-
խարհիս վրայ միակ էակն ես, զոր ես...:»

Արտասուքն սկսաւ հոսել աչքերէն: Ֆլա-
ւիա, խօսակցութիւնը փոխելու համար,
հարցուց.

«Ըսէ, սիրելի Արիզայիլ, քեզի ալ զար-
մանալի չերեւցա՞ւ Ասինիոս սինկլիտիոսին
Նեպտոն ստրուկին հանդէպ յանկարծական
փոփոխութիւնը:»

Երբ Արիզայիլ Նեպտոնի անունը լսեց,
զարհուրեցաւ, ճիշդ նոյն միջոցին ինքն ալ
Նեպտոնի վրայ մտածած էր, բայց իւր շը-
փոթութիւնը ծածկելու համար, ծուեցաւ
ծաղիկ մը բրցընելու: Իսկ Ֆլաւիա այսպէս
յառաջ տարաւ.

«Կը յիշե՞ս տակաւին այն տեսարանը,
երբ Նեպտոն այնպիսի սէզ արժանապատ-
ուութեամբ սինկլիտոսին հանդէպ վարուե-
ցաւ: Ի՞նչդէս յայտյանդ իման փոխուած է
ամենայն ինչ: Փոխանակ զայն պատժելու
կամ հօրս ետ դարձընելու, Ասինիոս զանիկա
մէկալ ստրուկներէն բաժնեց: Կ'ըսեն այս
պարտէզը հոգալու համար, սակայն հոս ա-
նոր աշխատիլը ոչ ոք տեսած է: Ո՞վ է այս
մարդը, որուն աչքի զարնելու չափ շնորհա-
տուր կ'ըլլայ հայրս և Ասինիոս նոյնին հանդէպ
գրեթէ հպատակի դիրք բռնած է:»

«Ողորմելի գերի մը», պատասխանեց շեշտելով մը Արիգայիլ, եւ միեւնոյն ատեն սկսաւ շեշտակի նայիլ ծերակուտականին դատեր երեսը, կարծես ուղելով կարգալ անոր կերպարանաց վրայ իւր պատասխանին դրոշմած ազդեցութիւնը:

Թեթեւ կարմրութիւն մը ազնիւ աղջկան գեղանի կերպարանքը աւելի գեղեցկացուց. բայց ձայնն սկսաւ դողդողալ:

«Անշուշտ գերի մըն է, բայց կ'ուզէի գիտնալ լոյլ, թէ ուսկից է այն խորհրդաւոր ազդեցութիւնը, զոր կը բանեցընէ ինք»:

Հոս լռեց, կարծես վախնալով թէ իր չրթունքները սրտին գաղտնիքը յայտնեն, յայտնի այլայլած՝ ձեռքով ծածկեց երեսը:

Արիգայիլ իւր տիրուհոյն կսկիծը յարգել գիտցաւ, իւր ցաւէն տարբեր չէր: Ձեռքը բռնելով ըսաւ.

«Ամէն մարդ զանի կը սիրէ եւ կը մեծարէ, վասն զի իւր ազնիւ նկարագիրը կը հարկադրէ ամէն յարգանք: Ամենակարողը զայն գերի ըլլալ թող տուած է, բայց ինքը գիտէ իւր անարգ վիճակէն շատ վեր բարձրանալ այնպիսի մարդոց վրայ ալ ազդեցութիւն կը բանեցնէ, որոնք կը կարծեն թէ ստրուկի մը հոգին բոլորովին տարբեր նիւթէ կազմուած է քան պատրիկինը...: Ներէ ինձի, ազնիւ Ֆլաւիա, քու վեհանձն հայրդ, ինչպէս և Ասինիոս Գալլոս բացառութիւն կը կազմեն»:

«Ճակատագիրը խեղճ Նեպտոնի հանդէպ անգութ էր», պատասխանեց Ֆլաւիա յայտնապէս յուզուած : «Ուրիշ վսճակի մ'արժանի էր ան :»

«Ճակատագիր անուանածդ Աստուծոյ ամենախնամ նախախնամութիւնն է, որ և ոչ մէկուն հանդէպ անիրաւ է և չի ալ կրնար անիրաւիլ, վասն զի հոյնին առջեւ անձի և անձի զանազանութիւն չկայ», պատասխանեց շուտ մը Արիզայիլ, սիրուն աչուրները երկինք ուղղելով : «Բարձրությն առջեւ գերին պատրիկէն տարբերութիւն չունի, մինչդեռ հեթանոսը և Իսրայէլի դուստրը իւր աչաց առջեւ տարբեր են :»

Ֆլաւիա լուռ կեցաւ . երկար լուծենէ ետքը՝ վերջապէս խօսք առաւ .

«Վիպսանիայի ևս իւր ամուսնոյն ըստրուկին հանդէպ ունեցած վարմունքը անըմբռնելի կը թուի . ինձի խոստովանեցաւ ան, որ ինքն ալ ակամայ անոր յարում մը կը զգայ :»

«Ո՞վ անոր չի ձգուիր», գոչեց Արիզայիլ եռանդազին : «Զօրեղ ու քաջասիրտ չէ՞, ինչպէս անապատի առիւծը և գեղեցիկ, ինչպէս սերովբէներէն մին, որոնք խմբովին Եհովայի գահուն առջեւ Սրբասացութիւնը կ'երգեն :»

Ֆլաւիա զարմացմամբ նայեցաւ իր ազախնոյն, բայց անոր ոգեւորութիւնը արե-

ւելքընոց յափշտակուող նկարագրին վերագրեց: Երկու աղջիկներն ալ լուսթեամբ սկսան յառաջանալ. երկուքն ալ բաւակահաչափ զբաղած էին անձնիւր մտածութեամբ: Այս պատճառաւ ալ սաստիկ մեծ եղաւ իրենց երկիւղը երբ յեղակարծուց իրենց երազներուն առարկան իրենց առջեւ տեսան:

Նեպտոն հաստաբեատ ստճւոյ մը բունին կրթնած էր և զբաղած ծաղիկներով ու մըրտենուոյ ոստերով փունջ մը կազմել: Երբ ծերակուտակահին դուստրը տեսաւ, զիմացը փութաց: Մէկ ծունկը գետին զբած ծաղկեփունջն անոր կարկառեց:

Օրիորդին ձեռքը սկտաւ գողգողալ, երբ մտքէն անցաւ նուէրն ընդունելու, բայց արտաքոյ կարգի շուարումը պատճառ եղաւ փունջին՝ ձեռքէն իյնալուն:

Ատոր վրայ Արիգայիլին նայելու դարձաւ և տեսաւ, որ անիկա կտ մնացած էր: Սարկուհին արգէն նշմարած էր Նեպտոնի երեւման իւր տիրուհւոյն վրայ ըրած ազգեցութիւնը: Արցունքին ազատ ընթացք չնարհելով՝ լաւ համարեցաւ քիչ մը հեռու մնալ:

«Կ'արհամարհն՝ս այն միակ ընծան», զարկարող եմ քեզի ձօնել», գոչեց Նեպտոն: Ապա ծաղկեփունջը վերցընելով զայն իրմէ հեռու նետեց:

Ֆլաւիա ո՛չ քաջասրտութիւն ո՛չ ալ ոյժ

ունէր պատասխանելու : Գետին շինալուհամար , ծառի մը կրթնեցաւ , գերին իւր այս տակնու վրայութիւնը յօգուտ գործածել ջանաց : Յանդգնութեամբ աղջկան ձեռքը բռնելով ջանաց զայն համբոյրներով ծածկել :

Այս լանս Ֆլաւիայի միտքը դարձեալ ամփոփել տուաւ : Հռովմէական պատրկուհւոյն դատակարգային հպարտութիւնը իւր հին իրաւունքը սկսաւ պահանջել : Երեսը շառագունած բոլորովին , ձեռքը բռնի կերպով ետ քաշեց և սաստիկ ահաճութեամբ բտաւ .

«Կը մոռնաս , որ դուն ստրուկ մ'ես , իսկ ես քու ախրոջդ դուստրն եմ :»

Նեպտոն չպատասխանեց , կարծես թե թեւամիտ եզանակաւ մը իւր գեղեցիկ գըլուխը ցնցեց : Բայց ճակատին վրայի երակը մութ գոյն մ'առաւ , ինչպէս սովորաբար կ'ըլլար սաստիկ ներքին յուզում ունեցած ատեն , իսկ շրթունքները մր'նջեցին խրոխտ պատասխան մը զոր սակայն կրցաւ զբայել :

Միայն թէ քիչ մ'ետքն արդէն այս ալիամայ յուզումն անցաւ և սաստիկ կակիծ մ'եկաւ անոր տեղ : Դարձեալ ծունր կըրկնելով թոթովեց .

«Ներէ , սիրուն Ֆլաւիա , ներէ ժպիրհին . որ զքեզ սիրելու կը յանդգնի :»

Եթէ Նեպտոն իւր ակնարկը Ֆլաւիայէն դարձրնէր, կրնար ասիկա առանց տարակուսի իւր գովածակութիւնը պահել, բայց երիտասարդ ստրուկը սքանչելի գեղեցկութեան տէր էր, ներուժ խնդրելու աղաչանքը չափազանց սիրալիր էր և ձայնն ալ այնպէս ներդաշնակ, որ Ֆլաւիա կարծեց, թէ խորհրդաւոր զօրութիւն մը զինքը կը մղէր ձեռքն աղատակամ դարձեալ երկընցնելու, զոր այնուհետեւ Նեպտոն սկսաւ անդադար համբուրել:

Ֆլաւիա քիչ մ'ուտքն ինքզինքը վերատին ամփոփեց. զիջանելուն վրայ ամօթահար և դամ՝ նետի պէս սրացաւ զնայ:

Հեշտալից զմայլմամբ Նեպտոն ետեւէն կը նայէր. երբ աչքէն աներեւոյթ եղաւ, բարձր ձայնիւ գոչեց.

«Քու սէրդ ամէն խոչի և խուժի դիմագրաւել պիտի տայ ինձի:»

Խուլ հառաչ մը կիտրոնիներու մերձակայ թփուտքէն կրնար այս գոչիւնին արձագանգն համարուիլ: Գծրախառ Արիգայիլի ողբումն էր, որ երկու սիրահարներուն մէջ անցած տեսարանին հանդիսատեսն եղած էր:

Գ Լ Ո Ի Խ Ե Օ Թ Ն Ե Ր Ո Ր Գ

ՀԱՅՐ ԵՒ ԳՈՒՍՏՐ

Ա.

«Հոս առւր մթազոյն պարեգօտը, ըսաւ մանկամարդ Ֆլաւիա պատրաստ կեցող գերուհւոյ մը «ինչպէս նաև վերարկուս (pae-

nula), իսկ դուն Արիզայի, շնորհք բրէ
ազնիւ Վիպսանիայի ըսելու, որ հօրս այ-
ցելութիւն մ'ընելու միտք ունիմ»:

Խեղճ Ֆլաւիայի անհանգստութիւնն ան-
նկարագրելի էր, յորմէ հետէ գերին յան-
դրգնած էր իւր սէրը խոստովանիլ: Սէր ու
սէգութիւն իւր ներսը անհարկն կուռի մէջ
էին և կարծես վերջինս էր յաղթութիւնը
վաստակողը: Տիրական եղանակաւ յանձնա-
րարեց սէգութիւնը իւր անձին, ա'լ չմտածել
մարդու մը վրայ, որուն՝ բախտը իւր դիր-
քէն անհամեմատ խոնարհ վիճակ մը տուած
էր:

Մինչև հիմայ իւր վառ երեւակայու-
թիւնը իր գծրախտ կրքին համար միշտ նոր
անունդ մատակարարել կրցած էր:

Իւր բոլոր երիտասարդական երազները
գէթ մասամբ իրականացած էին Նեպտոնի՝
այս քաջասիրտ ու սէգ երիտասարդին վրայ,
որուն պարտական էր կեանքը, և այս բա-
նիս ինքզինքը սիրով ու շատ դիւրաւ կը հա-
մողէր: Այսպէս կամաց կամաց իւր սիրտը
հրաբորբոք կրքի մը բանալ ստիպուեցաւ:

Շնորհակալութեան ուժգին ազդեցութեան
տակ էր որ առաջին անգամ Նեպտոնը տե-
սաւ: Առանց այս ազդեցութեան ստուգիւ
անոր առնական գեղեցկութիւնը նշմարած
պիտի չըլլար:

Շատ անգամ միտքը կը դնէր ժպիր՝ գերին իւր սրտէն վանելու, բայց, ինչպէս զբռնախտարար յաճախ կը հանդիպի, անոր պատկերը իւր մտքէն մերժելու յառաջադրութիւնը աւելի ևս նոյնին հոն արմատ արձակելուն պատճառ կ'ըլլար: Կու լար, դից պաշտպանութիւնը կը խնդրէր, կամ կ'աշխատէր զրօսանքներով պատասպարուիլ, բայց զուր: Անկարելի էր զայն իւր սրտէն հեռացընել, զոր ստիպուած էր, որչափ ալ այս բանս անուելի երեւար իրեն, իբր իւր ազատարարը ճանչնալ:

Մերթ ընդ մերթ իւր ստեղծող երեւակայութիւնը գաղափարականին լայնածաւալ դաշտը կը թափառէր: Ապա կ'երազէր անպատում երջանկութիւն մը, միացած մարդո՞ մը հետ, որ անհնարին էր թէ իրական ստրուկ մ'ըլլար, և որ ստուգիւ իրեն բոլորովին անըմբռնելի վախճանի մը համար ստրուկի խոտան հանդերձի մը ներքեւ ծածկուիլ ուզած էր:

Անմեկնելի՛ նախազգածում մարդկային ոգւոյ, գերին անընդհատ աղջկան երեւակայութեան մէջ կը տնկուէր ծիրանի քղամիզով և դափնեպսակ:

Տեսիլներ էին ասոնք, որոնց կը յաջորդէր ճակատագրին խստութեան դէմ դառն գանգատներ:

Իւր այս ներքին վիճակէն չարչարուած՝

չէր գտներ մարդկային էակ մը, որուն քով մխիթարութիւն ու հանգիստ վնասել կարենար: Քնքոյշ տարիքին մէջ իւր մայրը կորանցուցած էր, Վիպսանիա իրենին պէս կիրք մը լոկ յիմարութիւն պիտի անուանէր, և տեսակ մը՝ իրեն իսկ անմեկնելի վեհերոտութիւն մը գինքը ետ կը կեցընէր ազնուասիրտ Արիգայելին բացուելու, որ իրեն այնչափ ալ յարած էր:

Այժմ մտադրած էր առնուլ վերջին քայլը:

Նուժա Պոմպիլիոսի հին թագաւորական ապարանքը, որ Վեստեան կուսանաց իբր բնակարան յարգարուած էր, իրեն իւր կրքին ձեռքէն խուսելու իբր ապաստանարան ծառայելու էր: Կարծես թէ կարելի պիտի ըլլար նոյնը ապարանքին սեմոց առջև թող տալ և իրմէ թօթափել: Վեստեան կոյս ա՛լ չէր կրնար ըլլալ, վասն զի անցած էր այն տարիքը, ուր պատրիկի գուտարներ իբր քրմուհի՝ իրենք գիրենք աստուածունւոյն կրնային ընծայել: Սակայն իբր պատրիուհի իրաւունք ունէր Վեստեան կուսանաց քով ընդունուելու, առանց ուխտով կաշկանդուելու:

Առ այս հարկաւոր էր սակայն իւր հօր հաւանութիւնը, զոր խնդրել կ'ուզէր:

«Տիկին Վիպսանիա քեզի կը հազորդէ», այս էր Արիգայելի՛ն բերած պատասխանը, զոր ամենեւին ընդգիմութիւն չի կրնար ու-

նենալ ինք, եթէ դուն քու ազնիւ հօրդ այցելելու կամք ունիս, միայն թէ քեզմէ կը խնդրէ, զանց չընել իւր կողմանէ ալ զայն բարեկամարար ողջունելու :

«Լսէ, սիրելիս,» ըսաւ Ֆլաւիա գերուն-
ւոյն ձեռքը բռնելով, «միտք ունիմ զքեզ
ընդմիշտ թողլու, նաև ազնիւ Վիպասնիա-
յէն պիտի բաժնուիմ, որ տարիներէ ի վեր
մօր տեղ բռնած է ինձի, կեանքի լռիկ ա-
ռանձնութեան մէջ անցընելու համար :»

Գեղանի Հրէունին զարմացմամբ իւր տի-
րունւոյն նայեցաւ : Բայց քիչ մը դադարէ
վերջ պատասխանեց .

«Ուր որ ալ երթալու ըլլաս, թոյլ տուր
որ քեզի ընկերանամ ես :»

«Վետոայի տաճարն ալ» :

Աբիգայիլ պապանձեցաւ : Նոյն իսկ սկսաւ
սաստիկ դողալ, և իւր սիրուն կերպարանաց
վրայ յուսահատութեան արտայայտութիւնը
նկարուեցաւ յայտնապէս : Ապա ձեռքերը
կցելով գոչեց .

«Կ'աղաչեմ, անսահման սիրելի տիրու-
հիս, մ'ի երթար հոն, ուր քեզի հետեւիլ թոյլ
տրուած չէ ինձի» :

«Ո՞վ կ'արգելու զքեզ» :

«Աստուծոյս, նախնեացս Աստուծոյն,
պառւիրանը : Անհնարին է ինձի մտնել մեհ-
եան մը, ուր միակ ամենակարող Աստուծոյ
գոյութիւնը ժպիրճ կերպով ուրացող մարդիկ
դից պատկերներու առջեւ կ'իջնան երկրպա-

գութիւնն կ'ընեն, զսրոնք մարդկային ձեռքն է շինած... : Մի թողուր ազնուասիրտ Վիսպասանիայի տունը, որ զքեզ իբր պզտիկ տղայ ընդունեցաւ և քեզի իբր խանդակաթ մայր և սիրայիր բարեկամուհի զարձաւ, և քու ազնուամիտ հօրդ պատկառելի դադաթը, որ արդէն սպիտակախառն ըլլալ սկսած է, դառն վշտերով մի խոնարհեցըներ... : Մի մերժեր թշուառ Արիզայիլն ալ, որ զԱստուած օրհնելով՝ եթէ կարելի ըլլայ իւր կեանքը սիրով նուիրելու պատրաստ է, զքեզ երջանիկ ընելու համար» :

Արտասուաց հեզեզ մը սկսաւ հոսել Իսրայելացի աղջկան աչքերէն :

Ֆլաւիա եւս դառնապէս լալով՝ գերուհին գրկեց և իւր գեղեցիկ գլուխն անոր ուսին կրթնցուց : Երկայն ատեն երկու աղջիկները միասին լացին և բարձրաձայն կը հեծեծէին : Վերջապէս Ֆլաւիա ինքզինքը զսպեց :

«Դադրէ՛ Արիզայիլս, լալէն, կ'աղաչեմ, զիս կը թուլացընես : Կ'ուզեմ աշխարհէս բաժնուիլ, դեռ ժամանակ կայ, եթէ յապաղեմ, թերեւս քաջանորտութիւնս կը պակսի :»

Արիզայիլ կարեկցարար անոր նայեցաւ, յետոյ պատասխանեց .

«Կը կարծես թէ քու մենութիւնն փնտրուելուդ պատճառը ինձի անժանօթ է» :

Ֆլաւիա կարմրեցաւ, բայց արժանապատուութեամբ դիտել տուաւ .

«Եթէ սրտիս գազանեաց թափանցել յաջողած ես, այն ատեն որոշումս առաւել եւս պիտի չդատապարտես» :

«Մտաւ գիւ ոչ, եթէ իրն իրօք կարծածիդ պէս է. բայց կը թախանձեմ զքեզ, դեռ սպասէ :»

«Ի՞նչ բանի» :

«Մտիկ ըրէ ինծի. հոս տան մէջ խորհրդաւոր բան մը կը դառնայ... : Երէկ պարտէզն առանձին եղած ատենս, Ասինիոս և Նեպտոն ճիշդ առջեւէս անցան, անանց զիս տեսնելու : Ասինիոս, որչափ ալ բարեսիրտ ըլլայ, սովորութիւն չունի գերւոյ մը հետ այնպէս մտերմաբար, ի՛նչ կ'ըսեմ. այնպէս ակնածանօք վարուելու : Երկուքն ալ քու վրայ կը խօսէին. ասոր ապահով եմ :»

«Ի՞մ վրաս. արտառոց բան : Ի՞նչ էր խօսածնին» :

«Յառաջ երթալնուն պատճառաւ, անհնարին եղաւ իրենց խօսակցութեան ամբողջ կապակցութիւնը լսել : Սակայն զարմանք պատճառելու է քեզի այն իսկ, որ Ասինիոս ստորակի մը հետ իւր ամենասիրելի բարեկամին դատեր վրայ կը խօսի :»

«Երկուքն ալ հօրս վրայ խօսած և ըստ պատահման իմ անունս ալ տրուած ըլլալու է :»

Արիգայիլ անհաւատ կերպով գլուխը շարժեց, և յառաջ տարաւ .

«Մի անապարհեր, քաջասիրտ ու անյողդողդե եղիր : Մտածէ, որ էակներ կան, որոնք քեզմէ աւելի կը կրեն, բայց իրենց վիշտն ու նեղութիւնը համբերութեամբ տանիլ կը ջանան .»

«Ի՞նչն ալ երջանիկ չես, Արիգայիլս,» գոչեց Ֆլաւիա կարեկցաբար, մտերմօրէն իսրայելացի աղջկան ձեռքը բռնելով . «Ըսէ ինձի, սիրուն բարեկամունիս, ըսէ քու Ֆլաւիայիդ, թէ ի՛նչ ունիս, որպէս զի միասին լանք երկուքս ալ :»

Յաւած սիրտով խոնարհեցուց Արիգայիլ իր գեղեցիկ գլուխը . իր թախծութեան ճշմարիտ պատճառն իւր տիրուհւոյն յայտնելու քաջութիւնը կը պակսէր իրեն : Երկար լռութենէ մը վերջ ըսաւ .

«Իմ հարցս Աստուածը ինձի ոյժ ու զօրութիւն տուած է իմ վշտերս ամենայն համակամութեամբ կրելու : Ասկէ դատ վայելուչ ալ չէ, որ հոգւոյս տառապանքները խօսքերով յայտնեմ : Վշտաց ու ցականաց ճամբան սահմանուած է զիս լուսաշող յաւիտենականութիւն փոխադրելու համար : Զիս երկրիս հետ կապող ամէն կապ խզուելէն վերջ՝ կրնամ ուրախ զուարթ սպասել իմ օրերուս վախճանին և ցնծալից բերկրութեամբ ող-

Չունել մահը, որ զիս գերեզման և գերեզմանէն անդին անմահութեան կը տանի : Մինչեւ մահուան գալուստը ինծի կ'իյնայ լռիկ մեջիկ համբերել :»

Հրէուհուոյն դէմքը երկիւղած ոգեւորութեամբ կը փայլէր, մանաւանդ որ նոյնին սովորական տօգուհութիւնը գեղեցիկ կարմիր մը պատած էր, մեծ սեւորակ աչքերը կրակի պէս կը շողային, և կարծես թէ իւր փառաւոր և նուրբ հասակը աւելի վեհութիւն մը առած էր :

Յլաւիա սքանչացումէն ինքիրմէ ելած էր : Քանի մը մանրերկրորդ հեռացաւ և վարպետ արուեստաւորի ձեռքով նկարուած պատկերովը, որ սակեղէն շղթայի կապուած էր, ետ դարձաւ :

«Մի մերժեր քու բարեկամուհիէդ, սիրուն Արիգայիլ, քու բարեկամուհիէդ, որ զքեզ քրոջ պէս կը սիրէ, այս յիշատակն ընդունիլ :»

Շարժած՝ ընդունեցաւ գերուհին նուէրը, պատկերը նախ համբուրեց, ապա կուրծքին վրայ սեղմելով գոչեց .

«Քու պատկերդ հոս այնպէս անջինջ քանդակուած է որ ոչ ժամանակ և ոչ անջրբակա ի վիճակի են զայն եղծանելու : Ձերմաջերմ շնորհակալութիւն ընծայելու համար . միայն կը խնդրէի, ինծի թոյլ տայիր

սոյն պատկերը դժբախտի մը տալ, որուն մխիթարութիւնն ու քաջասրտութիւնն պիտի տայ :»

Յլաւիա, չպատասխանեց : Իսկ Աբիգայիլ սկսաւ դողալ և դարձեալ պատի գոյն առաւ, երբ յայտնեց այնպիսի դիտաւորութիւնն մը, որմէ ակններեւ կը տեսնուէր, թէ ի՛նչ աստիճանի կարող է ամէն տեսակ զըրկանք կրելու :

Բ.

Մանկամարդ պատրկուհւոյն համար պատրաստուած էր դեսպակ մը, որուն մէջ նըստած՝ տարուեցաւ իւր հօրը՝ գերիներէ, որոնց՝ ըստ հռովմէական սովորութեան, կը հետեւէին ուրիշ գերիներ :

Կ'երեւար թէ ասիկա այցելութեան մը կը սպասէր : Ազջկան ոտից քայլերը որչափ ալ թեթեւ ըլլային նախասնեակէն անցած ատեն, հայրը լսեց և իւր սենեակին դուռը ուժով մը բանալով դիմացն ելաւ : Բայց երբ իմացաւ թէ իւր դուստրն է եկողը, կարծես տ՛ածեցաւ խաբուած ըլլալուն վրայ : Բայց շուտով ինքզինքն ամփոփեց :

«Ի՛նչ բան դքեզ այսպէս կանուխ ինծի կ'առաջնորդէ, իմ Յլաւիա», հարցուց սիրալիր կերպով :

Աղջիկը պատասխան տալու կը դանդաղէր :

Այս միջոցին Յլաւիոս Պողլիոն կրնար իւր դստեր թախիծը նկատել : Սիրալիր հոգածութեամբ սկսաւ զայն թախանձել անկէ իրը հասկընալու համար : Յլաւիա ալ կը ջանար իւր կողմանէ վստահութեամբ անոր բացուելու , բայց սրտին քաջութիւնը կը պակսէր : Կարծես աւելի ձայնն էր , որ իր ծառայութիւնը կը զլանար :

Խեղճ աղջիկը ցանցառ իւր հօրը հետ կը տեսնուէր : Հիմայ որ իրմէ Վեստեան կուսանաց տաճարը փակուելու շնորհքին պէս բանի մը վրայ էր խնդիրը , բոլորովին վհատած էր : Յլաւիա սկսաւ դողալ :

«Ի՞նչ ունիս տղաս . խօսէ , դի՛ց սիրոյն :»

Բայց Յլաւիա կը շարունակէր լռել ու դողալ :

«Ի՞նչ խօսէ , Աբիգայիլ , ըսէ ի՛նչ հանդիպած է խեղճ տղուն . գոնէ մէկը խօսի :»

Բայց Աբիգայիլ ալ լուռ էր : Վերջապէս Յլաւիա ինք զինքն ամփոփեց : Հօրը ձեռքէն բռնելով տենդագին յուզմամբ սկսաւ թոթովել :

«Հայր , սիրելի հայր , քեզմէ շնորհք մը պէտք է որ խնդրեմ , որմէ կախում ունի իմ բախտս և ամբողջ գոյութիւնս :»

«Իրօք այնպէս լուրջ բաներու վրա՞յ կը դառնայ խնդիրը . ըսէ նայինք ուրեմն : Այնչափ խստաբարոյ եւ անսիրտ հա՛յր մըն եմ միթէ : Ծնորհք մը որմէ կախովն ունենայ քու երջանկութիւնդ և գոյութիւնդ : Այս ստուգիւ սարսափահար կ'ընէ զիս», ըսաւ ծիծաղելով :

«Լսէ , հայր» . թոթովեց աղջիկը երկու թեւերը հօրը պարսնոցն անցընելով : «Աշխարհիս աղմուկն ու ժխորը զիս կը զզուեցընէ , մենութեան կը ցանկամ . . . :»

Սինկզիտիկոսը իւր դստեր կը նայէր կէս մը լրջութեամբ , կէս մը ժպտելով : Բայց կարծես թէ իւր թափանցող ակնարկը անոր ներսը կարգալ կ'ուզէր :

«Իբր փոքրիկ աղջիկ , գիտես , հայր իմ , որ իմ երկու խաղընկերներուս Յունիա Վարոնի և Էմիլիա Գաղբայի բախտին վրայ շատ անգամ նախանձամ եմ , որոնք իրենց հայրերէն կանուխէն Վեստա գիցուհւոյն ծառայութեան նուիրուեցան :— Մայրս ա՛լ չապրիր . ուստի քրմուհի ըլլալու շնորհքէն զրկուած եմ , ասկէ զատ տարիքս անցած է (*), բայց քու

(*) Վեստեան կոյս կ'ըսուէին Վեստա (Հեստա) կոյս գիցուհւոյն նուիրուած քրմուհիները : Ասոնց ընդունելութեան պայմանն էր , որ վեց տարեկանէն վար ու տասէն վեր ըլլալու չէին : Թէ հայրերնին եւ թէ մայրերնին ողջ ըլլալու էր : 30 տարի պարտական էին գիցուհւոյն ծառայել : Մինչեւ ծառայութեան ա-

հաւանութեամբդ կրնամ Վեստեան կուսա-
նաց քով ապրիլ, առանց ուխտիւ դիցուհւոյն
կապուելու :

«Խելքդ վրա՞դ է, աղջիկ», հարցուց Յլա-
ւիոս ծիծաղելով : Յետոյ խօսքը շարունա-
կեց ծանրութեամբ . «Երբեք միակ դուստրս
զոհելու որոշում պիտի չտամ . կնոջ կոչու-
է իւր ընտրած էրկան հաւատարիմ ընկերն
ըլլալ . ոչ թէ սահմանուած է ան նուժա
Պոմպիլիոսի պալատան (*) մէջ Վեստայի տա-
ճարին մօտ փակուիլ :»

«Հայր, սիրելի հայր, բախտիս դէմ մի
կռուիք», գոչեց հեծեծելով աղջիկը :

«Պէտք է որ ես քու յիմարական կա-
մէութիւններուդ դէմ դնեմ : Ես թո՛ղ տամ,
որ իմ սիրելի զաւակս չոր և մթին պատե-
րու ետեւ ծածկուի : Ոչ, ստուգի՛ւ ոչ : Քեզի

ւարտումը կուսութիւն պահելու էին, այնուհետեւ
կրնային ամուսնանալ, բայց շատ ցանցառ կ'ըլլար,
որ Վեստեան կոչս մ'ամուսնանար, վասն զի սաս-
ուածներուն հաճոյ չէր անոնց այս քայլը : Դիցուհ-
ւոյն ի պատիւ վառուած հուրը միշտ արծարծ պա-
հելու էին և խարաղանի հարուածներով կը պատ-
ժուէին, եթէ մարէր կրակը : Կուսութիւնը չպահողը
ողջ ողջ կը թաղուէր : Երբ փողոց ելլէին, նուիրակ
մ'առջեւնէն կը քալէր և եթէ մահապարտի մը հան-
դիպէին, կրնային ներել անոր պատիժը :

(*) Հին Via sacra փողոցին վրայ Regia կոչուած
ընդարձակ շէնք մը, որ իւր Վեստեանց բնակարան
սահմանուեցաւ յետոյ :

ուրիշ բախտ մը սահմանուած է: Քու ձեռքը
խոստացուած է այնպիսի անձի մը, որուն
երակներուն մէջ վեհափառ Աւգոստոսի ա-
րիւնը կը խաղայ:»

«Իմ ձեռքս խոստացուած», գոչեց Ֆլա-
ւիա յուսահատ:

«Ասոր վրայ այդչափ կը ցաւի՞ս իրօք:
Ես կը կարծէի, թէ քու սիրտդ ազատ է,
որով մտածելու բան չէի տեսներ, քու ձեռքդ
ամէն կերպով քեզի վայել երիտասարդի մը
խոստանալու:»

«Հայր», գոչեց աղջիկը յուսահատու-
թեամբ, անոր ոտքն իյնալով, «բոլոր դից և
իմ ազնիւ մօրս ստուերին վրայ զքեզ կեր-
դուրնցընեմ քու տղադ մի զոհեր: Ի՛նչ հոգս
հարստութիւն և իշխանութիւն, ի՛նչ օգուտ
հանգստաւէտ կեանք ու պերճութիւն: Ես
կը բաղձամ առանձին ու անձանօթ ապ-
րիլ...: Զիս մի բռնադատեր այնպիսի մար-
դու մը հետ կենակցելու, զոր երբեք չեմ
կրնար սիրել:»

«Այդ ուղածդ ըլլա՛յ. բոլոր սրտէ կը
բաղձայի այս միութեան, բայց իմ զաւակս
դժբախտ ընել բան մ'ալ զիս չի կրնար թե-
լադրել: Թէպէտ խօսք տուած եմ անոր,
բայց անիկա այնչափ ազնիւ է, որ զիս խոս-
տումէս կ'արձակէ...: Թերեւս այսպէս ա-
ւելի լաւ ըլլայ», յառաջ տարաւ արագ ա-
րագ խուցին մէջ վեր վար քալելով: «Զար-

հուրելի տաք պատերազմ մը գրեթէ անխուսափելի է : — Տակաւին անկարելի է կրնասել, թէ յաղթութիւնը ո՛ր կողմին պիտի պարգևուի . . . : Այս խեղճ աղջիկը այն առնացի կրնեալն չի նմանիր, որոնք էրկան կը գոչեն . «Դարձիր իբրև յաղթող կամ մեռիր պատուով :» Այսպիսի դիւցազնութեան համար չէ եղած ինքը :» Ատոր վրայ աղջկան առջև կեցած՝ յառաջ տարաւ :

«Անհոգ եղիր, տղաս, քու բախտդ բնաւ այնպիսի մարդու մը բախտին հետ չեմ կապեր, զոր սիրել չես կրնար, բայց դուն ալ վեստեան կոյսերու բնակարանը երթալու յիմար գաղափարը մտքէդ հանէ : Շարունակէ ապրիլ ազնիւ վիպսանիայի քով, բայց եթէ հոնտեղէն հաճոյք չես զգար, հոս մեր տան մէջ դժուարաւ տեղ կը պակսի, թէ՛ դքեղ թէ՛ զիս վայելուչ կերպով հիւրընկալելու :»

Յլաւիա լուեց : Կորագլուխ՝ հօրը առջև կեցած էր : Չար ոգի մը կարծես կը հծծէր ականջէն վար, որ անոր խոստովանի իր յանցաւոր սէրը, որուն հետեւութեամբ այն բանը՝ զոր ինքն իբր շնորհք կը խնդրէր, անկէ իբր պատիժ պիտի ընդունէր : Արդէն այս ներշնչման հետեւելու վրայ էր, երբ հօրը կերպարանքին վրայ տեսած խորին ցաւի արտայայտութիւնը զինքը ետ կեցուց նոյնը աւելի շատցընելու : Կաթողին գրկելով հայրը՝ արցունքը աչքը գոչեց .

«Թող այսուհետեւ քու կամքդ ալ իմս ըլլայ :»

«Փա՛ռք դից եւ շնորհակալութիւն . ահա այսպէս ինծի հաճելի կ'ըլլաս , զաւակս : Արդէն միշտ ալ այսպէս հլու էիր . . . : Եւ ո՛վ գիտէ . . . :»

Յարակից նախասենեակին մէջ ոտնաձայն մը ծերակուտականն ընդմիջեց : Կիսաբաց դուռը , որուն կռնակ դարձուցած էր Ֆլաւիա , բացուեցաւ , և սեամքին վրայ էրիկ մարդ մը տեսնուեցաւ : Պոլլիոն զայն տեսնելուն պէս , մոռցաւ իր դասեր ներկայութիւնը . յարգանօք խոնարհելով գոչեց .

«Կեսա՛ր :»

Ակամայ երկուքն ալ , Ֆլաւիա և Արիգայիլ մեղմ ճիչ մը արձակեցին :

Նեպտոն ստրուկն էր , զոր Պոլլիոն իբր վեհապետ ողջունած էր :

Երկու աղջիկն ալ կը կարծէին թէ երազ կը տեսնէին : Յայտնի հիացմամբ՝ գերին գեղանի պատրիկուհւոյն սկսաւ նայիլ , բայց ա՛լ ոչ գերեոյ մը երկչոտ նայուածքով : Այր մարդու մը վարմունքն էր , որ համոզուած է , թէ իր տենչալի մերձեցումը ա՛լ չի վըշտացըններ :

Պոլլիոն բազուկները խաչածեւ՝ կը դիտէր տեսարանը : Ի վերջոյ Նեպտոն լուութիւնը խզեց :

«Ինչո՞ւ , Պոլլիոն բարեկամս», ըսաւ , «իւր նշանածին անունը քու սիրուն դասերէդ դեռ ծածուկ կը պահես :»

«Յլաւիա», ըսաւ սինկղիստիկոսը արժանապատուութեամբ : «Այն՝ զոր դուն թերեւս իբր ստրուկ կը համարէիր, Կեսար Ագրիպպան է, աստուածային Աւգոստոսի թոռն է, մեր օրինաւոր կայսրն է :»

«Եւ ես», մրմնջեց մեղմով Յլաւիա, երեսը երկու ձեռուըներով ծածկելով, «մերժեցի անոր վերաբերիլ :»

«Իշխա՛ն» նկատեց Պոլլիոն, «իմ դուստրս ինքզինք քեզի արժանի չհամարեցաւ : Գահու մը փառաւորութիւնը իրեն պարզ բնութեան չի պատշաճիր : Քիչ մը յառաջ՝ ինծի յայտնեց, որ վեստեանց քով կ'ուզէ քաշուիլ :»

«Ճիշդ է, դիցուհիդ իմ Յլաւիա», հարցուց Ագրիպպա անձկութեամբ :

Յլաւիա չպատասխանեց, բայց իր նայատուածքը արտաքոյ կարգի խանդակաթութեամբ իշխանին գեղեցիկ կերպարանքին վրայ յառեց : Միտյն թէ այս խանդակաթութիւնը կարծես յուսահատական արտայայտութիւն մըն ալ ցոյց կու տար :

Ագրիպպա սկսաւ թափանցել թէ հոս թիւրիմացութիւն մը տեղի ունեցած ըլլալու է :

Պոլլիոնին դառնալով հարցուց .

«Քու դատերդ յայտնի՞ էր, թէ Նեպտոն՝ Ագրիպպան կրնայ ըլլալ :»

«Եւ ոչ իսկ կրնար երեւակայել այս բանս :»

«Այն ատեն ամենայն ինչ պայծառացաւ :»

Աղջկան մօտենալով ձեռքերը բռնեց և ըսաւ .

«Ֆլաւիոս Պոլլիոն, իմ բարերարս, իմ պաշտպանս. հայրս, քու տղաքդ գրկէ. Ֆլաւիանս զիս կը սիրէ, ես ալ գեղեցկուհին կ'աստուածացրնեմ:»

Ո՞վ կրնայ այն զգացումներն ստորագրել, որ երիտասարդ նշանածներուն սրտերը կը տրոփեցընէին: Ամօթէն, թէ ստորին գերի մը ընտրած է իր անյաղթելի սիրոյն առարկայ և իւր սիրոյն առջեւ զիզուած անբառնալի խոչընդոտները նկատելով՝ միտքը դրած էր բոլորովին մեկուսի կեանք մը վարել: Մինչ իւր սիրած երիտասարդը տիեզերակալ իշխաններու դահուռն օրինաւոր ժառանգն էր:

«Ի՛նչ անսահման ուրախութիւն պիտի զգայ ազնիւն Վիպսանիա», գոչեց Ֆլաւիա երկարատեւ լռիկ բերկրութեամբ ոգեւորուած, «երբ իմանայ քու ողջ առողջ ըլլալդ:»

«Այսօր իսկ ամենայն ինչ պէտք է որ իմանայ. բայց ի՛նչ սարսափելի կռիւ մղել ըստիպուած էի. սիրելի քրոջս այնչափ մօտ ըլլալս գիտնալ, և սակայն վախնալով որ իւր սէրն ու գորովը ամէն բան կրնայ մատնել, իմ գոյութիւնս անկէ թաքուցանել: Բայց այժմ ա՛լ ժամանակն է, որ զանիկա սրտիս վրայ սեղմեմ:»

«Խեղճ Ագրիպպա, ս՛րչափ երկար ստիպուած ես եղեր քու կիներէդ հեռու ապրիլ.»

«Միշտ, սիրուն Ֆլաւիա, միշտ ըսէ: Ես տակաւին աշխարհիս լոյսը չտեսած՝ հայրս

մեռաւ, և ես դեռ մանուկ էի, երբ իմ երկու եղբայրներս, դէք միայն զիտեն թէ ի՛նչպէս, վախճանեցան: Մայրս աքսորի մատնուեցաւ և պապս Աւգոստոս կ'երեւայ թէ զիս երբեք չէ սիրած: Զրկումներու և խոնարհեցուցումներու մէջ անցաւ պատանեկութիւնս, և միակ անձն ալ, որ մեծ Ազրիպայայի որդւոյն հաւատարիմ մնաց, խեղճ ստրուկ մը, իւր անձնանուիրութիւնը մահուամբ տուժեց...: Ամենայն ինչ փութացուր, ազնիւ Պոլլիոն, որպէս զի իմ պաշտելի Ֆլաւիաս քիչ ատենէն ծիրանիներու մէջ, որոնց անչափս արժանի է, ներկայացընել կարենամ, իմ թշուառ մայրս աքսորէն դարձընեմ, և հռովմայեցի ժողովուրդը իւր ազատութիւնները, որոնց վրայ այնպիսի նուիրական իրաւունքներ ունի, վերստին ձեռք բերէ:»

«Ոճի՛րը միայն աճապարանքի կը ձգտի», վրայ բերաւ Պոլլիոն հանդարտութեամբ, «մինչդեռ արդար խնդիրը ցանցառ կը տուժէ սպասման երեսէն: Երբ մէյ մը դիմակը, որուն ներքև տակաւին գործել ստիպուած ենք, մերկանանք, զայն դարձեալ անցընելու ա՛լ ժամանակ պիտի չունենանք: Ուստի ճիշդ ասոր համար ամէն դատողութիւն վտանգի չենթարկենք: Տիրեր անդունդին եզերքը անհոգ կը նիրհէ, առանց կռահելու զօրեղ բռունցքին գոյութիւնը, որ զայն հոն գահաւճիժելու կը նկրտի: Քու երխասարդական ե-

ուանդդ, իշխանս, զքեզ անհամբեր կ'ընէ, թող դուն սակայն ամենայն ինչ ալեւոր գըլուխներու չափին ու կշռին, որոնք զքեզ կը սիրեն :»

«Կ'երդուընցընեմ զքեզ, սիրելիդ իմ Ագրիպպա», աղաչեց Փլաւիա, «ինքզինքդ յախուռն վտանգներու մ'ենթարկեր :»

«Հող մ'ըներ, սիրելիս. ամենայն ինչ հօրդ պարտական եմ, որ ամէն բան ըստ իր խոհանական զգօնութեան պիտի վարէ :»

Սպասաւոր մը Ասինիոս Գալլոս և Յունիոս Ատտերիոս սինկղիտոսներուն գալուստն իմացուց : Առաջինը խնդրած էր իշխանէն՝ վերջինս իրեն ներկայացընելու թոյլ տալ :

Այս միջոցին Փլաւիա Արիգայիլին հետ, որուն գեղանի դէմքը կը յայտնէր իր երկնային խաղաղութիւնը, Վիպսանիայի քով դարձաւ :

Սակայն ո՞վ կրնայ ստորագրել այս տիկնոջ ցնծութիւնը, երբ իմացաւ եղբօրը կենդանութիւնը : Այս լուրը տուողն ալ իւր դեռատի բարեկամուհին էր, որուն մայրական սէր մը կը տածէր : Այժմ միայն ըմբռնելի դարձաւ իրեն, այն գորովն ու կարեկցութիւնը, զոր ներշնչած էր իրեն երիտասարդ ստրուկը : Բնութեան ձայնն էր որ իւր ներսը կը հնչէր, միասնական արեան լեզուն էր, որ երկուքին ալ երակներուն մէջ շրջան կ'ընէր :

Հաղիւ Փլաւիա բարեկամուհւոյն ամէն

բան հաղորդած էր, որ վերագտեալին վրայ լսած էր, արդէն ասոր գալուստը ծանուցուեցաւ : Բարուրանք մը յօդուեցաւ շուտով, անոր ապահովութեան պատճառաւ գերդաստականները խաբելու համար :

Երկայն ատեն եղբայր և քոյր գիրկ գրկի մնացին : Երջանիկ, անսահմանս երջանիկ էին Վիպսանիա և Ֆլաւիա, ինչպէս և Ագրիպպա, հակառակ իւր յանդուզն ծրագիրներուն :

Գ Լ Ո Ւ Խ Ո Ւ Թ Ե Ր Ո Ր Դ

Դ Ա Ի Ա Դ Ի Ր Ն Ե Ր Ը

Ա.

Կէս գիշերն անցած էր արդէն, երբ Ագրիպպայի կողմնակիցները Հանդիստ (quies) դից մեհեանին քով գտնուող դամբանարանին մէջ՝ Կոլլատինեան փողոցէն ոչ շատ հեռու, խմբուած էին :

Դամբանարան և մեհեան հասարակապետութեան առաջին դարերէն էին, երբ հռովմէական ճարտարապետութիւնը մանկութեան շրջանին մէջ էր դեռ :

Առաջինը բոլորչի շէնքի մը ձեւն ունէր, ինչպէս սովորաբար բոլոր այսօրինակ շէնքերն էին, և, ներքուստ առեալ, կը բաղկանար գմբեթարդ սրահէ մը (cella) չորս կողմը խորշերով պատած, որոնց մէջ կը պահուէին մեռելներուն աճիւնը պարփակող սափորները :

Վախճանեալներուն բնակավայրը աղօտ կը լուսաւորէր կարաջան մը, և դաւադիրներուն երեսը կէս մը մթութեան մէջ կը ձգէր :

Բոլոր դաւակիցները կա՛մ ծերակուտական էին, կա՛մ պատրիկներու և ասպետական զարմէն էին :

Սոր լուութիւն մը կը տիրէր գիշերային ժողովին մէջ, որ միայն այն ատեն խզուեցաւ,

երբ դրան ծխնինները ճռնչեցին, երկու եկա-
ւորներու մուտք տալու համար: Մին Կեսար
Ագրիպպան էր և միւսը Յլաւիոս Պոլլիոն:
Առաջինը մինչև դամբարանին մէջտեղը յա-
ռաջացաւ, ուր իւր մթագոյն վերարկուն, զոր
ամէնքն ալ հագած էին, վրայէն ձգեց:

Բայց ալ ստրուկի գձուձ զգեստը չէր որ
զինքը կը ծածկէր, այլ հագած էր ծիրանուով
աթինուած պարեգօս մը և գեղեցիկ գլուխն
ալ դափնեպսակ էր:

Ամէնքը հիացած էին երխտասարդին ընական
վայելչութեան վրայ:

«Բարեկամք», ըսաւ, «կը մօտենայ այն օրը,
յորում հռովմէական հասարակապետութիւնը
պիտի խորտակէ այն լուծը, զոր բռնապետ
մը վրան դրած է: Մեր բախտը վճռող քուէ-
ները իրենց տուփին մէջ կը դողդողան ար-
դէն: Յայանի խոստովանիմ ձեզի, թաքուն
սարսափ մը զիս բռնած է, ոչ թէ իմ անձիս
համար. վասն զի պզտիկուց արդէն սովորած
եմ դժբախտութիւններու և ձախողանքներու,
հապա քաղաքացւոց արեան համար, որուն
դժուարաւ թէ պիտի խնայուի:»

«Արամազդ իւր օգնութիւնը մեզի պիտի
չզլանայ, Կեսարս», գոչեց ոգեւորուած՝ Սե-
քստոս Ապուլէյոս հիւպատոսը: «Սակայն մննք
ջանալու ենք որ վճռական վայրկեանը ըստ
կարի փութացնենք: Ամէն մէկ յապաղում
կրնայ վտանգ յառաջ բերել, ըստ որում ժո-

դովրդեան խանդավառութիւնը կրնայ պաղիլ»

«Յու խորհուրդդ, Սեքստոս բարեկամ, հայրենեաց սէրէդ և կեսար Ադրիպպայի վրայ ունեցած յարուսէդ կը բխէ», նկատեց լրջօրէն Պոլլիոն : «Բայց ինձի կ'երեւայ թէ դուն աւելի եռանդեանդ քան խոհեմութեան ականջ կը կախես : Ամենալաւ իրն անգամ նախագդուշութեան պակասութենէն կրնայ ձախողիլ :»

«Ժողովրդեան կուսակցութիւնը», ըսաւ Ֆլամինիոս վալերիոս շինուած ապետը^(*) «անհամբերութեամբ պոսթկալու կը սպասէ :»

«Եւ սակայն խոհեմական է, դեռ սպասել», պատասխանեց Ասինիոս Գալլոս : «Անհրաժեշտ հարկաւոր է, նախ անձնապահ դունդը շահիլ :»

«Ասոնցմէ բաւական մաս մը արդէն մերն է», վրայ բերաւ Յունիոս Ատտերիոս, «և անոնք պիտի ըլլան բռնաւորը մեր ձեռքը մասնողները :»

«Մեզմէ իւրաքանչիւրը», ըսաւ ծերունի ծերակուտական մը, «ձեռքէն եկածն իրաւ կեսարի և հասարակապետութեան իրաւունքին նպաստամացոյց ըլլալու համար, այժմ

(*) Շինուած ապետ (Aedilis) կ'ըսուէին այն չորս մեծ պաշտօնեաները, որոնք այժմեան ռոստիկանութեան նման կը հսկէին քաղաքին շէնքերուն, փողոցներուն և ըն. վրայ և մանաւանդ որ շըլլայ թէ ցորենին գինը բարձրանայ ի ըն. :

կը մնայ մնացածը աստուածոց յանձնել : Իցիւ մեզի օգնական ըլլային :»

«Եւ երկա՛ր պահէին ու պահպանէին մեր օրինաւոր Ազրիպպա կայսրը», գոչեցին ամէնքը միաբերան :

«Շնորհակալ եմ սրտանց», պատասխանեց իշխանը վեհ ծանրութեամբ մը : «Իմ ամբողջ գոյութիւնս ընկերհաշտութեան կը վերաբերի, որուն զլուխ ընտրուած եմ : Իսկ ձեզմէ ամէն մէկուն ջերմագին շնորհակալութիւն պարտական եմ, որ չվարանեցաք խեղճ տարագիր անձի մը ձեռք կարկառել, զայն երկրաւոր մեծութեան գազաթը բարձրացընելու համար . . . : Արդ ձեր իմաստութեան կը վրստահիմ այնպիսի ձեռնարկ մը, որուն ելքէն կախում ունի Հռովմայ և Հռովմէական տիեզերակալ պետութեան փրկութիւնը : Թող Հռովմայ մեծութեան համար երբեմն մարտնչող դիւցազանց ասուերները մեր շուրջը սաւառնին և զմեզ անքոյթ վարեն :»

«Կեցցէ՛ երկար Ազրիպպա կայսրը» գոչեցին բոլոր ներկաները բարձրաբարբառ :

«Ազրիպպա», կրկնեց ողբագին դամբարանին բարձրակամար սրահին արձագանգը :

Տխրազդեցիկ, աղիտալի գուշակութիւն մը :

Բոլոր դաւաճանները սարսափով իրարու նայեցան . ամէնքն ալ ականայ կը զգային իրենց աղիտաբեր նախազգացումէ մը բռնուիլը, և ամէնուն ալ այնպէս կը թուէր,

թէ դամբանարանին ողբագին ձայնը կը հրաւիրէ զայն յաւիտենական հանգստեան, զոր իրենց քաղաքական ակնկալուի եանց առարկայ ըրած էին :

Բնութիւն ու աստուածութիւն հռովմէական կրօնական յօրինուածութեան մէջ այնպէս անանջատ էին ու նոյն, որ մարդ այն բանը, զոր բնութենէն կարդալ կը կարծէր, անմիջապէս իբր աստուածեղէն յայտնութիւն կը նկատէր : Ինք մարդուն իրենց կամքն ու իրեն հայող ապագան մասնաւոր նշաններով և ստեղծագործութեան սահմանին մէջ հանդիւոզ պատահարներով կը յայտնէին . միայն կը մնար այս երեւոյթները ուղիղ մեկնել գիտնալ :

«Լսեցէք» . նկատեց Ագրիպպա, երկար, տառապեցուցիչ լռութենէ մը վերջը, «ինչպէս զիս կը կանչէ շիրիմը :»

Անշուշտ լռութիւնը կը շարունակէր տիրել ամենուրեք . կարծես ամէն մարդ զայն խզելու կը սոսկար :

«Հեռի՛ մեզմէ երկիւղալի նախազգացումներ, որոնք այր մարդոց պատիւ չեն բերեր» . գոչեց վերջապէս Պոլլիոն քաջասրտութեամբ : «Յաղթութեան ուղին միշտ անդնդախոր անդունդներու քովէն կը տանի : Քաջասիրտն ու իմաստունը խոհեմութեամբ կը քալէ սեպ սարաւանդներու կողէն, առանց խորքը դիտելու : Միայն այն, որ անխորհուրդ կերպով

զայն նայուած քով չափելու կը ժտի, վտանգի մէջ կ'ընայ, թալուկէ բռնուելու և դարափոս վիճի մէջ գահավիժելու : Իրաւունքն ու օրինաւորութիւնը մեր կողմն են, վախճալու ինչ կը մնայ ուրեմն :»

«Ոչինչ, ոչինչ», գոչեց Սեքստոս Ապուլէյոս : «Ուրեմն փութացընենք մեր դիտաւորութիւնը :»

«Վաղը», ըսաւ Ատտերիոս «ցերեկուան դէմ Պրետորեանց անձնապահապետը Սէյանոս, ինծի պիտի յանձնէ մեր գործին համամիտ եւ զող իր հպատակներուն ցուցակը : Եթէ Ագրիպպա կայսրը կը հաճի, կրնայ մերձաւոր գիշերը յարձակման սկիզբ ընելու օրը որոշուիլ :»

«Լոկ Սէյանոսի վրայ մի՛ վստահիք վրայ բերաւ Սեքստոս Ապուլէյոս : Թէպէտ կայսերական անձնապահ գունդին վերակացուն, վատասիրտ է և բաց աստի սրիկայ մը :»

«Ընչաքաղցութիւնը զայն մեզի կը կապէ» պատասխանեց Ատտերիոս : «Մեծ շահու յոյան ու ակնկալութիւնը զայն մեզի հաւատարիմ կողմնակից պիտի ընէ» :

«Եթէ սակայն միւս կողմանէ մեծագոյն շահու ապահովութիւն ստացած չէ», ըսաւ Պոլլիոն կասկածանօք : «Ասկէ գատ կ'երեւայ թէ իւր շողովութիւնները Տիրբերի առջեւ բաւական արժէք ունին :»

«Ստուգիւ ոչ այնպէս շատ, ինչպէս առ-

հասարակ կը կարծուի», կրկնեց Ատտերիոս.
«Տըբերիոս Սէյանը անվատահուժեամբ կը
դիտէ և ասիկա ալ կ'ատէ բռնաւորը:»

«Լսեցէք, բարեկամք,» նկատեց Ագրիպ-
պա, որ այս միջոցին մտածմանց մէջ խորա-
սուզուած էր, «Երկու բան կը խնդրեմ ձեզ-
մէ թախանձագին, փոքրիկն Դրուսոսի, որ
իմ քրոջս որդին է և բռնաւորին կենաց խնա-
ջել: Ինձի միայն կ'իյնայ վրէժ լուծել, բայց
ես գիտեմ այնպէս վրէժ առնուլ, ինչպէս կը
պատշաճի մեծ Ագրիպպայի մը որդւոյն:»

Բոլոր ներկայ եղողները խոնարհեցան:
Իսկ իշխանը յառաջ տարաւ.

«Դիտէ՞ք թէ վաղը իմ ծննդեանս օրն է.
դ՛մ՛րմանալի, այս օրը միշտ ազիտաբեր եղած
էր: Վաղը չէ միւս օր, մեր ձայները հոս
գերեզմանական լուսթիւնը վերջին անգամ
մ'ալ պիտի խանդարեն: Երանի՛ թէ դիք հաճ
ըլլային:»

Ատոր վրայ դաւադիրներէն իւրաքանչիւ-
րին՝ ձեռք երկնցուց, և Պոլլիոնին հետ նախ
ելաւ դամբարանէն, քաղաք դառնալու
համար:

Բ.

«Քիչ մ'ետքն ուրեմն իմ ամենաջերմ փա-
փաքս պիտի իրագործուի», ըսաւ Պոլլիոն,
երբ իշխանին հետ Կոլլատինեան դռնէն (այ-

սօրուան Porta Pinciana) քաղաք մտաւ :
 «Իմ ազնիւ բարեկամիս Ագրիպպայի որդին
 իւր պապին հաստատած ինքնակալութեան
 գահը պիտի բարձրանայ :»

«Ձերմ շնորհակալութիւնս քեզի, ազնիւ
 Պոլլիոն, քու անվախ ու անխոնջ գործու-
 նէութեանդ համար : Բայց դժբախտաբար
 քեզի յայանապէս պէտք եմ խոստովանիլ, որ
 իմ որիս քիչ կամ մանաւանդ թէ ամենեւին
 չի հաւատար, որ երջանկազոյն ապագան,
 զոր դուք, ազնիւ բարեկամք, ինձի պատ-
 բաստել կը ջանաք, իրականութիւն պիտի
 առնու... : Դամբանը զիս բարձր և լսելի
 ձայնով կանչեց և երկաթեայ ճակատագրին
 հրամանը որոշ կերպով լսուեցաւ մեռելոց
 բնակավայրին մէջ : Ճակատագրին յաւիտենա-
 կան շարքը անփոփոխ կարգաւ կը թաւալէ
 պատահարները և անցքերը, ինչպէս որ սրըն-
 թաց առուակի մը մէջ մէկ կոհակը միւսէն
 կ'ընկճուի : Ճակատագրին առաջին օրէնքն է,
 որոշումներու վրայ հաստատուն մնալ :»

«Ինչո՞ւ, իշխանս, այդպիսի ընդունայն
 խորհուրդներ. մինչեւ այժմ այնպէս հզօր ու
 քաջասիրտ էիր, իսկ հիմայ, երբ վախճանին
 այնպէս մօտիկ ենք, յանկարծ տկար ու աւե-
 լորդապաշտ կը սկսիս դառնալ :»

«Աւելորդապաշտ այդ կ'ընդունիմ, բայց
 տկարութեան գրեթէ հետքը չկայ վրաս : Գի-
 տեմ քաջութեամբ ամէն խոչընդոտներու դի-

մագրաւել և եթէ Պարկան (բախտի դիցուհի) միաք ունի կեանքիս թելը խզելու, իմ վայրկեաններուս վերջնոյն ալ աներկիւղ պիտի սպասեմ :»

«Մենք պիտի յաղթենք», գոչեց Պոլլիոն ողեւորուած, «եւ բռնապետը պիտի գահավիժենք այն աթոռէն, որուն դաւաժ ու նենգութեամբ կրցաւ հասնիլ» :

«Ոչ փառաց տենչ և ոչ տիրապետութեան ցանկութիւն կրնան զիս դրդել իմ ձեռքերս քաղաքացւոց արեամբ շաղախելու, այլ միայն սէրը հայրենեացս, որ սոսկալի բռնակալութեան տակ կը հեծէ :»

«Այս, իշխան, ճիշդ մեծին Ագրիպպայի որդւոյն արժանի լեզու մըն է :»

Արէսեան դաշտին վրայ իրարմէ բաժնուեցան : Մինչդեռ Պոլլիոն Եսկուիլինի ուղղութիւնը բռնեց, Ագրիպպա և իր քեռայրը դէպի Վատիկանեան կամուրջ իրենց ճամբան շարունակեցին :

Ագրիպպա երբ այն պատուհաններուն տակ սողոսկեցաւ, որոնք ինչպէս ինք գիտէր, թէ իւր նշանածին բնակած սենեակներուն կը վերաբերէին, անոնցմէ մէկուն մէջ կերպարանք մը նշմարեց : Բնականապէս Ֆլաւիան ըլլալու էր : Զեպիւռի թեւերուն վրայ իւր սիրուհւոյն դրկեց կաթոգին ողջոյնները : Պատասխանը ցաւագին հառաչ մ'եղաւ :

Արիգայիլն էր : Ժամանակէ մ'ի վեր վար-

ժած էր անքուն գիշերները պատուհանին քով
անցընելու, զննելով աստեղազարդ կամարը :
Զուր կը ջանար իր մոլեգին կիրքը սանձա-
հարելու, անդադար կը զգար սրտին յօշո-
տումը, վասն զի ամէն օր հարկադրուած էր
երկու սիրահարներուն հրաբորբոք խօսակցու-
թեանց ներկայ ըլլալու : Զուարթօրէն ստիպ-
ուած էր ժպտիլ ու ուրախ ու անհոգ ըլլալ,
մինչդեռ արտասուքի հեղեղներէ սպասելու էր
ոգեկան վշտին քիչ մը սփոփումը : Իր ցաւը
բազմապատկելու համար քունն ալ աչքերէն
վախուաւ : Գիշերուան թանձր մթուժեան մէջ
միայն կը համարձակէր հեծեծել ու լալ : Սր-
ուան մէջ զուարթուն էր և իր երջանիկ տի-
րուհւոյն հանդէպ հաւատարիմ ու սիրալիր էր :
Թշուառ և միանգամայն քաջասիրտ աղջիկ :

Գ Լ Ո Ի Խ Ի Ն Ն Ե Ր Ո Ր Դ

ԿԱՅՍԵՐ ԽՈՐՀՐԳԱԿԱՆՆԵՐԸ

Դաւադիրներու գիշերային ժողովէն վերջը՝
առտու Տիբերիոս կայսրը իւր հաւատարիմնե-
րէն երեքը քովը ժողված էր . Յունիոս Ատ-
տերիոս ծերակուտականը, իր Սալլուստիոս
պաշտօնեան և Սէյանը, որ անձնապահ՝ գնդին
պեան էր :

Տիբեր կճեայ սեղանի մը քով նստած էր,
գինուով լի տաշտ մը ձեռքը : Երգիծաբան մը

երբեմն ըսած էր իրեն համար . «Այսօր որթին բերը կ'արհամարհէ , վասն զի արեան ծարաւի է :»

Լի բաժակը դարտակելէն վերջը՝ յանկարծ վեր ցատկեց , և սկսաւ կէս մը յիմարօրէն սենեակին մէջ վեր վար ճեմել : Ապա Ատտերիօսի քով կենալով՝ սկսաւ ճշել .

«Կ'ուզեմ ստրուկը , որուն քով գումարուած են իմ թշնամիներս ձեռք բերել . միայն թէ լռիկ և անձայն : Մեզսակիրցներուն անունները ծանօթ են ինծի , որուն համար շնորհակալ եմ քեզի . դժբախտաբար մեծաւ մասամբ ծերակուտականներ են : Այս իրօք ինծի ցաւ կը պատճառէ , վասն զի խոհեմագոյն է , առ այժմ ծերակոյտը աւելի չգրգռել , և իմ շահս իսկ կը պահանջէ որ ժողովուրդը չիմանայ թէ քրէական յանցաւորներ կրնան գտնուիլ՝ ծերակոյտին մէջ : Բայց միայն այս անգամուան համար միտքս դրած եմ այսպիսի ոճիրներու համար աչքս գոցել : Այժմ ձեզի կ'իյնայ , ով իմ հաւատարիմներս , ցոյց տալ ճամբան , թէ ի՞նչ ընելու է , Աւգոստոսի այն կարծեցեալ թոռան ձեռքէն անշշուկ կերպով ազատելու համար :»

«Ագրիպպան մէջտեղէն բառնալը դիւրին գործ չէ» , նկատեց Ատտերիօս :

«Ագրիպպա՞ . ի՞նչ կը դանդաչես Ագրիպպայի նկատմամբ . խելքդ կորսնցուցած ես» , հարցուց Տիրեբ գրգռուած դժկամակութեամբ :

«Ագրիպպայի դէպ ի սանդարամնա կատարած ճամբորդութեան վրայ բաւական ժամանակ անցած է : Իմ հաւատարիմ Սալլուստիոսս այդ մասին զիտցած է հոգ տանիլ», շարունակեց խօսքը, ըստ իւր կեղծելու և պատրելու հին արուեստին, մինչ անդին իր պաշտօնեան ոչ միայն չկրցաւ ընդդիմաբանել, այլ մանաւանդ թէ խորին խոնարհութիւն մ'ըրաւ : «Միայն թէ կը ցաւիմ որ խեղճ տղուն (Ագրիպպայի) համար պաշտօնէիս այս հաւատարմութիւնը ճակատագրական եղաւ, զոր ի հարկէ ստիպուած էի կշտամբել . սակայն եղածը սաստիկ հաւատարմասիրութեան արդիւնք ըլլալով՝ ա՛լ չխօսինք անոր վրայ : Արդ Ագրիպպա մեռած է, և մեր գործը այժմ անոր կեղծին հետ է որ իշխանին արտաքոյ կարգի նմանելուն համար . անոր անունն ալ յանդգնած է վրան առնուլ . և ճիշդ ալ այս լրբութիւնն է որ պատուհասի արժանի է, բայց ինչպէս ընելու է :»

«Եթէ խնդիրը ծածուկ մնալու է», ըսաւ Սէյանոս անձնապահապետը, «Ատտերիոս սինկղիստիկոսը իրաւունք ունի ստուգիլ . թէ ձեռնարկութիւնը այնպէս ալ դիւրին չերեւար :»

«Իւր քրոջ էրկան Ասինիոս Գուլլոսի տունը կը բնակի», յառաջ տարաւ խօսքը Ատտերիոս, «ուր անհնարին է իրեն մազին դպչիլ :»

«Դուն իրօք բախած ես Ատտերիոս», վրայ բերաւ Տիրեր: «Իւր քրոջ էրկան քո՞վը, կ'ըսես: Բայց թող իւր քրոջ էրիկն ըլլայ, ինչպէս որ կ'ըսես, միայն թէ ի հարկէ միշտ հոն պիտի չկծկի չմնայ:»

«Երբ տնէն դուրս ելլէ, բազմութիւն մը դաւաճաններու իրեն կ'ընկերանայ:»

«Ապա ուրեմն անհնա՞ր է զինքը ձեռք անցընել», հարցուց Տիրեր ծաղրելով: «Դուն խօսէ, Սալլուստիոս, ի՞նչ միջոց կ'առաջարկես:»

Պաշտօնեան տակաւին կը յիշէր այն վտանգը, զոր սուս Ագրիպպայի պատճառաւ անցուցած էր, երբ իրեն ըստւած էր, թէ այն աստիճանի զգուշաւոր եղած ըլլալու չէր բուն Ագրիպպայի նկատմամբ:

«Կեանքս սիրով վտանգի մէջ կը դնէի, կայսրդ իմ, քու բաղձանքներդ կատարելու համար: Բայց ես դաւաճաններուն հետ բան գործ չունիմ, և նոյն իսկ իրենց ժողովատեղին անձանօթ է ինծի: Ընդհակառակն Ատտերիոս դաւակից է և ամէն բանի տեղեակ է: Ինքը միայն ի վիճակի է, միջոց մը առաջարկելու, եթէ քու իմաստութեանդ առջեւ այդպիսի միջոցի մը պէտք ըլլայ:»

«Վաղը, վեհափառ կայսր», ըսաւ Ատտերիոս, «դաւաճանները վերջին անգամ կը ժողովուին, որպէս զի ապստամբութեան ժամանակը որոշեն: Կրնամ խաբեբան այն պատ-

բուսակաւ, թէ Պրետորեանները, որ իւր կուսակցութեան կը վերաբերին, զինքը տեսնել կ'ուզեն, անոնց զօրանոցները տանիլ: Ծանօթ է քեզի, թէ այս նկատմամբ կեղծ փաստեր հայթայթած եմ դաւադիրներուն, իբր թէ բազմաթիւ անձնապահներ խաբերային խնդիրը յառաջ մղելու միտք ունին: Պրետորեաններուն բանակետը տանող ճամբան Սալլուստիանեան պարտէզներէն հեռու չէ և շատ ալ բանուկ չէ: Հոն դիւրին է, որ . . . :»

«Հրաշալի՛, Ատտերիոս, դուն նրբամիտ խորհրդական մ'ես», գոչեց Տիրեր ուրախութեամբ:

«Սակայն տաք պատերազմ մղելու է», յարեց ծերակուտականը:

«Սուսերամարտիկներու մէջ բորեաններ կան», բաւ Տիրեր ժպտելով, «որ դեւերու հետ ալ կը շփուին: Այնպէս չէ՞ Սէյան:»

«Անսխալական ես դուն, վեհափառդ իմ, և իմաստութեանդ չափ չկայ», պատասխանեց անձնապահապետը իւր սովորական ստորաքարչ շողմութեամբը, որուն համար այնչափ շնորհքներ գտած էր Տիրերէն, որով իւր յիշատակը ամէն տեսակ աղտոտ արարքներով միասին ապագայ մարդկութեան պահուած մնաց:

Կայսրը շնորհունակ կերպով խոնարհեցաւ այնչափ անչափ շողոքորթութեանց երեսէն: Ապա մեղրածորան ձայնով յառաջ տարաւ, որ

իր նողկալի և վայրագ դիմագծին ճիշդ հակապատկերը կը ներկայացընէր. «Եթէ հնար է, պատանին ողջ ողջ կ'ուզէի ձեռքս ունենալ: Միշտ զուարճութիւն եղած է ինծի մէկուն արդար պատիժ ընդունելը տեսնելը: Արդարութիւնը աստուածներէն կը բխէ, ուստի և պատուհասակոծ ընող արդարութեան գործադրութիւնը աստուածեղէն վայելք մըն է:»

Այս անագորոյն և կեղծաւորական յայտարարութիւնը լսելով՝ երեք խորհրդականներն ալ կարծես ելեկտրական հարուած մը ընդունած ըլլային, ընդարմայած մնացին: Երեքն ալ անօրէն էին. ստորին էին, սակայն իրենց ամէն ցածութեամբ հանդերձ ո՛րչափ վեր էին իրենց տիրոջմէն:

«Յուսահատ կերպով պիտի պաշտպանէ ինքզինքը», ըսաւ Ատտերիոս երկայն լուծենէ վերջ: «Այս բանիս հոգը Սալլուստիոսին կ'իյնայ, այսինքն լաւ սուսերամարտիկներու պէտք կայ, թերեւս ցանց նետողի մը:»

«Բայց, Ատտերիոս, խաբեբային իյնալէն վերջը ի՞նչ պիտի ընես», հարցուց բանակալը կեղծ հոգատարութեամբ:»

«Ամէն միջոց պիտի բանեցընեմ, որպէս զի դաւաճանները կասկածի չերթան, թէ իրենց դիւցազնին որսին մասնակցած եմ: Հետեւաբար լաւ է, եթէ նոյն հետայն ժողովատեղին երթամ, զանոնք իրենց գերուած կեսարն ազատելու համար ոտք հանելու:»

«Պիտի հաւատա՞ն սակայն :»

«Այս բանիս երաշխաւոր կ'ըլլայ ինծի Ասինիոս Գալլոսի բարեմտութիւնը :»

«Իսկ ոտք ելլե՞լը :»

«Հոգ ընելու չէ : Սէյանոս հարկաւոր եղած պատրաստութիւնները տեսնել կարող է : Բայ աստի դաւադիրները շատ լաւ գիտեն, թէ իրենց խնդիրը առանց կարծեցեալ Ազրիպայի ժողովրդեան մէջ արձագանգ չի գրաներ : Սարգախութեամբ և յարձակմամբ ապրատամբները կրնան վտանգաւոր ըլլալ, յայտնի բռնութեամբ կորսուած են :»

«Հոս կատարեալ իրաւունք ունիս, Ատտերիոս բարեկամս, ա՛լ վախնալու բան չկայ, երբ մէյ մը խաբերան մեր ձեռքն անցնի : Բայց այնուհետեւ, ի՛նչ կը մնայ ընել :»

«Բոլոր դաւաճաններէն սոսկալի վրէժ լուծել,» նկատեց Սէյանս :

«Համբերութիւն քիչ մը, անոր ալ ժամանակը կուգայ», ըսաւ Տիրեր դիւական ժպիտով :

«Հեռանալու հրաման կը խնդրեմ, վեհափառ կայսր, որպէս զի իմ միջոցներս ձեռք առնում», ըսաւ Ատտերիոս :

«Աստուածները քեզի ուղեկից ըլլան, հաւատարիմ բարեկամս», պատասխանեց կայսրը, ձեռքը երկնցնելով անոր :

Հազիւ սակայն Ատտերիոս սենեակէն ելած էր, կայսրը անձնապահապետին դարձաւ ըսելով .

«Ըսէ, Սէյան, այս Ատտերիոսին պէս ուղորմելի և գձուձ սրիկայ մը կա՞յ աշխարհիս երեսը: Ամէն բան մատնելու ի վիճակի չէ՞ ան. և կը կարծէ, թէ իմ վստահութիւնս կը վայելէ: Ստուգիւ ամենախենթ մարդն ըլլալու էի, այսպիսի ստորին արարածի մը վըստահելու: Բայց ալ կշտացայ իրմէ. ի՞նչ ընելու է սակայն: Ժամանակը պիտի սորվեցընէ ընելիքս:»

Երկրորդ անգամ դիւական ժպիտ մը իր երկու խորհրդարաններուն ահ ու սարսափ ազդեց: Դարձեալ սենեակի մէջ ասդին անդին սկսաւ ճեմել, առանց ներկաները բանի տեղ դնելու, զանց չընելով բաժակը ետեւէ ետեւ լեցընել ու պարպել: Միանգամայն կէս մը բարձր ինք իրեն կը մրմուռար.

«Եթէ այս անգամ ճշմարիտ Ագրիպպան իրօք մէջտեղէն վերցուի, կը մնայ Գերմանիկոս իր երկու տղոցմով: Հոգ չէ, Պիսոն զանոնք մաքրելու կերպը լաւ գիտէ: Այնուհետեւ կրնամ ծերակոյտին օձիքէն բռնելու համարձակութիւն ունենալ...: Շատ զուարճալի պիտի ըլլայ: Գեղեցիկ լեզուանի Ասինիոսէն պիտի ընեմ սկիզբը: Աղէկ է, մէկը միւսին ետեւէն...: Ա՛յ, հո՞ս էք դեռ» — երկու խորհրդականներուն դառնալով — ես կը կարծէի թէ շատոնց գացած էք:»

Երկուքն ալ յայտնի չփոթած՝ գլուխ խոնարհեցուցին:

«Սանդարամն' տ կորսուեցէք, սինլքոր-
ներ, և զիս մինակ թողուցէք...: Դուն,
Սալլուստիոս, սուսերամարտիկներուն վրայ
մտածէ, միայն թէ հաստատամիտ արարածներ
ըլլան: Իսկ դուն, Սէյան, դարձեալ տեսնուէ
քիչ մ'եաքը, վասն զի քու ներկայութիւնդ
ինձի միշտ հաճելի է: Երկուքդ ալ հիմայ գա-
ցէք, կ'ուզեմ առանձին մնալ:»

Անձնապահապետը խորին խոնարհութիւն մը
ըրաւ, ինչպէս նաև պաշտօնեան: Առաջինը
ուրախութենէն արբշիւ, որ բռնաւորն իրեն
ըսած էր, թէ իր ներկայութիւնը հաճոյ էր
իրեն, մինչդեռ միւսը զուր տեղ կը ջանար
ծածկել այս պատճառաւ զգացած նախանձը:

Երբ Տիբեր առանձին մնաց, սենեակի մէջ
վեր վար ճեմելն ու խմելը շարունակեց: Պատ-
մութիւնը մեզի այս հրէշն իբր քաջ խմող,
եւ եթէ կայսր չըլլար պիտի ըսէինք իբր աղ-
տեղի արբշիւ մը նկարագրած է: Այս անգամ
այնչափ խմեց և թափել առաջադրած արեսն
նախաճաշակով այնչափ արբեցաւ, որ զգայա-
զիրկ ինկաւ ընկողմանած՝ բազմոցի մը վրայ:

Գ Լ ՈՒ Խ Տ Ա Ս Ն Ե Ր ՈՐ Դ

ՖԼԱՒԻԱ ԵՒ ՎԻՊՍԱՆԻԱ

Ա.

«Ինչպէս անհունս երջանիկ են երկու սիրահարները», գոչեց Վիպսանիա, պատուհանէն իշխանին Ֆլաւիային հետ պարտէզի մէջ շրջագայիլը տեսնելով: «Յնժութեան և բերկրութեան բաժակը, զոր ներկան ձեզի կը մատուցանէ, թող զձեզ արբեցընէ, եւ մի մըտածէք, թէ ինչ կրնայ պահած ըլլալ ձեզի բախտը: Ես ալ երբեմն երջանիկ էի, ինչպէս դուք այսօր էք, ես ալ կը յուսայի, ինչպէս երիտասարդ սրտերը քաղցր յոյսով կը սնանին: Ստոյգ է դժբախտ անուանուելու աստիճանին չեմ հասած, բայց և այնպէս դառն իջարուած եմ...: Իսկ վա՞ղը, վաղն ի՞նչ պիտի ըլլայ: Բախտի աստուածներ, օգնեցէք մեզի: Վաղը Տիբեր պիտի իյնայ կամ... ո՛չ հարկ է որ իյնայ: Երանի՛ թէ կարենայի զայն ժողովրդեան զայրոյթէն փրկել. սակայն նոյնին արժանի՞ է. ո՛չ, ստուգի՛ւ ոչ: Անօրէն մը, բռնապետ մըն է. սակայն օր մը զայն կը սիրէի և կաթոզին կը սիրէի: Ասկէ զատ իւր արիւնը իմինիս հետ մեր Դրուսոսին երակներուն մէջ կը խաղայ...: Բայց ի՞նչ կ'ըսեմ, զայն ազատե՛լ: Ամբարիշտ անօրէ՞ն մը ազա-

տել, որ այնչափ անագորոյն գտնուեցաւ ինծի հանդէպ :

Բայց աս հոգս չէ : Ո՛հ, երանի՛ թէ կարենայի զայն ազատել : Իսկ Դրուսո՞սը, Դրուսո՞սը, իմ անձկալի զաւակս : Ո՛վ դիք, օգնեցէք անոր . խուժանին մոլեղին կատաղութիւնը ամէն արհաւիրաց արհաւիրքը կը մնայ միշտ . . . Ինչո՞ւ ժամանակէն յառաջ ինքզինքըս կը չարչարեմ : Իմ ամուսինս և եղբայրս անշուշտ տղան պաշտպանելու եղանակը պիտի գտնեն : Այն ատեն . . . :»

Մեղձ ճիչ մը թռաւ կուրծքէն : Ետեւէն մէկը զինքը քնքոյշ կերպով գրկած էր : Ասինիոս կամացուկ մը ներս սպրդած էր :

«Ինչպիսի՞ ծանր խայթերով այնչափ աշխուժիւ զբաղած ես, որ ներս մտնելս անգամ չիմացար :»

«Քեզմով, սիրելի Ասինիոսս, եզբօրմովս և . . . Դրուսոսով : Կը մտածէի թէ երկուքդ ալ պէտք է որ խեղճ տղուն պաշտպան կանգնիք» :

«Ասոր վրայ կրնա՞յ տարակոյս ըլլալ : Ոչ ոք պիտի ժտի անոր մազին թելին անգամ ձեռք դպցընելու . իմ պարտքս է զայն անվթար քեզի բերել :»

«Շնորհակալութիւն, Ասինիոսս, ջերմագին շնորհակալութիւնս : Արդէն դուն միշտ պաշտպան ոգի մը հանդիսացար ինծի հանդէպ :»

«Սակայն միայն Դրուսո՞սը կը հոգայիր, և կամ թէ, Վիպսանիաս, ուրիշ մէկն ալ մտքիդ առջև էր :»

«Հարկաւ . Տիրերիոսն ալ միտքս էր և ինչո՞ւ չէ :»

«Տիրե՞ր» . գոչեց Ասինիոս քիչ մ'այլայլած . «Տիրերի՞ոսն ալ միտքդ էր : Ի հարկէ վեհափառը այս բանիս համար քեզի շնորհակալութիւն պարտական կը մնայ :»

Ինչո՞ւ անոր վրայ պիտի չմտածէի . միթէ Դրուսոսին հայրը չէ՞ ինքը : Ստոյգ է ինծի հետ անգթութեամբ վարուեցաւ , բայց իմ գործս չէ չարին չար հատուցանել : Այո՛ , կը խոստովանիմ քեզի , եթէ կարող ըլլայի , սիրով զայն աղատել կը ջանայի : Միայն երբ անոր գոյսութիւնը քու և Ագրիպպային գոյութեան հետ չկարենայ միաբանիլ , անոր կործանումը կ'ուզեմ , բայց միանգամայն այս կործանումը աւաղելով :»

Իր խօսքերուն մէջ այնպիսի բարձրական բարոյական մը ծածկուած էր , եւ հայեցուածքը , որ այնպէս խանդակաթ կերպով յառած էր Ասինիոսի վրայ , ցոյց կու տար իր ազնիւ սրտին բարութիւր և ամուսնոյն վրայ ունեցած անսահման սէրը , որ խանտուորութեան որեւիցէ յոյզ Ասինիոսի սրտէն աներեւոյթ ըլլալու էր :

«Առաջիկայ ժողովին գուն ալ ներկայ պիտի ըլլամ» , հարցուց Վիպսանիա անձկութեամբ :

«Հարկաւ . միայն թէ նախ Սեքստոս Ապուլէյոսի պիտի երթամ հղբօրս հետ :»

«Իսկ եղլա՞յրս :»

«Անոր կ'ընկերանայ Ատտերիոս :»

«Ատտերի՞ոս . զարմանալի բան : Ո՞վ կրնար նոյն իսկ երեւակայել , թէ Ատտերիոս կրնայ որ մը Տիրերի թշնամի հանդիսանալ :»

«Ո՞վ կարող է ընդ միշտ բռնասպետին բարեկամ մնալ : Ես կը կարծեմ , թէ Ատտերիոս մեր խնդրին հաւատարիմ կողմնակից դարձած է , թէպէտ Պոլլիոն անոր չի վստահիր . բայց կ'անիրաւի , վասն զի Ատտերիոս պատրիկ է և իբր այսպիսի կարելի չէ , որ մինչեւ մատնիչ ըլլալու աստիճան ստորնանայ :»

«Մի' նեղանար , Ասինիոսս , այս անգամ աւելի մեր Պոլլիոն բարեկամին կարծիքէն եմ քան թէ քու : Քու ազնիւ սիրտդ , որ ամէնքը քեզի պէս պատուաւոր և խղճամիտ կ'երեւցընէ , զքեզ կը մոլորեցնէ նաև Ատտերիոսն ալ իր արժանի եղած դատաստանէն տարբեր դատելու համար :»

Բ.

«Փառասիրութեան լեզուն իմ հոգւոյս մէջ լսելի չի կրնար ըլլալ» , ըսաւ Ֆլաւիա , իր նշանածին հետ պարտէզի մէջ շրջագայած ատեն : «Զքեզ սիրեցի այն ատեն , ևբբ ինծի համար ուրիշ բան չէիր , բայց եթէ ինչ որ կ'երեւայիր , այսինքն նեպտոն ստրուկը . և եթէ այսօր քեզի հետ խորին առանձնութեան մէջ ապրիլ շնորհուած ըլլար ինծի , սիրով կը

նախադասէի այս գահուն և ծիրանւոյն : Իշխանութեան գահ, ի՞նչ կու տայ . չնչին բան մը կամ ոչինչ, և քու գալինիդ յաճախ իւր տերեւներուն ներքեւ իժեր ծածկած պիտի ըլլայ, որ ամէն վայրկեան պատրաստ կը գրտնուին իրենց թունաւոր խայթոցը քունքդ միեւնու :

«Դժբախտաբար շատ իրաւունք ունիս, գեղանի Ֆլաւիա . միայն թէ ի՞նչ օգուտ : Ստիպուած եմ միանգամ բռնած ճամբաս շարունակել, թէպէտ ասպանով ալ ըլլամ, թէ կորուստ կը տանի : Եթէ երկու տարի յառաջ դքեզ ճանչնալու բախտն ունեցած ըլլայի, իրերն ուրիշ կերպարանք կ'առնուին : Դուն զիս կը չափաւորէիր եւ մեծ Աւգոստոս զիս մերժած ու ժառանգելու իրաւունքէն զրկած չէր ըլլար . . . : Բայց ի՞նչ օգուտ ասոր վրայ խորհրդածելը . ա՛լ ուշ է : Այժմ հայրենիքը զիս կը կոչէ և այսպիսի ճայնի մը չեմ կրնար խցել ականջս : Թող որ քու սէրդ իմ պատաւորութիւնս այնչափ ալ ծանր ցոյց չի տար :»

«Գոնէ, սիրելի Ագրիպպա, կարենայի վտանգներուն քեզի հետ դիմադրաւել . սակայն ես խեղճ ռոբոմեյի ազջիկս, ի՞նչ կրնամ ընել : Ես ճիշդ այս պատճառաւ ալ պարտական եմ քեզի խոստովանիլ, որ հետզհետէ կարճամիտ կ'ըլլամ : Կարծես թէ ըսել ուզէի, որ տխուր, նախազգածում մը զիս կը դողացնէ : Մի՛ նեղանար, սիրելիդ իմ, որ քու

առջեւդ տղու պէս կ'երեւամ, որուն երջանիկ
ըլլալու քաջասրտութիւնը կը պակսի :»

«Հոգ մ'ըներ, սիրուն Յլաւիա, թերեւս
վաղն իսկ ամէն խոչ ու խուժ տապալած
ըլլանք, այն ատեն բոլորովին լմս պիտի ըլլաս
և աստուածներու Ողիմպոս մը ինծի պիտի
բացուի : Ուստի քաջալերուէ և ամէն վեհերե-
ցընող գուշակութիւններ վանէ մտքէդ : Մեր
խնդիրը իրաւունքի և զրկուած ու հարստա-
հարուած մարդկութեան խնդիրն է, որ ան-
շուշտ պիտի յաղթանակէ :»

Նետի պէս կը սրանար ժամանակը երկու-
քին համար, և թէ՛ անցեալը թէ՛ ապագան
իրենց հայեցողութեան առջեւն աներեւոյթ
կ'ըլլային : Միայն ներկային համար կ'ապրէին :
Միայն թէ տակաւին փորձն առած չէին, որ
ցնորական ու խարեպատիր երազին, զոր սո-
վոր ենք երջանկութիւն կոչել, շատ յաճախ
չարիք ու աղէտ կը հետեւին և գուարթա-
զին օրը գրեթէ միշտ կը յառաջէ, թախիծի,
ցականքի և սգոյ օրւան :

Գ Լ Ո Ւ Խ Տ Ա Ս Ն Ո Ւ Մ Է Կ Ե Ր Ո Ր Դ

Ա Ղ Է Տ Ը

Ա.

Հոովմ՝ քաղաքի վրայ սեւաթոյր ամպեր կուտակուած էին և գիշերն աւելի մթազգած կը դարձնէին. որոտման խուլ գոռում մը սկսաւ խուլիլ և օձապտոյտ կայծակներ երբեմն երբեմն Պրետորեան զօրանոցներու շրջակայքը կը լուսաւորէին : Բայց նոյն շանթերէն՝ 6 հոգւոյ խումբ մ'ալ կը լուսաւորուէին, որոնք Սալլուստիանեան պարտէզներուն պարիսպներուն անկեան հտեւը պահուրտած էին : Աւելք ասուսերամարտիկներ էին :

Ասոնցմէ ոչ շատ հեռի եօթներորդ մ'ալ մնաւոր կեցած էր, փաթթուած իւր վերարկուին մէջ, և կարծես անձկութեամբ ամենափոքր սօսաւիւնն անգամ մտիկ կ'ընէր : Ասիկա Սէյանոսն էր, Պրետորեանց վերակացուն, որ իւր տէրն աւելի երախտապարտ ընելու համար, յանձն առած էր մարդախոշոշ սպանիչները անձամբ վարել :

Որոտումն երթալով կը սաստկանար և անձրևի կաթիլներն սկսած էին իջնել :

«Անձրևաբեր Արամազդ գէշ տրամադրութեան մէջ է» ըսաւ սպասողներէն մին :

«Փոթորիկը կը սկսի», պատասխանեց ուրիշ

մը, «ողջ առողջ չեմ կարծեր թէ ազատինք»:

«Ինչո՞ւ ողջ առողջ չազատինք», հարցուց երրորդ մը, մեր պաշտօնը շատ դիւրին է»:

«Կարծածէի աւելի դժուար է, վասն զի առիւծի հետ է մեր գործը»:

«Առիւծի՞ հետ է. զարմանալի՛ բան, աւելի լաւ է, եթէ ըսես...»

«Բերաննիդ գոցեցէք, սրիկաներ», ըսաւ Սէյան քիչ մը բարձր, մօտենալով խուճրին: «Ոտնաձայն կը լսեմ: Չանայէք որ կենդանի ձեռք անցրնէք»:

Շողացող շանթ մը, որ նոյն տեղերը լուսաւորեց, յայտնապէս երկու անձ ցոյց տըլաւ, որ նոյն ճամբէն կու գային: Քանի մը մանրերկրորդ վերջը արդէն սկսաւ որոշ լքսուիլ Ս.գրիպպայի ձայնը:

«Քայլերնիս քիչ մը փութացրնենք», կ'ըսէր իր ընկերին, «անձրեւն երթալով կը սաստկանայ»:

Արդէն պատին անկիւնն հասած էին: Կայծակի պէս սրացան սուսերամարտիկները իրենց դարաններէն:

Ս.գրիպպա կը պատրաստուէր յուսահատ դիմադրութեան. բայց զէնք չունէր: Սակայն և այնպէս իւր զօրեղ բուռնցքով դետին տապալեց իրեն մօտեցող առաջին անձը: Երկրորդ յարձակողն ալ նոյն բախտին վիճակեցաւ: Թէպէտ կրցած էր դաշոյն մը ձեռք բեցել, բայց արդէն վիրաւորուած էր, և տակաւին

չորս ակոյեան կը մնային, որոնց դէմ պիտի մղէր այս անհաւասար կռիւը: Թող որ ասոնք չորս սուսերամարտիկներ էին, որ իրենց կոչում կը համարէին արիւն թափել և կոտորել: Մինչդեռ երեքը առջեւի կողմանէ վրան դիմեցին, չորրորդ մը ետեւէն դաշոյնը սիրտը մխեց:

Կեսար Ապրիպպա սկսաւ տատանիլ և անշշուռնչ ինկաւ գետին: Շնչելէ դադրած էր:

Ասոր վրայ ի հարկէ դեռ կռուելու կարող մարդասպանները վրան խոյացան: Ամէնքն ալ կ'ուզէին պարծիլ՝ չարաչար խոցուուած կեսարին ազնիւ սիրտը ծակած ըլլալնուն վրայ:

Այսպէս մեռաւ մեծ Աւգոստոսի թուր:

Գիշերային լութիւնը քիչ մ'ատենուան համար լնդհատած էր փոթորկին գոռումբն և արիւնհանդ կռուին պատճառաւ. բայց այժմ դարձեալ իւր սովորական իրաւունքը ստացաւ նոյնը: Միայն շանթերն էին, որ դեռ կը լուսաւորէին մարդասպաններուն խումբը, որոնք արիւնաթաթաւ դիակը Պալատին կը տանէին, որպէս զի Տիրեր համոզուէր, թէ ա՛լ ոչ մէկ գահի հետամուտէ վախ ունի: Սէյան խումբին առջեւէն կը քալէր:

Քարացածի պէս սպանութեան վայրէն քիչ մ'անդին կեցած էր Ատտերիոս: Բարտի ծառի տերեւի մը պէս կը դողար և ճակատը սարսափի քրտինք մը թրջէր: Նեմեսիս, ա-

մէն ոճրագործութեանց անողոք վրէժխնդիրը, զինքը պիտի բռնէր սպաննէր: Շփոթած՝ ակնարկն ուղղեց կռուի վայրը, ուր նոր փայլակ մը, որ օդոյ մէջ շողաց, ցոյց տուաւ իրեն արեան ճապաղիք մը և նրկու մարդօսպանները, որոնք դիտապաստ երկիր կործանած էին:

Կարծես ասոնք ալ իրեն «Մատնիչ» կը պոռային: Ասկէ վերջը միայն փախուստի վրայ մտածեց, շնչասպառ հասաւ դաւադիրներուն ժողովատեղին: Հոս միայն կրցաւ ինքզինքն ամփոփել: Դիւական ժպիտ մը փայլեցաւ դէմքին վրայ: Լիրբ ժպրհութեամբ մտաւ դամբանարանէն ներս:

Բ.

Բոլոր դաւադիրները երկայն ատենէ ի վեր անձկութեամբ կը սպասէին իշխանին գալստեան. միայն ժոթորկին պատճառաւ հոգի մէջ էին: Ո՞վ կրնար սպանութիւն մը մտքէն անցընել:

«Ո՞ւր է Կեսարը» . գոչեց ահեղաձայն Ֆլաւիոս Պոլլիոն ներս մտնողին երեսն ի վեր, տեսնելով առանձին գալը:

Այս հարցումը սարսուղ գեցիկ արձագանգ մը թողուց մատնիչին կուրծքին մէջ: Կարծես ձայնը իր ծառայութիւնը կը զլանար անոր, վասն զի շրթունքները կը շարժէին, բայց

ձայնը ոչ ոք կը լսէր : վերջապէս դժուարաւ կրցաւ կակազել այս խօսքերը .

«Վրէ՛ժ , վրէ՛ժ . Կեսար , բռնաւորին ձեռքըն ինկաւ :»

Պատասխանն եղաւ բոլոր դաւակիցներուն բարձրաբարբառ յուսահատական գոչիւն մը , բայց միևնոյն ատեն բազմաթիւ դաշոյններ ուղղուեցան ընդդէմ Ատտերիոսի , որ կը դողդոջար : Պոլլիոն սպառնացող դաւադիրները հանդարտեցընելու կը ջանար :

«Յանուն Կեսարի , բռնական միջոցները մէկդէի : Մեռեալին հանգստարանը մարդկային արեամբ մի շաղախէք : Իսկ դուն Ատտերիոս սինկղիտիկոս , համար տուր . ի՞նչ պատահած է : Խօսէ՛ :»

Ատտերիոս յարձակումը պատմեց : Իւր գրուցուածքին մէջ այնչափ հաւանականութիւն կար և կերպարանքն ալ ամենադառն ցաւի այնպիսի արտայայտութիւն մը կը ցուցընէր , որ ամէնքն ալ իւր անմեղութեան համոզուեցան միայն Պոլլիոն նոյնին վրայ կը տարակուսէր :

Ամէն մէկը պատրաստուեցաւ կարծեցեալ կալանաւորին օգնութեան հասնելու :

«Անմիտ ձեռնարկ» , գոչեց Պոլլիոն : «Կամ Կեսար ա՛լ չապրիր և կամ դուք ձեր գործառնութեամբ անոր մահը պիտի փութացընէք : Երկու դէպքի մէջ ալ նոյնը ձեր վնասին պիտի յանդի :»

«Ուրեմն հոս անգործ նստի՞նք, մինչ ամէն վայրկեան յապաղում իշխանին համար վտանգաւոր է» . հարցուց դժկամակութեամբ Յլամինիոս Վաղերիոս :

«Յաւալի է ըսել, թէ շատ կը վախնամ, որ իշխանը կենդանի չէ այլ եւս» . նկատեց Սեքստոս Ապուլէյոս :

«Մնտաի կասկած, մնտաի կասկած, Սեքստոս բարեկամս», գոչեց աշխուժիւ Ասինիոս : «Ատաերիոս կըսէ, թէ իշխանին պուալը լսած է, դահիճներուն զինքը քարչելով տարած ատեն : Տիրերի միաքն էր զայն ողջ ողջ ձեռք ձգել : Տակաւին ժամանակ կայ . ժողովուրդը զէնքի կոչենք, Պալատինի վրայ գրոհ տանք : Յանդուգն ձեռնարկ . կ'ըսէք : — Ի՞նչ հոգ : Անօրէնը սառուղի զմեզ ամէնքս ալ մահուան մատնած է . ուստի նետունք յառաջ, այս մահը կամ փութացընելու կամ բռնապետը կործանելու համար : Հետեւեցէք ինձի, ազնի՛ւ Հռովմայեցիք :»

«Միայն իմ դիակիս վրայէն անցնելով կըրնաք այս տեղէն հեռանալ», որտաց հաստատութեամբ Յլաւիոս Պոլլիոն : «Զեր յիմարական մտադրութիւնը իշխանին սպանութիւնը պէտք է որ փութացընէ, եթէ տեղի ունեցած ալ չէ : Միանգամայն բռնաւորին՝ զլուխներու առատ հունձք մը պիտի տայ, զորոնք առանց դանդաղելու պիտի հնձէ : Զեղի ամէնուր ծանօթ է, թէ ի՞նչ զօղերով կապուած եմ ես

իշխանին հետ : Եթէ անոր զլուխն իյնայ , անոր հետ պիտի կորսնցընեմ ես իմ անսահման սիրելի դուստրս ալ : Կամ թէ կը կարծէք , որ քաջութի՞ւն կը պակսի ինծի : Իմ կեանքս սիրայօժար զոհելու պատրաստ եմ , բայց իմ բարեկամներունս այնպէս թեթեւամտութեամբ վտանգի ենթարկել չեմ կրնար : Տարակոյս չկայ : Թէ Տիրբեր իւր պալատը վստահելի անձնապահներով ապահոված է , և սաստիկ կը տենչայ , որ ապստամբական գործ մը փորձենք : Մեր թիւը շատ սահմանափակ է . վասն զի աստղ մը որ մարելու վրայ է , եթէ արդէն բոլորովին ալ մարած չէ , հազիւ թէ դեռ կուսակիցներ գտնել կարենայ :»

«Ուրեմն ըստ ձեր կարծեաց , մեզի կը մնայ ձեռքերնիս ծալլած տուն քաշուիլ» , ըսու վաղերիսս , «մինչ Կեսար կը սպաննուի և մեզի ամէնուս ալ նոյն բախտը կը սպասէ :»

«Իշխանին համար դժբաղդաբար ա՛լ բան մը չենք կարող ընել» , պատասխանեց արխուրութեամբ Պոլլիոն . «մեզի գալով , չեմ կարծեր որ Տիրբեր յանդգնի յայտնապէս մեր վրայ յարձակելու , վասն զի կրնար զմեզ հոս մէջտեղէն բառնալ : Մենք ծերակուտական ենք , և այս դեռ բան մը կ'արժէ :»

«Առ այժմ թերեւս այո» , կրկնեց Շինուածապետը . «բայց ո՞րչափ ատեն :»

«Գոնէ սպասենք : Դարձեալ կը կրկնեմ , ոչ ոք կրնայ Կեսար Ապրիլպպան ինծի չափ

սիրել, և ոչ ոք, նոյնիսկ իւր քեռայրը Ասինիոս Գալլոս ինծի չափ անոր հետ մերձաւոր չէ: Եթէ բռնակալը զմեզ մէյ մը մէջտեղէն բառնայ, ո՞վ կրնայ անոր դիմադրութիւն ընել: Թերեւս պէտք ըլլայ մեզի աւելի պատե՛ն ժամանակամիջոցի մը սպասել: Ազրիպայի ազնիւ արիւնը Գերմանիկոսի որդւոց երակներուն մէջ ալ խաղացած է: Եթէ ես հայրենիքը բռնաւորին ճիրաններէն ազատելէս յառաջ մեռնիմ, դեռ երէկ ինծի կ'ըսէր Կեսար, վրէժս առնուլ մի խորհիք, այլ ձեր ոյժը պահեցէք պաշտպանելու համար Գերմանիկոսին որդւոց իրաւունքն ու հայրենեաց փրկութիւնը»:

«Իժբազդարար կը վախնամ», յառաջ տարաւ երկար դադարէ մը վերջ, «որ Կեսար Ապրիպպա ա՛լ կենդանի չէ, և իւր սիրելի ստուերը ձեզի կը հրամայէ, ինծի հետեւիլ:»

Արցունքի հեղեղ մը սկսաւ հոսել ազնուասիրտ ծերակուտականին աչքերէն, և զիշերական ժողովին մէջ խորին լռութիւն մը տիրեց:

Ի վերջոյ Ասինիոս Գալլոս սաստկութեամբ գոչեց.

«Հոս մեր մէջ պէտք է որ մատնիչ մ'ըլլայ:»

Ատտերիոս սկսաւ դողալ:

«Ի՞նչ բանի կը ծառայեն կասկածելիութիւնները», հարցուց Պոլլիոն ազնուական.

վեհութեամբ, «բայց եթէ մեր միութիւնը, որուն այնչափ պէտք ունինք խախտելու և խանգարելու: Եթէ հոս իրօք մասնատու մը կայ, թող ապահով ըլլայ, որ Էնգղանները զայն պիտի որսան:»

Այս խօսքերն ըսած միջոցին, աչքերը Ատտերիոսի վրայ յառած էր, որ դարձեալ սկսաւ դողդողալ:

«Ողորմելի՛ չուսուականը», գոչեց Ասինիոս Քալլոս նոյն մուկնութեամբ «եթէ իրօք հոս է, թող լսէ նաև մեր անէժքը. Երանի՛ թէ անիժէ իր մայրը այն վայրկեանը, որուն մէջ զայն յղացաւ և այն օրը, որուն մէջ զայն ծնաւ: Իւր դաւակնները գարշանքով դարձնեն իրմէ իրենց աչուրները, իւր անունը յաջորդ սերունդներուն համար իրրեւ ամենաստորին վատանունութիւն համարուի:»

Բոլոր ներկաները բարձրաբարբառ ձայնակցեցան. նաև Ատտերիոս բացառութիւն չըկազմեց, բայց պաղ քրտինք մը թրջեց երեսը:

Քանի մը վայրկեան վերջը դաւակնիցները դամբանարանէն հեռացան:

Փոթորիկն անցած էր և պողպատըն աստղները կապոյտ կամարին վրայ կը փողփողէին:

«Եղեունաւոր գիշեր», գոչեց Ասինիոս Քալլոս երկար լուծենէ մը վերջ, «եւ սակայն երանի՛ պիտի կարգօյի քեզի, եթէ կեանքիս վերջինն ըլլայիր: Դժբախտ Ագրիպպա գոյութիւն ունենալէ դադրած է, և չգտնուեցաւ

զքեզ սիրող էակ մը, որ վերջին հրաժարական
ողջոյնը տար քեզի: Քու նշխարներդ պիտի
անարգուին, սուրբ հուրը զանոնք պիտի չծա-
խէ և բարեկամ ձեռքը աճիւնը պիտի չկարե-
նայ ամփոփել:

Լուիկ միջիկ ինքքը և Պոլլիոն ճամբանին յա-
ռաջ տարին իր տունը. միայն երկուքին մեզմ
հեծկլտանքը կը լսուէր:

ԳԼՈՒԽ ՏԱՍՈՒԵՐԿՈՒԵՐՈՐԳԻ

ԿԱՅՍԵՐ ՎՐԵԺԸ

Ա.

Յլաւիա, խեղճ Յլաւիան դարհուրելի յուսահատութեան մէջ էր: Ի՞նչ կ'արժէր իւր դիմաց ճարտասանական տաղանդն հօրը, որ կը ջանար բեկած սիրտը բախտին տրամադրութեանց համակամ դարձընելու:

«Ամէն բան օրինաց բացարձակ հարկի մը ենթարկուած է», կ'ըսէր անոր, «որ ամէն ինչ նախընթաց պատճառներու անսահման շղթայով մը սահմանած է: Վասն զի առանց պատճառի ոչինչ կը պատահի, և ամէն մէկ պատճառ ալ նախաւոր և մնդի բոլորովին անձանօթ ու անքնին պատճառի մը ազդեցութիւնն է:»

Լրջամիտ բեմբասացը քարացած արձանի մը կը քարոզէր: Եւ ինքն իսկ այս բանը հասկցաւ և արդէն չէր հաւատար, որ իւր դուստրը անփոփոխ հարկի և ճակատագրի վարդապետութեամբ հանդարտի:

Նուազ չէր Վիպսանիայի յուսահատութիւնը. կ'աշխարէր կորսուած եղբայրը եւ կը դողար ամուսնոյն վրայ: Կայսեր չարութենէն ո՞վ չէր սպասեր ամէն չարագործութիւն:

Պոլլիոն համոզուելով թէ իւր փիլիսոփա-

յական վարդապետութիւնները իւր դուստրը խաղաղել չէին զօրեր, ուրիշ միջոցի մը դիմել որոշեց, որչափ ալ այս իւր առհասարակ ծանօթ ճշմարտասիրութեան կը հակառակէր :

«Ագրիպպա անշուշտ տակաւին կ'ապրի», ըսաւ, թէպէտ ինքնին հակառակին համոզուած էր : «Կայսրը զայն ողջ պահելու ստիպուած է :»

Այս խօսքերն էին, որ խեղճ աղջկան անազորոյն ցաւերը գոնէ ընդարմացուցին :

«Տիրեր անհնարին է թէ այնչափ անգութ ըլլայ», ըսաւ ինք իրեն, «իմ Ագրիպպաս սպաննել տալու համար : Անոր ազատութիւն պիտի չնորհէ իմ աղաչանացս վրայ, որով Հռովմէն բոլորովին հեռու լռիկ մենութեան մէջ կրնանք ուրախ զուարթ կեանք վարել :»

Միայն քիչ մը դժուարութիւն կրեց կայսեր ներկայանալու կերպը գտնելու համար : Բայց սիրոյ առջեւ ամէն արգելք կը խորտակի :

Չգաղբեցաւ մայրենի բարեկամուհին, Վիպսանիան և աղնիւ Ասինիոսը երկայն ատեն և ուժգին թախանձելէ, մինչեւ որ երկուքէն ալ հաւանութիւն ընդունեցաւ, որ առաջինը իրեն հետ կայսեր երթալու ընկերանայ : Թէպէտ երկուքն ալ համոզուած էին, որ Ագրիպպա ողջ չէր, այսու հանդերձ Վիպսանիա ինքզինքը գոհել որոշեց, և իրօք ալ իրեն համար մեծ գոհ էր Տիրերի հետ խօսիլ և անոր աղաչելու ստիպուիլը :

Տիրերիոս կայսրը զբաղած էր իւր ընդարձակածաւալ պետութեան ամենահեռաւոր գաւառներէն հասած տեղեկութիւնները կարգալով, երբ ծանուցիչ մը իմացուց, թէ Ասինիոս Գալլոսի վեհափառ ամուսինը և Յլաւիոս Պոլլիոն սինկղիտիկոսին դուստրը ունկնդրութիւն կը խնդրէին :

«Ի՞նչ կը գառանցես», գոչեց կայսրը զբամացած : «Քլուխդ կորսնցուցած ես. ո՞վ է ունկնդրութիւն խնդրողը :»

«Ասինիոս Գալլոս սինկղիտիկոսին ամուսինը և Յլաւիոս Պոլլիոն սինկղիտիկոսին դուստրը :»

Դիւական ժպիտ մը շողաց կայսեր երեսին վրայ : Դուստրը սէյ ստոյիկեանին, որ իր առջեւ սողոսկիլ չէր ուզած, և իւր արձակեալը, ատելի Գալլոսի ամուսինը, երկուքն ալ իրր աղաչուար կու գային : Անոնց հեծեծելով ու պաղատելով գալարի՛լլ պիտի տեսնէր. ի՞նչ երկնային վայելք :

«Թո՛ղ գան :»

Ապա կարգի դրաւ իւր պատմութեանին ծալքերը, ձեռքն առաւ պողպատեայ հայելի մը, որպէս զի իւր գիտախօրւ մագերը կարգի դնէ և նողկալի կերպարանքին քիչ մը շնորհք տայ :

Քանի մը վայրկեանէն երկու կանայք կայսերական սենեակը մտան :

Լարուած մտադրութեամբ կայսրը իւր
ակնարկն յառեց իւր նախկին ամուսնոյն վը-
րայ : Քանի մը տարիէ ի վեր զայն չէր տե-
սած , զայն որ միակ էակն եղած էր , զոր
կրցած էր սիրել իւր չար սիրտը : Սակայն
փառասիրութիւնը , որ իր ներսն աւելի ձայն
ունէր քան սէրը , պատճառ եղած էր , որ
Վիպսանիա մերժուի :

Այժմ , որ յանկարծ առիթը ներկայացած
էր զայն վերստին տեսնելու , սաստիկ կը բաղ-
ձար որ զայն բոլորովին պառաւած տեսնէր :
Բայց ցառով տեսաւ , թէ խաբուած էր : Կար-
ծես ամէնուն համար նետի պէս սրացող ժա-
մանակը Վիպսանիայի համար միայն կանգ
առած ըլլար : Այս կինը այժմ ալ այնպէս ե-
րիտասարդ ու հրապուրիչ կ'երեւար իրեն ,
ինչպէս երբ իր անյագ փառասիրութիւնը
ստիպեց զինքը անկէ բաժնուիլ :

Ճիշդ հակառակ տպաւորութիւնն ըրաւ
Տիբեր Վիպսանիայի վրայ : Ակամայ քստմունք
մը պատեց մարմինը , այն մտածութեան վրայ ,
թէ օր մը այս ճիւղին վերաբերած է ինքը ,
և նոյն հրէշին համար զգացած սէրն այժմ
իրեն իբր ծանր ոճիր մը կը թուէր :

Լուռ ու մուռ երկուքն ալ սկսան իրա-
րու նայիլ : Երկուքն ալ չէին ուզեր կարծես
նախ խօսիլ : Վերջապէս Փլաւիա լռութիւնը
խզեց : Կայսեր ոտքն իյնալով բարձրագոչ
աղաղակեց .

«Վեհափա՛ռ կայսր, շնորհք շնորհք դժբախտ Ագրիպպայի համար:»

Վիպսանիա խորին խոնարհութիւն մ'ըրաւ, բայց շրթունքը չշարժեց:

Բռնաւորին աչուքներէն դիւական ուրախութեան ցուքեր սկսան ցայտիլ: Ապա ծաղրելով մը գոչեց.

«Ի՞նչ կը տեսնեմ, տիեզերահուշակ ճարտասանին ամուսինն ու իմաստուն ստոյիկեանին դուստրը չե՞ն քաշուիր ողորմելի ստրուկի մը համար բարեխօս ըլլալու:»

«Ստրուկի՞ մը համար», գոչեց Ֆլաւիա ցաւագին:

«Այո՛, ստրուկի մը համար, և այն ալ Դոմիտիոս ստրուկին համար, որ երբեմն Ագրիպպայի կը վերաբերէր:»

«Կը խաբուիս, Վեհափառ տէր, կամ կը ջանաս ուրիշները խաբել» գոչեց աղջիկը քաջասրտութեամբ: «Ս.գլխիւ Ագրիպպայի, իմ նշանածիս համար է, որ քեզմէ շնորհք կը հայցեմ:»

«Խեղճ աղջիկ, դքեզ վատաբար խաբած են. Ագրիպպա կարծածդ լոկ անոր գերին էր, որ իրեն շատ կը նմանէր: Կը ցաւիմ վրադ:»

Խեղճ ողորմելի Ֆլաւիան շփոթած եղանակաւ կայսեր կը նայէր. անոր խօսքերուն իմաստը չէր հասկնար: Իսկ Վիպսանիա Տիրբերի միտքը թափանցած էր: Ագրիպպայի վաւերականութիւնը տարակուսի տակ ձգե-

լով . կ'ուզէր Տիրեր անոր ճոխութիւնը կոտորել և կողմնակիցները մէկ հարուածով փճացընել :

«Գերին չ'ապրիր այլ եւս , ձեր աղաչանքն ուշ է :»

«Գերին ի՞նչ բան ունի մեր աղաչանքին հետ , Տի'բերիոս» , ըսաւ Վիպսանիա , որ խօսեալու համար յայտնի կը տեսնուէր , թէ մեծ բռնութիւն կը բանեցընէր իր անձին : Քուզժբախտ կնոջը որդւոյն և բարերարիդ թոռան համար ուղեցինք դիմել քու մարդկային զգացմանդ , եթէ ունիս կամ երբեք ունեցած ես : Այո' , Տի'բերիոս , այն օրերուն համար ըլլայ , որոնց մէջ միասին ապրեցանք , մեր Դրուսոս զաւակին երջանկութեան համար ըլլայ , եղբայրս ինձի դարձուր :»

«Ի՞նչ բանի կը ծառայէ , քու անօգուտ թախանձութիւնդ , սիրելի Վիպսանիաս» նկատեց Տիրեր , իբր թէ շարժած : «Իզմէ այնպիսի բան մը կը պահանջես , զոր քեզի շնորհել ձեռքս չէ : Կ'ուզե՞ս եզրայրդ մէյ մ'ալ տեսնել , սիրով թոյլ կու տամ , իբր միակ բանը , զոր կը՝ամ շնորհել :»

«Աստուածները քեզի վարձահատոյց ըլլան» , գոչեց Յլաւիա : «Ի՞նչ անհուն երջանկութիւն է զայն տեսնել և անոր քաղցր ձայնը դարձեալ լսել :»

Սակայն Վիպսանիա շատ հեռի էր թշուառ դեռատի բարեկամուհւոյն ուրախութեան ար-

բեցութեան հաղորդ ըլլալէ: Շատ լաւ ըմբռնած էր կայսեր սարսափ ազդող վարմունքը, և այս պատճառաւ ալ կը դողար:»

«Հետեւեցէք ինձի», յառաջ տարաւ բրնակալը, դիւական ժպիտով. «զայն՝ զոր տեսնել կը բաղձաք, ձեզի ցոյց պիտի տամ. միայն կը վախնամ թէ իմ այս հաճոյակատարութիւնս ձեզի շնորհակալութեան իղձեր չէ որ պիտի թելադրէ:»

Դուռ մը բացաւ և շատ քաղաքավար կերպով հրաւիրեց երկու կանայքը, ու ներս մտնեն, մինչ ինքը գարշելի ծիծաղ մ'արձակելով մնաց սեամքին վրայ:

Երկու դժբախտ կիներուն զարհուրելի ճիչը սննեակն արձագանգեց: Երկուքն ալ ինկան արիւնաթաթաւ դիակին վրայ սպանեալ իշխանին, որուն տժգոյն կերպարանքը պահած էր իւր բարձր արժանապատուութիւնը:

Աննկարագրելի էր Վիպսանիայի յուսահատութիւնը: Տարաբախտ եղբօրը դիակին առջև ծունր դրած գունատ երեսը տաք համբոյրներով կը ծածկէր հոսեցընելով գեղեցիկ աչուրներէն արտաւուքի հեղեղ մը:

Մեռեալին միւս կողմը Ֆլաւիա ծունկ չոքած էր և անոր սառած ձեռքերը սրտին վրայ կը սեղմէր, բայց ականողիքը և ոչ իսկ արցունքի մէկ կաթիլով մը խոնաւեցած էր:

Միայն Վիպսանիայի բարձրաձայն հեծե-

ծանփն ու ողբը կը լսուէր : Ի վերջոյ կարծես քիչ մը ինքզինքն ամփոփեց . սիրելի մարմնոյն վրայէն ելլելով , ակնարկը Տիրերի ուղղուեցաւ , որ կոնակը դրան մոյժի մը յեցուցած բերկրութեամբ կը դիտէր սրտաշարժ տեսարանը : Վիպսանիա այս տեսնելով արտաքոյ կարգի գրգռուեցաւ : Չեռքով սպաննուած եզրօրը կուրծքէն ծորած արիւնէն առնելով՝ զայն կայսեր երեսը նետեց :

«Նրանի՛ թէ քու բարերարիդ թոռան արիւնը», գոչեց բարձրաձայն . «քու գարշելի գլխուդ վրայ գար և Լնգղաները քու ամօթալի ոճրիդ վրէժը բիւրաւ որ տանջանքներով լուծէին :»

Տիրքն կատաղութենէն ակռաները կը կրքնաւէր . կարծես պատրաստ էր Վիպսանիայի վրայ խոյանալու , սարսափելի անարգանքին վրէժն առնելու համար : Բայց շուտով ինքզինքն ամփոփեց , աւելի ա՛ռելի ծիծաղ մը ձգտեց իւր տղեղ դէմքը : Ապա իւր ծիրանի քղամիդին քղանցքը վեր առնելով վազած արիւնը սրբեց երեսէն :

«Հոս նայէ, Վիպսանիա», բաւ դեռ եւս ծիծաղելով և ծիրանին ցոյց տալով, «ԱՐԻԻՆԸ ԾԻՐԱՆԻՆ ՉՈՐԱՏԱԻՈՐԵՐ :»

Ծիծաղելով ալ հեռացաւ , թող տալով երկու դժբախտները դիակին առջև :

Հապիւ հիմայ Վիպսանիա մտածեց , որ իւր պարտքն էր , ոչ թէ լոկ իւր անձնական

ցաւը հողալ, այլ աւելի էր դժբախտ բարեկամուհին հանդարտեցընել: Լաւ համարեցաւ ամէն բանէ յառաջ զայն կարելի եղածին չափ փութով ասկէ հեռացընել:

Սակայն հազիւ թէ նկատեց խեղճ աղջիկը, աւելի սոսկալի ճիչ մը թռաւ կուրծքէն:

Սիրալիր ու ժպտադէմ կծկած էր Յլաւիա դիակին քով և նոյնին աջը իր երկու ձեռքերուն մէջ առած՝ շրթունքները անհասկնալի բառեր կը շնչէին երանալից յափշտակութեան մէջ:

Վիպսանիա զուր զայն մխիթարել կը փորձէր. Յլաւիա չէր պատասխաներ, հապա կը շարունակէր կէս մը բարձր իւր խօսեցեալին սիրատենչիկ խօսքեր ուղղել: Աղջիկը խելքը կորսնցուցած էր: Սակայն և այնպէս մարդ կրնար փորձուիլ, զայն երջանիկ համարելու: Գոնէ իւր ամբողջ արտաքին երեւոյթը կարծես թէ ամենազուտ երջանկութեան վկայութիւն մըն էր:

.
.

Քիչ մը ետքը երկուքն ալ կայսերական պալատը թողուցին: Մին յօշոտուած սրտով և մեռելի նման, միւսն ուրախ զուարթ և երիցագոյն բարեկամուհեոյն հլու և անտրտունջ հետեւելով իւր յիմարութեան պատճառաւ:

ԳԼՈՒԽ ՏԱՍՈՒԻՐԵՔԵՐՈՐԴ

ՊԱՏԱՀԱԿԱՆ ՀԱՆԳԻՊՈՒՄ

Ազրիպպայի սպանման վրայ ամսէ մ'աւելի անցած էր, և սակայն դաւադիրներուն դէմ, որոնք կայսեր անկարելի էր որ ծանօթ չըլլային, ամենեւին որ և է միջոց ձեռք չէր առնուած :

Կայսրը իրեն նպաստաւոր կը համարէր դաւադրութեան պատմութիւնը մոռցնել տալ, այնպէս որ տեսնուած չէր երբեք, որ ծերակոյտին հանդէպ այնչափ սիրալիր և ժողովրդեան հանդէպ այն աստիճանի առատաձեռն ըլլար : Ժողովուրդը, որ յաճախ երեւոյթէն կը շահնայ և միշտ պատրաստ է յաջողութիւնն ու բախտը ծախահարելու, կայսրը իբր հայր հայրենեաց հռչակեց, և ողորմելի ստրուկին յիշատակն ալ անէծքներով ծածկեց, որ ժպրհած էր ինքզինքը մեծ Աւգոստոսի թոռն հրատարակելու. *Vae succumbentibus!* (վայ պարտեալներուն)

Այսու ամենայնիւ դաւակիցները միշտ այն համոզման մէջ էին, թէ կայսեր վրէժին պիտի հանդիպին կանուխ կամ ուշ : Անոնցմէ ոմանք իրենց հեռաւոր կալուածները քաշուած էին, մինչ այլք իրենց տներու մէջ այն դիտաւո-

բութեամբ կ'ապրէին, որ ժամանակին բռնա-
 ւորին վրէժինդբութենէն անձնասպանու-
 թեամբ փրկեն իրենք զիրենք: Կեանքն ար-
 համարհել և անձնասպանութիւն օրակարգի
 անցած բաներ էին նոյն ատեն, և ստոյիկեան
 վարդապետութիւնը նոյնին համակրութիւնը
 կը քաջալերէր: Ստոյիկեան կրօնն էր, որ
 անձնասպանութեան համար տեսական վար-
 դապետութիւն մ'ալ հնարած էր և կը հաշ-
 ուէր բազմաթիւ դէպքեր ու պարագաներ,
 որոնց մէջ մարդ կրնար և պարտական էր
 պատուաւոր կերպով ինքզինքը սպաննել:

Վերջիններու կարգէն էին նաև Ֆլաւիոս
 Պոլլիոն և Ատինիոս Գալլոս: Երկուքն ալ
 առանձնական կեանք կը վարէին, իւրաքան-
 չիւրն իր տունը: Առաջինը քաշուած էր
 կեանքէն, վասն զի ըստ իրեն մեծ բան մը չէր
 ապրիլը, քանի որ ստրուկներն ու անասուն-
 ներն ալ կրնային ապրիլ: Ֆլաւիոս Պոլլիոն
 անձնասպանութիւնը կը համարէր դուռ մը,
 որմէ, հազիւ թէ կեանքը տաղտկալի սկսի
 ըլլալ, մարդ կրնայ դուրս ելլել: Իսկ երկ-
 րորդը կը բաղձար ապրիլ, որպէս զի վրէժը
 լուծէր Տիբերիոսէն:

Ճիշդ ալ այս քինախնդրական զգացումն
 էր, որ զինքը վերջապէս դրդեց Հռովմը թո-
 դուլ: Միտքը չէր ինքզինքն ապահովել, այլ
 Ակատիոնի մօտ գտնուող իւր ամառանոցին մէջ
 սպասել Պոլա նաւելու պատեհ առթիւ, այն

դիտաւորութեամբ, որ անկէ Պանոնիա անցնի և Գերմանիկոսը իր ծրագիրներուն համար վաստկի :

Բայց վիպասնիա չկրցաւ իրեն ընկերանալ. թշուառ Յլաւիան թողուլ չէր ուզեր, որ անդադար խելքը կը կորսնցընէր :

Խեղճ աղջիկը յաճախ առտուընէ մինչև իրիկուն կը նստէր անշարժ, առանց բերանը բանալու, աչուըները սեւեռած միեւնոյն կէտին և նոյն ուղղութեամբ : Տժգոյն և հիւժած, սակայն միշտ գեղանի էր, կարծես Նիորէն* էր, որ մարմոր արձանի փոխուելու վրայ է : Սակայն երբեմն երբեմն այս անզգայ հանդարտութիւնը յանկարծ կատաղութեան կը փոխուէր և կը սկսէր բարձրաձայն ողբա-

(*) Նիորէ, Տանտաղոսի դուստրը իւր ամուսնոյն Թերէի թագաւոր Ամփիոնի ծնաւ 6 մանչ 6 աղջիկ զաւակ : Զաւակներուն բազմութեանը վրայ հպարտացած՝ սկսաւ արհամարհել Լեաոն, որ միայն Արտեմիսն ու Ապողոնը ունէր : Լեաոյ գրգռեց իւր զաւակները և ասոնք նեաահար ըրին Նիորէի բոլոր աղաքը : Օրերով անթաղ մնացին, վասնզի Արամազդ գիականքուն մօտեցողները քար կը դարձընէր : Տասնէրորդ օրը աստուածներն ինքնին թաղեցին զանոնք : Իսկ Նիորէ սրտին ցաւէն սկսաւ թափառիլ, մինչև որ ինքն ալ քարի փոխուեցաւ, թէպէտ իբրև արձան ալ գեռ կը զգար իրեն եղած անիրաւութիւնը : Այս առասպելը զանազան եղանակաւորումներ բուտացաւ զ.օր՝ զաւակներուն թիւը 14ի բարձրացաւ : Այս թուով կը ներկայացուի գեղարուեստի մէջ ալ Նիորէ մայրնի ցաւի ներկայացուցիչն է :

լով Ագրիպպա գոչել : Այս միջոցին միայն Աբիգայիլն էր , որ իր երգերով ու տաւրիլին ներդաշնակ ձայնով զայն կը ցածուցանէր :

Եւ Ենովայի գովարանութեան երգը . զոր իտրայէլացի աղջիկը հիւանդին չհասկցած մէկ լեզուովը կ'երգէր , ամենակարող զօրութեամբ մը կը թափանցէր անոր յօշոտուած սիրտը և նոյնին աննկարագրելի ցաւերը կ'ամօքէր : Ասոր վրայ բարեկամուհւոյն գիրկը կ'ըյնար և զայն երկու թեւերուն մէջ կը գրկէր , որով իրօք է տաւրիլը կը լռեցընէր , բայց ոչ մըրմունջը , որ վշտարեկ հիւանդը կը նիրհեցընէր : Աբիգայիլն ալ կը կրէր , բայց հաւատարիմ էր այն կոչման , որուն կոչուած կը զգար ինքզինքը ընկերսիրութեան համար , որով իւր անհուն ցաւը գիտէր ծածկել , և Ագրիպպայի նշանածին բուն մայրական հոգ ու խնամք տարած ատեն , կը կարծէր որ նոյնիսկ Ագրիպպային կը տանի : Միշտ և հանապազ Ֆլաւիայի մօտ՝ ստիպուած էր զուարթ երեւալ և երգել , որչափ ալ իւր անձնական ցաւը սիրտը կը պատառէր : Միայն երբ խեղճ խօթամիտը խօնջ գլուխը իւր կուրծքին վրայ կը հանգչեցընէր հեզիկ մրափելու համար , այն ատեն շնորհուած էր իրեն , արտասուքը ազատօրէն հոսեցրնել աչքերէն , միայն թէ աղջիկն սրթննալուն պէս դարձեալ ուրախ զուարթ անոր ժպտելու համար :

Քանի մ'օրէ ի վեր կարծես նոր վիշտ մը

Թշուառ Հրէուհւոյն սիրտը կը կրծէր : Իւր գունաթափ կերպարանքը մերթ ընդ մերթ կը վառէր կրակի պէս , կարծես ջերմի դողէ բըռնուած ըլլար : Կասկածանօք չորս կողմը կը նայէր , իբր թէ անճոռնի ճիւղի մը երեւումէն վախնալով : Միեւնոյն ատուր էր ծոցէն զարգարուն փոքրիկ սրուակ մը կանանչ հեղուկով հանել , զայն ցաւագին կերպով դիտել և փալփլուն ակնարկը սրուակէն երկինք բարձրացրնել , կարծես թէ Աստուծմէ զօրութիւն և օգնութիւն խնդրելու այն ցաւալի զոհին համար զոր պիտի մատուցանէր :

Արիգայիլ դողալու իրաւունք ունէր : Իւր դեռատի տիրուհին քանի մ'օր յառաջ դուրս ելլելու բաղձանք ունեցած էր : Նստած էր գերիներէ տարուած դեսպալի մը մէջ , որուն քովէն Արիգայիլ կը քալէր : Ճամբուն եզերքները ծաղկած ծաղիկներէն քաղելով զանոնք պակասամիտ աղջկան կը մատուցանէր , որ մանկական ուրախութեամբ զանոնք առնելով՝ քիչ մը ետքը կը թերթատէր և առաջակողմեան դեսպակակիրներուն գլխուն կը նետէր :

Ֆլաւիա ինքզինքը երջանիկ կը զգար , որովհետև մանկական զուարճութեամբ կը ըզբօսնուր , և Արիգայիլ աւելի երջանիկ , վասն զի դժբախտ աղջիկը իւր թախիժն ու տառապանքը վայրկեանի մը համար մոռցած էր :

Երբ հեծեալներու գունդ մը ճամբուն վրայ երեւցաւ , հիւանդին բաղձանքին համեմատ

դեհսպակո տանողները կանգ առին քիչ մ'ատեն : Մեծ սարսափով տեսաւ Արիգայիլ, թէ կայսրն է անոնց զլուխը :

Տիրեր դեհսպակին քով կեցաւ , բայց ոչ թէ հիւանդ տիրուհոյն որպիսութիւնը հարցրնելու այլ լպրշութեամբ գերուհին զննելու համար :

Արիգայիլ այս միջոցին հիանալի գեղեցկութիւն մ'առած էր : Բաւական տեղ քալելէն տաքցած , իւր սովորաբար գունատ կերպարանքը գեղեցիկ կարմրութիւն մը երանգաւորած էր , մինչ մեծ սեւորակ աչուրները այնպիսի գովամակութեամբ կայսեր ուղղուեցան , կարծես թէ զայն ծակել կ'ուզէին :

Բաց շուտով ստիպուեցաւ զանոնք խոնարհեցրնել կայսեր բասիլիսկոսի ակնարկնեքուն առջև , որ իրեն զգուանք կ'ազդէր : Նոյն իսկ սկսաւ տատանիլ և կ'իյնար , եթէ դեհսպակին չկրթնէր :

« Ինչ գեղանի աղջիկ է աս » , գոչեց տիեզերքի տէրը . « Ըսէ՛ ինձի սիրուն տղայ , որո՞ւն կր վերաբերիս : »

« Ասինիոս Գալլոս սինկզիտիկոսին ամուսնոյն : »

« Ուրեմն Վիպսանիա՞ն է քու տիրուհիդ , շա՛տ լաւ , իսկ ո՞վ է պատգարակին մէջինը : »

« Ֆլաւիոս Պոլլիոն ծերակուտականին գուստրը : »

« Արդէն կրնայի ևս գիտնալ . կ'արժէ եղեր

զայն մօտէն զննելը:» Ձին դեսպակին մօտեցնելով հեզնութեամբ յառաջ տարաւ . «Պրօսերպինա՛ վկայ, Գոմեախոս ստրուկին խօսեցեալը ճիւղաղի կը նմանի, իսկ դուն սիրուն աղջիկ, այնչափ գեղանի ես, որ մեղք է քու օրերուդ, որ այս զգուելի քուրջի կտորին քով պիտի անցնին: Գերութիւն ա՛լ քեզի չի գար, եկո՛ւր ինձի, զքեզ տիկին պիտի ընեմ:»

«Քեզի՞», հարցուց Արիգայիլ սարսափահար:

«Այո՛, ինձի, ինձի, ի հարկէ: Բախտը քեզի կը ժպտի, վասն զի զքեզ իմ ճամբուս վրայ բերաւ: Հիմայ ինձի կ'իյնայ, քու գեղեցկութեանդ վայել վիճակ մը տալ քեզի:»

«Հաղար անգամ մահը նախամեծար կը համարիմ», գոչեց Արիգայիլ յուսահատ:

«Աղջիկ, դուն ալ քու տիրուհւոյդ պէս խենթացա՞ր. կամ կը կարծես թէ ե՛ս խենթ եմ: Կամքս բաւական է, թող որ քու պնդագլխութիւնդ ալ զիս չի զարմացրներ: Կ'երևայ թէ Ասինիոս Գալլոսի տան մէջ գերիներն իսկ ապստամբամիտ են: Սակայն դուն գերութեան վիճակէն ելած ես այլ ևս . այժմ իբրև ազատագրեալ կայսերական արքունեաց կը վերաբերիս:»

«Ես Աստուծոյ կը վերաբերիմ, և Աստուծմէ վերջը Վիպսանիա տիկնոջ», պատասխան տուաւ աղջիկը:

«Բախտեկ ես դուն, աղջիկ»: Ասոր վրայ իւր հետեւորդներուն դառնալով գոչեց . «Ո՛վ

ձեզմէ այս արտառոց արարածը կը բռնէ, իմ տունս տանելու համար :»

Արդէն ուղեկիցներէն ոմանք Արիգայիւր բռնելու վրայ էին, երբ Ֆլաւիա քանի մը վայրկեանի համար ուշի գալով՝ գոչեց .

«Արիգայիւ ինքզինքդ ազատէ, զքեզ խեղդեւ տալ կ'ուզէ . ինչպէս Ագրիպպան խեղդեց :»

Յիմարին երկիւղագին աղաղակին վրայ Տիբերիոս իր մտադրութենէն ետ կեցաւ : Թերեւս իրեն շատ ցնցիչ էր և ահուկի՝ աղջիկէն լսել իւր զոհին անուան բարձրաձայն տրուիլը :

«Քու խենթիդ քովը մնացիր», գոչեց, «ես զքեզ կրնամ գտնել :»

Եւ ճիշդ այս սպառնալիքն էր, որ աղջիկը դող հանեց :

Ետ դառնալու ատեն ստիպուած էր ճիշդ գահաւորակին քովէն երթալ, վասն զի մտազուրկ աղջիկը միշտ անոր ձեռքը իրեններուն մէջ ունենալ կ'ուզէր : Կորագլուխ կը մտածէր Արիգայիւ իրեն վերապահուած բանին վրայ : Ազատ ձեռքովը արցունքները սրբելով շողացող աչքերը երկինք բարձրացուց :

«Քու կամքդ, ազնիւ Հայր, թող լիուլի կատարուի», մրմնջեց մեղմիւ, և այնուհետև բոլորովին հանդարտեցաւ ու զուարթացաւ :

Միանգամայն հրամայեց գահաւորակը տանողներուն և ուղեկից գերիներուն կայսեր հետ

պատահած դէպքին վրայ բնաւ չխօսիլ . թէ յիմարէն վախ չկար, անոր ապահով էր : Իր միտքն էր վիպասանիա տիկնոջմէն ծածուկ պահել իրը, որպէս զի անոր արդէն յօշոտուած սիրտը նոր ցաւերով ու հոգերով չծանրաբեռնուի :

Երբ գիշեր եղաւ եւ ինքը կրցաւ առանձնանալ իւր ննջասենեակին մէջ, իւր քանի մը կտոր ունեցած բաներուն մէջէն հանեց պզտիկ շիշը . որ այնուհետև միշտ ծոցը պահեց : Սրուակը ձեռքը բռնած եռանդագին աղօթքներ մ'ըրաւ իր Հարց Աստուծոյն : Ապա անոյշ մրափ մը իրենն այցելեց :

Ճիշդ այն ջերոցին մէջ, ուր վիպասանիան առաջին անգամ տեսանք, նստած էր ասիկա նաև այսօր : Թէպէտ նոյն ժամանակուան վրայ քանի մը ամիս միայն անցած՝ բայց արդէն յայտնապէս ծերութեան նշանները վրան կը տեսնուէին : Թախիծ ու վիշտ այն գեղեցկութիւնը արագ խամբեցուցած էր, որուն՝ ինչպէս կ'երեւար, տարիները խնայած էին :

Արտասուաթոր աչուրներով Ֆլաւիային կը նայէր, որ տրիկլինեան անկողնոյ մը վրայ հեզիկ կը մրափէր :

Խեղճ յիմարին գլուխը կը հանգչէր իւր թեւերէն մէկուն վրայ, մինչ փառաւոր շագանակագոյն ծամերը մահահանգոյն դէմքին վրայ ինկած, կարծես քսղ մը կը ձեռացնէին :

Արիդայիլ Ֆլաւիայի քով նստած էր և

Չայլեամի փետուրներէ յօրինուած հողմահարով մը ճանճերը անոր երեսէն կը քշէր :

Սրահին մէջ խորին լռութիւն կ'իշխէր . վերջապէս Վիպսանիա զայն խզեց .

«Պոլլիոն չ'երեւար» հծծեց հոգատար գերուհւոյն , որ աւելի մտերիմ տան բարեկամուհի մը կրնար համարուիլ : «Գիտես թէ Ասինիոսի վրայ տեղեկութիւն պիտի բերէ ինծի , կը կասկածիմ , մի դուցէ զժրախտութիւն մը պատահած ըլլայ :»

«Ինչո՞ւ միշտ երկիւղի և կասկածանքի մէջ ես , ազնիւ տիկին . ցայժմ այնպէս արիւնքաջ էիր . այդպէս ալ մնացիր : Թող որ ուշանալն ալ նշանակութիւն չունի , վասն զի հազիւ քանի մը ժամ կ'ընէ :»

«Ժամանակը սպասողին համար միշտ երկար 'լ'երեւայ» , նկատեց Վիպսանիա , աթոռ գերուհւոյն մօտեցընելով և մեղմով անոր ուսին կրթնելով : «Իմ դիրքս յուսահատական է , ստիպուած եմ միշտ դողալ Ասինիոսի համար , որուն հետ և ոչ շնորհուած է ինծի վտանգները բաժնել . . . : Յլաւիայի վրայ կը նախանձիմ . ո՛րչափ երջանիկ է , վասն զի ո՛չ ցաւ գիտէ ո՛չ տառապանք :»

Կերպարանքը երկու ձեռքերու մէջ պահած՝ մտածկոտ դիրքի մէջ նստած մնաց :

Ոտնաձայններ , որ երթալով կը մօտենային , զինքը սարսափեցուցին : Այն յուսով թէ կրնայ Պոլլիոնն ըլլալ , եկողին դիմացը փու-

Թաց : Բայց խարուած էր . եկողը ծանուցա-
նող գերի մըն էր :

«Ի՞նչ կայ», հարցուց Վիպսանիա դժկա-
մակութեամբ :

«Կայսերական պալատան պաշտօնեայ մը
ունկնդրութիւն կ'ուղէ :

«Պալատան պաշտօնեայ մը . ի՞նչ գործ ու-
նիմ ես կայսեր և իւր արքունեաց հետ . չե՛մ
ուզեր տեսնել մարդուն երեսը . ճամբէ՛», ը-
սաւ Վիպսանիա ձայնը հետզհետէ բարձրացը-
նելով :

«Այսպէսով կայսրը թշնամանած կ'ըլլաս»,
մէջ մտաւ Աբիգայիլ իւր սովորական հեզու-
թեամբ . «կրնայ ասոր վրէժը ամուսինէդ լու-
ծել :

«Թող գայ ուրեմն : Ո՛վ գիք, ոյժ ու կար
տուէք ինձի, որ Ասիւրիոս Գալլոսի ամուսինը
անօրէնի մը պաշտօնեային հանդէպ իր արժա-
նապատուութիւնը պահէ :

Քիչ մ'ետքը կայսեր ազատագրեալ մը և
ստրուկ մը ջերոց մտան, վերջինս քսակ մը
կը կրէր :

«Վեհափառ կայսրը, ազնիւ տիկին, իս-
րայելացի աղջկան գինը կը զրկէ քեզի . իւր
կամքն է, որ զայն անմիջապէս իրեն տաս»,
ըսաւ ազատագրեալը, մինչ ստրուկն ալ դրա-
մին քսակը տիկնոջ ոտքին առջև կը դնէր :

Վիպսանիա արեան գոյն առաւ և ջղային
դող մը պատեց գինքը : Բայց Աբիգայիլ ընդ-

հակառակը իւր հանդարտութիւնը լիովին պահեց. միայն սովորականէն քիչ մ'աւելի գունատեցաւ : Վայրկեան մը նեղացուցիչ լռութիւն մը տիրեց չորս կողմը : Ի վերջոյ արհամարհանօք հրեց Վիպսանիա դրամին քսակը և բարկութենէն կերկերոտ ձայնով մը սկսաւ խօսիլ .

«Ըսէ տիրոջդ, որ բաւական է եղբայրս սպաննելն ու այս դժբախտ հռովմայեցի աղջիկը խելակորոյս ընել տալը . այժմ ալ անօրէնը իւր հին ոճիրներուն վրայ նոր չարագործութիւններ բարդե՞լ կը մտաբերէ : Ուրեմն զիս ոչինչ բանի տեղ դրած է, քանի որ զիս այն աստիճանի ողորմելի կը կարծէ, իբր թէ պիտի զիջանիմ խեղճ յիմարին միակ նեցուկն իր վայրագ կիրքերուն յագուրդին զոհել : Ըսէ դարձեալ անոր, որ իմ երակներուս մէջ չըջան ընող արիւնն ալ աննման չէ սպաննուած եղբօրս արեան : Իւր ամբարտաւանութեան հետ կարելի պիտի ըլլայ ինծի չափուիլ : Եթէ իմ գերուհիս կ'ուզէ, թող բռնի տանի ասկէ : Թերեւս տակաւին գտնուին Հռովմայեցիներ, որ ելլեն վրէժ լուծելու, երբ հռչակուի, թէ Տիրքեր ծերակուտականի մը տան մէջ բռնի յափշտակութիւն ի գործ դրած է :»

Ազնուական Հռովմայեցի կնոջ վայելուչ կերպարանքը, ասոնք ըսած միջոցին աւելի վայելչագեղ դարձած էր : Նայուածքէն ցա-

սուս և դժկամակութիւն կը ցայտէր : Ազատագրեալին թեւէն բռնելով՝ երեսն ի վեր պոռաց .

«Կորսուէ՛ր ասկէ և տիրոջդ ըսէ . . . :»

«Ազնիւ Վիպսանիան սովոր չէ գերի ծախելու, այլ պարգեւելու», միջամտեց շուտ մը Աբիգայիլ : «Տիեզերակալին ըսէ դարձեալ, որ անոր իւրաքանչիւր ակնարկը խեղճ գերուհւոյն համար սուրբ հրամաններ են : Գիշեր չեղած, Աբիգայիլ, իսրայելացի աղջիկը, իւր հրամանին ներքեւ կ'ըլլայ :»

Վիպսանիա ապշահար կը նայէր աղջկան երեսը . լսածը երազի պէս կու գար իրեն : Աբիգայիլ, այն ազնուասիրտ և առաքինի կոյսը ազատակամ Տիրերի գերի կ'ուզէր ըլլար : Անմեկնելի առեղծուած :

«Յանուս դից, կ'երդուընցընեմ զքեզ, Աբիգայիլս, ըսէ ինձի, որ զքեզ չեմ հասկըցած . ո՛չ, ուրիշ կերպ կարելի չէ . սնշուշալաւ չեմ լսած : Ստուգիւ, անտանելի և անագորոյն բան կ'ըլլար եթէ այնչափ բախտի հարուածներու վրայ աւելնար այս ալ, որ ստիպուէի անարգել և արհամարհել, աչքիս առջև մեծցող և իզմէ այնչափ սիրուած աղջիկ մը . . . : Չե՞ս կռահեր, դժբախտ աղջիկ, թէ ինչպիսի վատշուէր ծառայութեան համար ընտրած է զքեզ Տիրերիոս : Ո՛չ, Աբիգայիլս, չեմ թողուր որ անոր երթաս . Պոլլիոն իւր բոլոր իրաւունքներն ինձի փոխանցած է, կ'արգելում քեզի :

«Եւ սակայն հարկ է որ կայսեր ապարանքը մտնեմ», պատասխան տուաւ Արիգայիլ հանդարտութեամբ. «և հոն պիտի երթամ վասն զր կաթողին կը սիրեմ զքեզ և քու տունդ բռնապետին ապագայ վրէժխնդրութեան ենթարկել չեմ ուզեր: Միտ չդրի՞ր, որ Տիրեր քու ընդդիմութեանդ փոխարէն Ասինիոսէն վրէժ պիտի լուծէ: Երեսս նայէ, ազնի՛ւ տիկին, նոյնը քեզի չ'ըսեր, թէ պղծութեան խարանը հոն բնաւ պիտի չդրոշմուի: Ինչ ալ հանդիպի, ապահով եղիր, որ իմ հայեցուածքս բնաւ քու կիսնիդ առջև պիտի չխոնարհի, և գերի աղջկան ձեռքը միշտ արժանի պիտի ըլլայ իր ազնիւ տիրուհւոյն ձեռքը սեղմելու: Բռնակալին բնակարանը մաքուր կը մտնեմ, և իմ հարցս Աստուծոյն օգնութեամբ անարատ դուրս պիտի ելլեմ անկէ, որպէս զի քեզի արժանաւոր ըլլալով՝ կարենամ արտասուքս ազատօրէն հոսեցընել քու կուրծքիդ վրայ հանգչած: Եթէ ուրիշ կերպ ըլլար իմ հօրս ստուերը զիս կ'անիծէր:

Արիգայիլ աս ըսած միջոցին, գունատ կերպարանքը գեղեցիկ երանգաւորուած էր, մեծ սեւորակ աչուըները կը փողփողէին, և կարծես շողշողուն լոյս մը կը թրթուար իւր գըլխուն բոլորտիքը:

Տիկինը այսպէս բնաւ չէր տեսած աղջիկը, անկէ յափշտակուած կը զգար ինքզինքը: Կարծես յանկարծ մեծ խորհուրդ մը իւր հոգ-

ւոյն մէջ շողած : Գորովալից գրկեց աղջիկն ու հարցուց .

«Միտքդ է արդեօք Հոովմ այս հրէշէն փրկե՞լ, դիւցազն աղջիկ : Բայց բազուկդ այն ոյժն ու կորովը պիտի ունենա՞յ, դաշոյնդ արիւնախանձ գազանին սիրտը մխելու :

Ժխտելով ցնցեց Աբիգայիլ գլուխը :

«Երբեք ձեռքս մարդկային արեամբ պիտի չաղտեղի : Ստոյգ է իմ ազգիս մէջ գըտնուեցաւ երբեմն կին մը, որ բռնաւորի մը գլուխը կտրեց, բայց նոյն դիւցազնուհին այս բանս ըրաւ իր հայրենեաց փրկութեան համար : Ես Հոովմայեցի չեմ, և բռնակալին մահը իմ ազգիս ազատութիւնն չի տար :

«Խեղճ տղաս, կը ցաւիմ վրադ . պիտի յաջողի՞ քեզի, դիմադրել անոր, որմէ բոլոր աշխարհ կը դողայ :»

«Իմ հարցս Աստուածը կը խաւրէ հրեշտակ մը, որ կարող է պաշտպանել Իսրայէլի դուստրը», պատասխանեց Աբիգայիլ լի ոգեւորութեամբ : «Բայց այժմ թոյլ տուր ինձի», յառաջ տարաւ, դիմել այն բանին, որուն սահմանուած եմ ես . . . Շատ շատ կրնայ Տիրեր զիս մահուան մատնել, այն ատեն անտարակոյս իմ յիշատակիս համար չես զլանար արտասուքի կաթիլ մը :»

«Աստուածները հետդ», գոչեց վիպասնիա հեծեծանօք : «Դժբախտաբար կը վախնամ, թէ իմ այս զիջողութիւնս ընդ միշտ պիտի աւաղեմ :»

«Շնորհակալութիւն, ազնիւ տիկին. հիմայ թոյլ տուր առանձնանալ սենեակս, մինչև որ քու տունդ թողում: Կ'ուզեմ իմ հարցս Աստուծմէն ոյժ ու օգնութիւն խնդրել:»

Արիգայիլ ջերոցը չթողուցած՝ ծունր դըրաւ և շարժած ձայնով ըսաւ .

«Ազնիւ Վիպսանիա, մայրս երբեք ճանչցած չեմ, բայց զքեզ իրր գորովագութ մայր սիրել սորվեցայ, ուստի թոյլ տուր ողորմելի սարուկի մը, որ իւր գլուխը քու կուրծքիդ վրայ հանգչեցնէ և զքեզ գրկէ:»

Վիպսանիա վերցուց զայն և սրտին վրայ սեղմեց: Երկայն ատեն երկուքն ալ իրարու փաթթուած մնացին և երկուքին արտասուքը իրարու խառնուեցաւ: Վերջապէս Արիգայիլ իր տիրուհիէն բռնի զատուեցաւ, որպէս զի քնացող Ֆլաւիային մերձենայ: Մեղմ համբոյր մը դրոշմեց ասոր ճակատին և ջերոցէն մեկնեցաւ:

Բ.

«Գեղունի Հրէուհին սպասցնել կուտայ», գոչեց Տիբեր սենեակին մէջ վեր վար ճեմելով: Իսկ եթէ Վիպսանիա՞ զայն կը բռնէ...: Զգուշացիր գեղեցիկ Վիպսանիա, որ չստիպուիմ ճիշդ հոն նշան առնուլ, ուր ամէնէն աւելի ցաւ պիտի պատճառէ քեզի...: Ասին իոսը անսահման սիրով կը սիրէ...: Զիս ալ

երբեմն կը սիրէր : Ստուգիւ չքնադազեղ էակ մըն է : Բայց ի՞նչ օգուտ անցեալ իրերով ինքզինքս չարչարել : Ներկայով զուարճանամ, ապագայով բնաւ կամ քիչ գրադելու համար... : Երկինքը անպամած է», շարունակեց մենախօսութիւնը, պատուհանին մօտենալով : «Կը փայլատակէ», գոչեց կէս մը սարսափած : «Ուրեմն փոթորի՛կ կայ. ի՞նչ հոգ : Հոս նախագգուշական միջոցներս չունի՞մ միթէ, Որոտացողին (Արամազդայ) և անոր(*) շանթերուն վրայ ծիծաղելու համար :» Այս ըսելով պորփիւրեայ սեղանի մը մօտեցաւ, որուն վրայ դրուած էր դափնեպսակ մը եւ զայն գլուխը դրաւ :

Զա՛րմանալի. Տիբեր, որուն համար մեր օրւան մուսլ Տիբերիոսին նման չկար սուրբ ու նուիրական բան մը, բայց եթէ իւր անձնական շահը, որ ուրիշ բանէ չէր վախնար, եթէ ոչ այն բարձունքէն, ուր կրցած է ոճրագործութիւններով մագլցիլ, գահալէժ իյնալ, և որ իւր շահէն զատ Աստուած չէր ճանչնար, փոթորիկի մը մօտենալէն կը դողար և բաւական աւելորդապաշտ էր, կարծելով թէ դափնիի տերեւները կրնան իբր ա-

(*) Սուետոն պատմագիրը (Տիբ. 69) կը պատմէ, թէ երբ Տիբեր որոտում լսէր, անմիջապէս դափնեպսակը գլուխը կը դնէր, որ շանթէն պահանուէր :

պահով շանթարգել ծառայել իրեն : Այսօրւան Տիրերիոսն ալ , որուն ղիւական հանճարը ոչ ոք կրնայ ուրանալ , այսպիսի յիմարութիւններէ զուրկ չէ : Ընթերցողը թող չնեղանայ այս փոքրիկ շեղումիս համար : Պաշարուած բերդի մը մէջ է որ կը գրեմ : (*) Եթէ մէջ ընդ մէջ գնդակ մը բաւականաչափ ինծի մօտ կը պայթի և փոքրիկ աւերումներ չ'ըներ , ապամայ միտքս կ'իյնան Հռովմայեցի Տիրերին նախազգուշական միջոցները և այսօրւան Տիրերին ուրիշը գրգռելու դրութիւնը :

Ծանուցիչ մը Հրեայ աղջիկը ներս առաջնորդեց , որուն գալստեան այնչափ տենչանօք սպասած էր Տիրեր :

Հասածնեան զարմին պատկանող ազնիւ աղջկան հանդերձը կը բաղկանար երկար ըսպիտակ զգեստէ մը , զոր Ղեւեայ ցեղին աղջիկները հանդիսութեանց ատին հագնիլ սովոր էին . երեսն ալ ծածկուած էր նոյնպէս սպիտակ քողով մը :

Անյողդողդ քաղերով յառաջացաւ մինչև սենեակին մէջտեղը և հոն կեցաւ ձեռքերը կուրծքին վրայ խաչաձեւ բռնած :

Տիրեր աղջիկը նշմարելուն պէս փոթորիկ ,

(*) Հեղինակն այս տողերը կը գրէր Գաէտա ամրոցին մէջ 1860ի վերջերը : Այսօրւան Տիրեր ըսելով կը հասկնայ Վիկտոր Էմմանուէլ Բ.ը , որ Իտալիան միացուց , գրաւելով Նէապոլսոյ թագաւորութիւնն ու մէկալ իշխանութիւնները :

որոտում և կայծակ մոռցաւ, և սկսաւ ջանք ընել իւր տգեղ կերպարանքին սիրազեղ դարձուած մը տալու :

«Երկար սպասցնել տուիր զիս, սիրունիկըս : Սկսած էի կարծել, թէ Վիպսանիա քու հոս գալդ կրնայ արգիլած ըլլալ . . . : Բայց ինչո՞ւ քու գեղեցիկ երեսդ այդպէս թանձր քողաւորած ես : Թոյլ տուր այր մարդու մը, որ ինքզինքը քու գեղեցկութեանդ գերին կը յայտարարէ, որպէսզի արձակ համարձակ քու աստուածային հրապոյրներուդ վրայ սքանչանայ :»

Այս ըսելով երկու ձեռու ըններն Արիգայիւին երկնցուց, անոր քողը բանալու դիտաւորութեամբ :

Արիգայիւ քիչ մ'ետեւ քաշուեցաւ և սկըսաւ ինքնին կամաց կամաց թանձր քողը վեր առնուլ :

Տիրեր բարձր ճիչ մ'արձակեց, և սարսափահար՝ ինքն ալ քանի մը քայլ ետ գնաց : . . .

Իսրայելացի աղջկան կերպարանքը, զոր այնչափ հրապուրիչ գտած էր, ահռելի կերպով այլափոխուած էր : Աղջկան գեղեցկութենէն ուրիշ բան չէր մնացած, բայց եթէ երկու հրացայտ սև աչքերը, և սակայն ասոնք ալ տեսակ մը բորբոքում ստացած էին : Զայն տեսնելը նողկանք կ'ազդէր :

Քանի մը վայրկեան կայսրը զննեց զանի, յայտնի զարմացմամբ. վերջապէս բարձրագոյ աղաղակեց .

«Ո՞վ ժպրհած է այս սոսկալի խաղը խաղալ ինձի :»

«Ո՞վ ժպրհած է. ե՛ս ժպրհած եմ, եթէ դուն այս բանս ժպրհութիւն կ'ուզես անուանել : Ես, այո՛, ուզեցի հողւոյս մաքրութիւնը նախադասել կերպարանքիս անցաւոր բարեձեւութիւններուն : Կերպարանքս քեզի սոսկո՛ւմ կ'ազդէ, այնպէս չէ՞ : Աւելի լաւ : Բայց գիտցիր, որ քուկդ աւելի նողկալի և զզուելի պիտի ըլլայ :»

Ասոր վրայ կարծես ազջկան վրայ տեսակ մը դառանցանք եկաւ :

«Քիչ ժամանակէն», շարունակեց խօսքը, «մոլութիւնը դատապարտութեան խարանը պիտի դրոշմէ քու հպարտ ճակատիդ վրայ, և ուրիշ մարդոց ու քու իսկ անձիդ գարշելի պիտի երեւաս . . . : Ապառաժուտ կզզւոյ մը մէջ ծածկուած՝ սոսկալի մահ մը պիտի ունենաս և յիշատակդ հազարաւոր տարիներ յաւիտենական անէծքով պիտի ծածկուի . . . : Անագորոյն ու խելացնոր բռնաւորներ քեզի պիտի յաջորդեն, մինչեւ որ Ամենակարողը ձեր ոտքերուն ներքեւ բորբոքած հրաբուխը ժայթքեցնէ . . . : Յուդայի առիւծին խօսքի ձեր կուռքերը պիտի փշրէ, և այսօր ամօթը նշան համարուածը, իբր փառաւոր նշանակ՝ ձեր տաճարներուն կատարները պիտի պճնէ :»

Այսպէս ձիւնափառ զգեստներով տիեզերակալին առջեւ ձեռքերը դէպի երկինք տա-

րածած կեցած ատեն, կրնար համեմատուիլ Դերովրայի «Իսրայէլի մօր», երբ ասիկա Եհովայի ամենազօր հրամանները կը ծանուցանէր ժողովրդեան :

Տիրերիոս յայտնի սոսկումով քիչ մ'ատեն վերացած և յափշտակուած աղջկան մտիկ ըրաւ . բայց ապա բնական զայրուցքը վրան եկաւ և կատաղութենէն ակռաները կրճտելով Աբիգայիլի վրայ խոյանալու կը պատրաստուէր, երբ զարհուրելի որոտում մը թնդաց և ահաւոր կայծակ մը աղջկան այլափոխուած երեսը լուսաւորեց : Ինքնակալն սկսաւ դողալ . երեսը երկու ձեռքերով գոցեց և տրիգլինեան անկողնոյն վրայ ինկաւ :

Անարգել կրցաւ Աբիգայիլ կայսերական սենեակներն ու ապարանքը դարձեալ թողուլ :

«Գժբախտ աղջկան դիտաւորութեան պէտք էիր ընդդիմանալ, սիրելի Վիպսանիա», կ'ըսէր Ֆլաւիոս Պոլլիոն Վիպսանիայի հետ ջերոցին մէջ գտնուած միջոցին . «Գազանարարոյ ցոփակեացին առջեւ կորսուած պէտք է որ ըլլայ :»

«Ինչպէ՞ս կրնայի . Աբիգայիլ համոզուած էր, որ Տիրեր զինքը բռնի պիտի քարչէ տանի . թերեւս իրաւունք ունենալէ հեռու չէր . ինչու որ Հռովմայեցիք բռնակալին առջեւ իրենց գազաթները սաստիկ խոնարհեցուցին ,

այնպէս որ կը մնայ միայն զանոնք անոր ոտքերուն տակ դնելը :»

«Դժբախտաբար այսպէս է . Մերակուտականի մը տունը դադրած է անբռնաբարելի ըլլալէ : Բռնապետն այսօր կը շատանայ մեր գերուհիները պահանջելէ , բայց թերեւս վաղը իւր պահանջումը մեր աղջիկներուն ու կիներուն վրայ ալ կը տարածէ : Ինչո՞ւ մահը փոխանակ քու ազնիւ եղբօրդ զիս իւր իշխանութեան մէջ չառաւ : Գոնէ այսչափ անամօթութեանց հանդիսատես չէի ըլլար : Դարձեալ անդիի աշխարհ չէի տաներ այն ստուգութիւնը , թէ Հոովմայեցւոց սկսած են բոլորովին պակսիլ քաջատութիւնն և քաղաքացիական առաքինութիւններ . . . : Իսկ թշուառ Ֆլաւիաս , առանց այս հաւատարիմ բարեկամուհւոյն ի՞նչ պիտի ըլլայ . . . : Դժբախտ Աբիգայիլ դուն պիտի գիտնաս մահը անպատուութեան նախադասել . բայց ո՞վ պիտի կարենայ այդ խեղճ աղջիկն ազատել :»

«Իսրայէլի Աստուածը» , հնչեց ջերոցին մուտքէն : «Այո՛ . իմ հարցս Աստուածը , որ իրեն վստահացողն երեսէ չի ձգեր , զիս փրկեց :»

Ուրախութենէ յանկարծակիի եկած՝ Պուլիոն և Վիպսանիա աղջկան դիմացն ելան , որ մուտքին վրայ կեցած էր երեսը քողով բոլորովին ծածկուած :

Սանդաղատանօք գրկեց Վիպսանիա գերուհին . միանգամայն հարցուց .

«Տիրերիոսը տեսա՞ր :»

Աբիգայիլ պատասխան չկրցաւ տալ . բայց իւր տիրուհւոյն թեւերէն մեղմով ազատելով ինքզինքը, դողդոջուն ձայնով ըսաւ .

«Թող ջնջուի վրայէ՛դ, ինչ որ գեղեցկութիւն կը կոչուի, եթէ առաքինութեան շաղէն չեղելու վտանգի մէջ ես : Այս հրամայած էր մահամերձ հայրս ինծի : Հօրս պատուերին անսալ ինծի նուիրական պարտք մըն է : Ինչպէս մաքուր և անբիծ մտայ բռնապետին պալատը, նոյնպէս ալ թողուցի :»

Ասոր վրայ քողը մէկդի ըրաւ :

Սարսափահար ետ ետ գացին Վիպսանիա և ծերակուտականը և քստմունքով կը դիտէին ահուելի կերպով այլափոխուած կերպարանքը :

Աբիգայիլ յայտնի կը տեսնէր այն ակամայ զգուանքը, զոր երկուքն ալ կը զգային : Ուստի իւր իսկ ցաւին զգացումը չկրնալով զսպել ցաւագին կերպով գոչեց .

«Ապա ուրեմն արտաքին գարշելիութիւնը աւելի մեծ չարիք մըն է եզեր, քան յանցանքն իսկ : Նո՛յն իսկ իմ պաշտպաններուս ու բարերարներուս խորշում կը պատճառեմ :»

Վիպսանիա լռեց . բայց աղջկան մօտենալով յայտնի ակնածութեամբ և յարգութեամբ բռնեց ձեռքը և զայն պագնելով ծնրադիր գոչեց .

«Աքանչելի՛ աղջիկ, ո՞վ քեզի յարգու-

թիւն ու մեծարանք պարտական չէ :»

«Դուն իմ որդեգիր աղջիկս ես», գոչեց ծերակուտականը շարժած, «եկուր հօրդ գիրկը :»

Արիգայիլ Սինկղիտիկոսին գիրկը նետուեցաւ, յետոյ դարձեալ զատուելով՝ ծունկի վրայ եկաւ և բարձր ձայնիւ գոչեց.

Շնորհակալութիւն, անհուն շնորհակալութիւն քեզի, ո՛վ հարցս Աստուածը, որ կը կանգնես խոնարհները և քու ժողովրդեանդ դուստրը օժտեցիր կարողութեամբ ու քաջութեամբ :»

Երկնային ուրախութիւն կը շողար դէմքին վրայ և իր տգեղութիւնը կը ծածկէր :

Խեղճ Արիգայիլ. իւր ուրախութիւնը կարճատեւ էր : — Իրեն վերապահուած էր դառնութեան բաժակը քամել :

Երբ յիմարին մօտեցաւ, ասիկա վայրկեան ժր ապշահար զինքն սկսաւ դիտել. բայց քիչ մ'ետքը աճապարանօք սկսաւ խոյս տալ իրմէ գոչելով.

«Ազատեցէք զիս, հրէշ մը զիս կլլել կ'ուզէ :»

Եւ այս աղաղակը միշտ կը սկսէր, քանիցս թէ Արիգայիլը տեսնէր :

ԳԼՈՒԽ ՏԱՍՆՈՒՀԻՆ ԳԵՐՈՐԳ

ՔՍԱՆՈՒՀԻՆ Գ ՏԱՐԻ ՎԵՐՁԸ

Ա.

Ըստ քրիստոնէական թուահամարին 37 տարւոյն դարնանային ող մը հրաժեշտ առնող արեգական վերջին ճառագայթները Լիբանանի մայրիներուն բարձրաբերձ գագաթները կ'ուկեզօժէին : Ոչ մէկ ամպ հորիզոնը կը պղտորէր . միայն նուրբ մշուշ մը , որ սկսած էր Անտիլիբանանէն բարձրանալ , շրջակայ վայրերը կարծես վարդագոյն լուսոյ մէջ ցոյց կու տար :

Զովարար հով մը , որ հազարամեայ մայրիներու մէջէն կը շնչէր , ողբագին ձայն մը կը բերէր , որոնք զրեթէ նման էին մահամերձի մը վերջին հոնդիւններուն : Տառակը կը մնչէր կանչելով իր էգը և ամենադոյզն խշրտոցին խոյս կու տար երկչոտ վիթր :

Խոր լուռութիւն մը պատած էր չորս գին , որ մերձաւոր երեկոյին պատճառաւ աւելի հանդիսական երեւալու էր :

Սպիտակահեր և երկայնամօրուս ալեւոր մը , որ մութ զգեստ մը հագած էր , հաստ քուքի մը կրթնած՝ դժուարութեամբ զառիվեր կ'ելլէր : Իւր վեհ հասակը տարիքին բե-

ուան տակ բաւական կքած էր, և գունատ կերպարանքը բարեպաշտ համակամութիւն կ'արտայայտէր :

Սակայն արահետը երթալով կը սեպանար և տաղտկալի կը դառնար, այնպէս որ ծերունին մեծ ճիգով կրնար ճամբան յառաջ տանիլ :

Տխուր եղանակ մը շատ չանցաւ բարձունքէն սկսաւ լսելի ըլլալ, և լերան արձագանքը նոյն երգը կարծես աւելի ողբազին կը կրկնէր : Այս այնպիսի երգ մ'էր, որով նախկին քրիստոնեաները հրաժեշտ առնող հոգիներուն ուղեկից կ'ըլլային : Երբ այս ձայները ծերունւոյն ականջը շօշափեցին վայրկեան մը կեցաւ :

«Հաղիւ ժամ մը կայ», ըսաւ ինքնիրեն տրտմալից, «զի՛նքը թողուլս, եղբայրներէս մէկուն մահուան մահճին մօտ երթալու համար, և այդ միջոցին անիկա լաւ վիճակի մէջ էր : Ստուգիւ անոր վիճակը շատ շուտ գէշցած է : Սաստուած, շնորհէ՛ որ զայն կենդանի գանես :»

Վերջապէս հասաւ տեսակ մը դէպ ի ցած աստիճանաւորութեան մը : Հոս չորս մայրերու բուններ խրճիթի մը մոյթերը կը կազմէին, որուն տանիքն ու կողմնակի պատերը արմաւենւոյ ճիւղերէ և ժանտաթզենիներէ կը բաղկանային :

Երեք էրիկ մարդիկ, որ ճիշդ ծերուն պէս

երկայն , մթազոյն զգեստներու մէջ ծածկուած էին , հիւզակին դրան մուտքին առջեւ ծունր դրած այս սօղմոսը կը մրմնջէին . «Որպէս փափագէ եղջերու յազրերս ջուրց , այնպէս փափագէ անձն իմ առ քեզ , Աստուած :»

Երբ ծերունին նշմարեցին , անոնցմէ մին դիմացը փութաց և մեղմով փափսած .

«Մեր քոյրը , հա՛յր իմ , արդէն քանի մ'անգամ զքեզ հարցուց :»

Ծերունին մտաւ շուտ մը տնակը և հոգեվարք կ'նոջ մը խշտեակին առջեւ ծունկի եկաւ :

Խղիկը ներքուստ երկու բաժանում ունէր . մէկուէն մէջ պառկած էր մահամերձը , մինչդեռ միւսը կ'երեւար թէ ծերունւոյն կը վերաբերէր : Երկու փայտողէն աթոռներ և կոշտ սեղան մը կը կացուցանէին տան ամբողջ կահ կարասին :

Թխագոյն ասրիդէն զգեստ մը , ինչպէս էր ծերուն զգեստը , հոգեվարքին հանդերձը կը կացուցանէր , և սև մազերը խառն ի խուռն կախուած էին գազաթէն վար :

Ալ երիտասարդ չէր կրնար ըսուիլ և տառապանքներու և հիւանդութեանց երեսէն հալած մաշած , և սակայն կերպարանքին վրայ յայտնի կեցած էին երբեմնի գեղեցիկութեան մը հետքերը : Տակաւին խոր երաշխէպններ , որ անոր երեսը կը տգեղցընէին , այսերունու ճակատին վրայ դրոշմուած էին :

Երբ հոգեվարքը նկատեց ծերունին , ու-

բախութեան ժպիտ մը շողաց շրթունքներուն վրայ : Երկու ձեռքերովը ծերուկին դողդոջուն աջը բռնելով՝ հազիւ լսելի ձայնով ըսաւ .

«Հոս ես ուրեմն, հա՛յր, փա՛ռք Աստուծոյ . կը վախնայի որ ա՛լ այս աշխարհիս վրայ զքեզ չտեսնէի :»

«Եւ սակայն զքեզ հազիւ ժամ մը յառաջ թող տալու ատեն աւելի լաւ էիր :»

«Թերեւս լոկ երեւոյթ էր, արեւուն մարը մտնելուն՝ իմ արեւս ալ պիտի չլիջանի : Բաց դուռը, հա՛յր, կ'ազաչեմ, որպէս զի օրւան լուսաւորը անգամ մ'ալ ողջունել կարենամ :»

Արեւոտ ճառագայթ մը բաց դռնէն ներս թափանցեց և հոգեվարքին գլուխը լուսաւորեց :

«Ծնորհակալութիւն քեզի, բարեգութ Տէր», դռնեց տկար ձայնով «հայրենեաց արեգակը իմ մահուան մահիճս կը լուսաւորէ, և իմ՝ ոսկրներս օտար երկրի մէջ պիտի չփտին :»

Ասոր վրայ դարձեալ փակեց աչուրները : Կարծես հեզիկ կը մրափէր : Տնակին մէջ խորին լուութիւն կը տիրէր, միայն դրսէն սաղմոսի ողբագին երգը կը լսուէր :

Քանի մը վայրկեան ետքը դարձեալ արթնցաւ : Երեսը ուրախութենէն կը ճառագայթէր և երկու ձեռքերը կարկառելով՝ շրթունքները մեղմով սղօթք մը սկսան մրմնջել : Յետոյ նստողական դիրքի մէջ խշտիկին վրայ

կանգնելով հաստատուն և արտաքոյ կարգի հնչողական ձայնով ըսաւ .

«Հայր իմ, հայր իմ, աշխարհի Փրկիչը տեսնելու մխիթարութիւնն ունեցայ . բայց ոչ թէ արիւնագանգ և մահամերձ, ինչպէս երբեմն զանիկա Գողգոթայի վրայ տեսանք, ո՛չ այլ շրջապատուած այնպիսի լոյսէ մը, որուն մէջ թափանցիլ մահկանացուի մը չէ տրուած, և երկնային դասերը երեքսրբեան սրբասացութիւնը կ'երգէին . . . : Ես ալ հողի և փոշուոյ մէջ խոնարհած՝ կարծես արժանացայ անոր ոտքերուն առջև ապրիլ : Աղօթեցի ամէն անոնց համար, որ ինծի թանկագին ու սիրելի էին, և որ ուրիշ յանցանք չունէին, բայց եթէ զայն չճանչնալը : Փրկիչը սիրալիբ կերպով ժպտեցաւ ինծի եւ գոչեց . «Ամէնուն համար թափեցի ես իմ արիւնս :» Հայր, դուն ալ երկրպագէ անոր :»

Երկիւղածութեամբ գետին ինկաւ ծերունին աղօթելու համար, մինչ հոգեվարքը դարձեալ իւր խշտիկին վրայ ինկաւ պառկեցաւ : Քիչ մ'ետքը դարձեալ կանգնեցաւ և ձեռքերովը երեսը ծածկելով, իբր թէ ուզէր ցաւալի տեսիլ մը վանել աշուրներուն առջիւէն, մեղմով սկսաւ մրմնջել, մինչ մահուան պաղքաթինք մը երեսը կը թրջէր :

«Ով մեծդ Աստուած, ի՞նչ կը տեսնեմ», գոչեց բարձրաձայն . Տիբերիոս ալ մահուան հետ կը մաքառի կը տեսնեմ զանի : Սոսկալի

կը չարչարուի : Չկայ հոն բարեկամ ձեռք մը , որ իւր խոնջ արտեւանունքը փակէ : Առանձին է , բոլորովին առանձին . . . : Ոչ , ոճիրը իւր մահուան մահճին մօտ կը հսկէ : Մարդ մը անոր վերջին վայրկեանը լրտեսելու կ'աշխատի . ահա վրան կը խոյանայ . . . : Կայսրը կը խեղդէ . . . : Ամէն բան անցաւ : Հռովմ կը պատրաստուի , իւր երբեմնի այնչափ հպարտ գագաթը նոր բռնակալի մը ներքև խոնարհեցնելու (*) :

Մահամերձին զառանցանքը դադրած էր . լոկ մեղմ շնչառութիւնը կը լսուէր : Անգամ մ'ալ ուզեց կանգնիլ , բայց ոյժ չուներ և ձայնն այնպէս տկարացաւ , որ ձերունին վրան ստիպուեցաւ ձռիլ լսելու համար :

«Ինչո՞ւ կու լաս , հայր , հոն երանաւէտ յաւիտենականութեան մէջ քիչ մ'ետքը և ընդ միշտ միացած պիտի ապրինք :

Ապա ծոցէն հանեց մետաքսեայ փոքրիկ քսակ մը :

«Ահա , հայր , առ իմ ունեցած միակ գանձս . մեր թշուառ Ֆլաւիային մագերէն փունջ մը և բանի մը մրտենւոյ ոստեր ու թարչամած ծաղիկներ , զորոնք երբեմն Ագրիպպա ինձի տուաւ : Այս յիշատակներով զիս մի մոռնար :»

(*) Այս բռնաւորն էր Գոյիոս Կալիգուլա , աւելի անազորոյն գազան մը եւ կէս բախած վեհապետ մը :

Հրեշտակի մը պէս սիրուն անգամ մըն ալ ժպտեցաւ ձերունւոյն եւ վայրկեան մը թեթեւ ջղածգական գող մը վրան գալէն ետքը՝ Լանդեց հողին :

Ծերը բռնեց անոր ձեռքը, սիրալիր կերպով կանչեց զայն, բայց պատասխան չընդունեցաւ : Այն ատեն բարձրածայն ողբով սկըսաւ գոչել .

«Այսպէս ուրեմն իմ ամէն, ամէն սիրելիներէս վե՛րջը պիտի մնայի ես :»

Բայց շուտով ողբագին ձայները զղջալ տուին իրեն : Մահուան անկողնոյն քով ծունր դրած՝ ամենայն համակամութեամբ հծծեց .

«Կամքդ ըլլայ, ո՛վ Տէր :»

Վայրկեան մը վերջը հիւզակէն գուրս ելաւ :

«Եղբայրք, գոչեց հոն ժողովուածներուն, «մահու ե կենաց տէրը մեր Աբիգայիլ քոյրն իրեն կանչեց :»

Գարձեալ Լիբանանու լուսթիւնը հաւատացեալներուն մահուան երգերէն խզուեցաւ :

Բարեպաշտ եւ համբերատար կնոջ հրաժեշտին հետ արեգակն ալ ծով ընկղմեցաւ :

Բ.

Ասինիոս Գալլոսի՝ Յանիկուլոսի ստորոտը գտնուող ջերոյին մէջ վերջին անգամ Յլաւիոս Պուլլիոն սինկղիտիկոսը և երբեմնի իսրայելացի գերուհի և այժմ՝ անոր որդեգիր դուստր եղած Աբիգայիլը տեսնելնէս ի վեր, մինչև երկուքին ալ Լիբանանի վրայ իբր մեհակեաց հանդիպելնիս, ներկայ ուրուագծին մէջ գործող բոլոր անձերու վրայ ալ փակուած էր գերեզմանին դուռը:

Յլաւիա, որ մինչև կենացը վերջը խելագար մնաց, շատ չանցաւ իր խօսեցեալին հետեւեցաւ գերեզմանի մէջ: Միայն թէ իւր վերջին ժամերը անբացատրելի երջանկութեամբ կրցած էր անցընել, զառանցելով միշտ Ագրիպպայի վրայ:

Վիպսանիա ալ շուտով մեռաւ: Այն երկիւղը, թէ կրնայ իւր ամուսինը բռնապետին ձեռքն իյնալ, խաթարած էր իւր առողջութիւնը և խզած իւր կենացը թելը:

Ասինիոս Գալլոս կրցած էր երկար ատեն թաքուն ապրիլ: Բայց իւր սիրելի կողակցին հալիւն ու մաշիլը ստիպած էր զինքը իւր թաքստոցէն դուրս գալ (անսալով այնպիսիներու, որ զինքը կ'ապահովէին թէ ա՛լ կայսրմէ երկիւղ չկայ): Միայն թէ բռնապետներու վրէժխնդրութիւնը միշտ կը հսկէ:

Ամբաստանուեցաւ դարձեալ կայսեր կե-
նաց դէմ դաւաճանած ըլլալու ամբաստանու-
թեամբ: Իրեն հետ բախտ նետուեցան նաև
Սեփոտոս Ապուլէյա հիւպատը և Ֆլամինիոս
Վաղերիոս շինուածապետը, երեքն ալ անա-
գորոյն մահուամբ սպաննուեցան: Սյսինքն
իրենց բանախն մէջ սովամահ եղան:

Յունիոս Ատտերիոս մասնիրչներու սովո-
րական վարձատրութիւնն ընդունած էր. Տի-
բեր, որ դայն կ'արհամարհէր, չէր կրնար տա-
նիլ որ իրեն մօտ գար, ուստի Ատտերիոս
առանձնացաւ Տուսկուղանի քով գանուած
ամարանոցը, ուր ամէնէն արհամարհուած
անցուց օրերը մահուան սարսափին մէջ:

Սալուստինեան պարտէզներուն պատերուն
ներքև կատարուած դէպքը միշտ աչքիս առ-
ջև կը անկուէր, և կը կարծէր թէ ընդզանե-
րը իւր չորս դին պաշարած կը գոչեն քրտ-
մնելի մասնիչ բառը:

Իւր այս սոսկալի անձկութեան հետ միա-
ցաւ նաև ազահութեան ախտը, զոր կրնայ
ամենասաստիկ յիմարութիւնները յառաջ բե-
րել: Լիառատ ընչաւէտութեանը հակառակ
տուայտեցաւ ու տառապեցաւ ահռելի վիճակի
մը մէջ:

Ոչ նուազ տխուր, թէպէտ բոլորովին
տարբեր պարագաներու տակ եղաւ Սէյան
անձնապահապետին վախճանը: Տիբերի առ-
ջև ունեցած ազդեցութիւնն անսահման էր,
այնպէս որ երկրորդ կայսր ալ կը կոչուէր
ինքը: Սյս պատճառաւ ալ բուն կայսրմէ ա-
ւելի ատուած էր: Եւ իրօք ալ, Տիբեր որ-
չափ ալ անօրէն ու անամօթ եղած ըլլար,
Սեյան դայն չարութեան ու ապիրատութեան

մէջ կը գերազանցէր : Ամբաստանուեցաւ իրաւացի թէ անիրաւ նկատողութեան չենք առնուր, թէ կայսեր Դրուսոս որդին թունաւորած ըլլայ, և ծերակոյտէն մահուան դատապարտուեցաւ : Դիակը կատղած ժողովուրդէն — որ այնպէս սիրով սանձարձակ մտիկանութիւն մը ցոյց կու տայ անկեալ մեծութեանց հանդէպ — Հեծեծանաց սանդուղներէն¹ մէկդի անուեցաւ, ուր մահապարտներու նկատմամբ գործադրուած սովորութեան համաձայն ժամանակ մը ի ցոյց տրուած էր, և վայրագ անդթութեամբ քաղաքին փողոցներու մէջ քարշուեցաւ :

Ճիշդ նոյն բախտին վիճակեցան դժբախտ կիսն ու դաւակները, որոնց յանցանքն էր լոկ հրէշին վերաբերիչին :

Մնացած էին Ֆլաւիոս Պոլլիոն և իւր որդեգիր դուստրը Արիգայիլ. կայսրը չէր համարձակէր մեծ ժողովրդականութիւն վայելող ծերակուտականէն յայտնի վրէժ լուծել : Ամէնուն ծանօթ էր, որ այս Ստոյիկեանը ամենապարզ ու սակաւապէս կեանք մը կը վարէր, որպէս զի իւր հարուստ եկամուտները աղքատներու և ուրիշ հանրօգուտ նպատակներու գործածել կարենայ : Եւ ճիշտ ալ այս կէտիս մէջ էր որ Պոլլիոնի կարծիքը ստոյիկեան փրկիստփայութեան հետ ընաւ չէր համաձայնէր, որուն համեմատ, ինչպէս յայտնի է, ամէն մարդկային թշուառութիւն, կարօտութիւն, չքաւորութիւն իրական չարիք չեն,

1 Scalae gemoniae կապիտոլի վրայէն դէպ ի Տիբերիս գետ տանող համբաւաւոր սանդուղը : Սովորաբար մահապարտները (դիւտաւորաբար մատնիչները) այս սանդուղներէն գետ կը նետուէին :

ուստի իմաստունը զգուշանալու է բուն իսկ կարեկցութիւնն ցոյց տալէ : Ըշմարտապէս նրկարագրական է այս նկատմամբ այն, որ ամենահամբաււոր լատին բանաստեղծ մը¹ իմաստունին — ի հարկէ հարուստ իմաստունին մէկ առաւելութիւնն ալ կը համարի, ամենեւին կարօտեալի մը հանդէպ գթութիւն չըզգալը : Այս պատճառաւ ալ հոովմայեցի միլիոնաւոր հարուսաներու մէջէն և ոչ մին մըտքէն անցուցած էր, աղքատներու կամ հիււանդներու համար ապաստանարան մը հիմնել : Միայն քրիստոնէական կրօնին վերապահուած էր այս :

Արդ Ֆլաւիոս Պոլլիոնի պէս ծերակուտականի մը հանդէպ Տիրեր, որ սմէն բռնաւորներու պէս նենգաւոր ալ էր, յայանի գործի ձեռնարկել չյանդգնեցաւ : Աւելի խոհեմական կ'երեւար իրեն սպասողական դիրք բռնել :

Արիգայիլին վրայ ա'լ չէր մտածեր, աղջրկան իրեն նողկալի և տգեղ երեւցած օրէն ի վեր : Դարձեալ անտարբեր էր Պոլլիոնի զայն որդեգրած ըլլալուն նկատմամբ : Աւելորդապաշտ էր, ուստի Հրէուհին իբր կախարդ կը համարէր, այս պատճառաւ ալ զայն յիշողութենէն վտարել իր գործին յարմար կը տեսնէր :

Այս միջոցին իսրայէլացի աղջկան երեւակայական գուշակութիւններուն սկսան համապատասխանել զէպքերը :

Տիրեր իր անձին և իրեն մօտ ապրիլ ստիպուած մարդոց ատելի ու գարշելի դարձած էր . զինքը տեսնելը զգուում և նողկանք կ'ազդէր : Մարդկային տեսութենէն ըստ կարի

խուսափելու համար, կապրի ժայռուտ կղզին՝
Նէապոլսոյ ծոցին մէջ իրեն բնակավայր ընտ-
րեց: Հոս ոճիրներու շարանը շարունակել չը
մտցաւ:

Ֆլաւիոս Պոլլիոն իւր որդեգրին հետ կամ-
պանիայի հոյակապ ամառանոցին մէջ առանձ-
նացած կ'ապրէր: Հոս Արիզայիլ իմացաւ, թէ
մարգարէներուն դարերէ ի վեր խոստացած
Մեսիան իրօք իւր ժողովրդին մէջ երեւցած
է: Չայն տեսնել ու անոր ոտքերուն առջև
արտասուքը ազատօրէն հոսեցնել, ա՛յս էր
իւր ամենաջերմ բաղձանքը: Ֆլաւիոս Պոլ-
լիոն ստիպուեցաւ աղջկան համակերպիլ: Որ-
դեգիր դասեր եռանդնալից ճարտասանու-
թիւնը իւր ստոյիկեան փիլիսոփայութեան վրայ
յաղթանակ տարաւ:

Աշխարհի Փրկիչը երբ ժողովրդեան բար-
ձրաբարբառ ցնծութեամբը Նրուսաղեմ մուտ
կը գործեր, իւր շարչարանաց ու մահուան
դիմագրաւելու համար, հոն կը համնէին նաև
Պոլլիոն և Արիզայիլ, որոնք անմիջապէս ա-
նոր եռանդուն խոստովանողներն եղան, Ա-
րիզայիլ, որովհետև Փրկչէն ինչ որ լսած ու
տեսած էր, զինքը այն համոզման բերած էր,
թէ ասիկա մարգարէներէն խոստացուած ըլ-
լալու է, իսկ Պոլլիոն, վասնզի ստոյիկեան
վարդապետութիւնը կը քարոզէր, թէ ճշմար-
իտ իմաստունը և առաքինութեան ու բարո-
յական դիւցազնութեան գաղափարականը տա-
կաւին աշխարհ եկած չէ: Միայն Մեսիայի
մէջ ապահով էր, թէ այդ ճշմարիտ իմաս-
տունն ու այդ աստուածային գաղափարա-
կանը գտած ըլլար:

Հայր ու դուստր Գողգոթայի վրայ փըր-

կագործութեան ներկայ եղան և խաչին շատ մօտ կեցած էին, երբ Փրկիչը աստուածային գլուխը խոնարհեցուց ու հոգին աւանդեց :

Գարձեալ այն սակաւաթիւ երանելիներուն մէջ էին, որ անոր՝ գերեզմանէն յառնելէն ետքը՝ զայն տեսնելու արժանի եղան. և անոր փառաւորապէս երկինք համբառնալէն ետքը՝ առաքեալներէն անոր վարդապետութեան այնպէս անպաճոյճ ու միանգամայն յափշտակիչ ճարտասանութեամբ քարոզչութիւնը լսեցին :

Ս.յնուհետև երկուքն ալ որոշեցին Լիբանան երթալ ու հոն չորս տարի առանձնութեան և հակառակ Պոլլիոնի անսպառ հարստութեան, աղքատութեան մէջ ապրիլ :

Արիգայիլ նախ խտտամբեր կեանքին ա՛ր չկրցաւ տոկալ : Մեռաւ 16 Մարտ 37 տարւոյն, ըստ քրիստոնէական տուժարական հաշւոյ եւ 788ին Հռովմայ շինութենէն ետքը :

Ճիշդ նոյն օրը Կապրի կղզւոյն վրայ կը փչէր վերջին շունչը Տիբերիոս կայսրը :

Գ.

Քրիստոնեայ կանայք յաջորդ օրը վախճանեալին նշխարները խնկելով՝ սպիտակ պատառով պատեցին եւ հապճեպով շինուած եղեւնատիայտեայ դագաղի մէջ դրին :

Շրջակայ բոլոր հաւատացեալները, որոնք նոյն ատեն Լիբանանի վրայ բաղմաթիւ էին, պարզ յուղարկաւորութեան հետեւեցան :

Պոլլիոն զուարթ էր, ականոզիքը ոչ մէկ արտասուքի կաթիլ կը թրջէր և իւր ալեհեր դագաթը անսակ մը գերբնական փայլով կը շողար : Ներկայ եղողները կը կարծէին թէ անայլ եւս երկրաւորներու չի վերաբերիր :

Մարմինը փոսն իջեցուելէն վերջը՝ առաւ Պոլլիոն ափ մը հող և ցանեց նոյնը դազաղին վրայ :

«Հանգչէ՛ խաղաղութեան մէջ», դոչեց ամուր ձայնով, որ ներկայ եղողներուն սիրտը ուժգին կերպով թափանցեց, «Հանգչէ խաղաղութեան մէջ, մինչև որ հրեշտակին փողը զքեզ դարձեալ յարուցանէ» :

«Ամէն», պատասխանեցին և հետեւեցան իւր օրինակին :

Բայց երբ բահը ամբողջ փոսը լեցուց և վրան փոքրիկ բլրակ մը ձեւացաւ, նոյնին չորս կողմը ծուներ դրին հաւատացեալները, երկիւղածութեամբ սաղմոս մը մրմնջելով : Երգը աւարտեցաւ և ամէնքը ոտքի ելան . միայն Պոլլիոն մնաց տակաւին ծնրադիր, երկու ձեռքերով երեսը ծածկած ու գլուխը մեզմով շիրմին փոսին յեցուցած :

Զայն տուին, բայց պատասխան չտուաւ, ձեռքով դպան և մնաց անշարժ :

Ծերունին չէր կրցած երկրիս վրայ իրեն համար միակ թանկագին էակին կորուստէն ետքը ապրիլ :

Երկրորդ օրը առաջին փոսին քով երկրորդ մ'ալ փորեցին և երկու մայրիներ, ինչպէս նաև մայրափայտեայ կոշտ խաչ մը ցոյց կուտային այն տեղը, ուր հռովմայեցի ծերակուտական Ֆլաւիոս Պոլլիոնի և Հասմոնեան քահանայապետական ու զինուորական տնէն սերող և իրեն որդեգիր Աբիգայիլի ոսկրոտիքը կը հանգչէին :

ՈՒՂՂԵԼԻ

Երես 48 վերջն տող 7, հապա Ա.տտու-
ծոյ . . . ուղղելու է. հապա միակ հօր մը Աս-
տուծոյ և այլն:

ՄԱՏԵՆԱԳԱՐԱՆ «ՌԻՍՈՒՄՆԱՐԱՆ»,

1.— Դոկդ. Յ. Գաբանճիլեան, ՌԷՕՆՏ-
ԳԵՆԵՍ.Ն ՃԱՌԱԳԱՅԹՆԵՐ, բնագիտական ծա-
նօթ ութիւններով և պատկերներով: Գին՝
2 դր.:

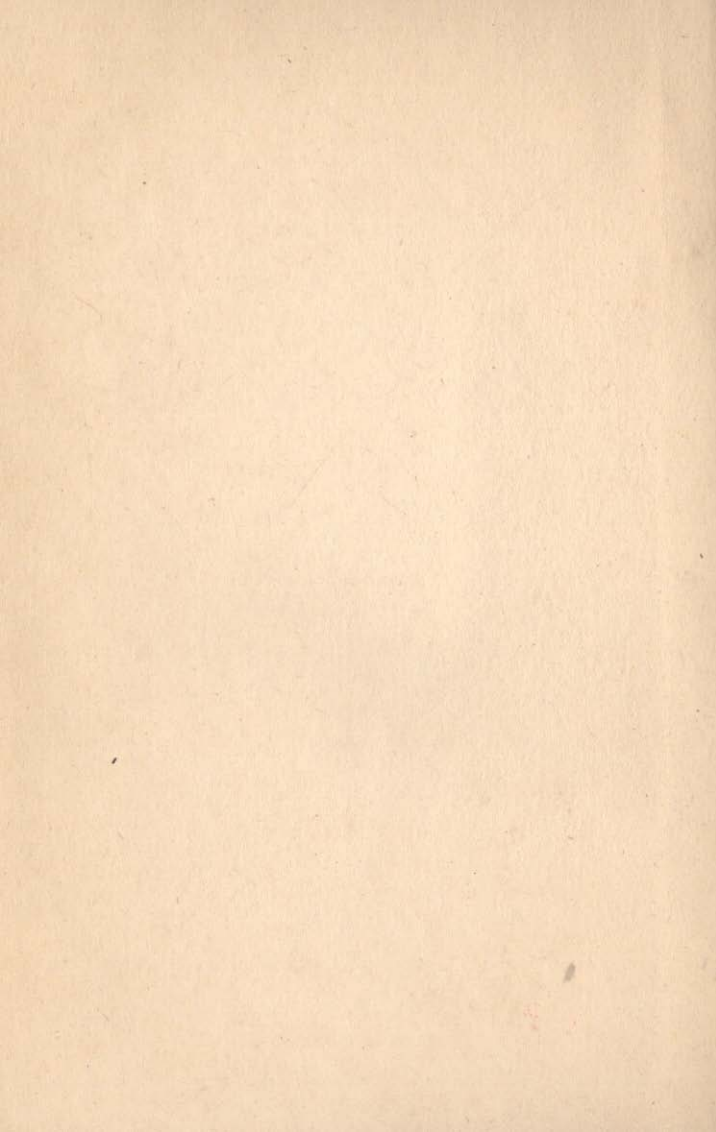
2.— Ա. դր լա Գրանժ, ԿԵՍԱՐ ԱԳՐԻՊ-
ՊԱ. վիպական ուրուագիծ Տիրերիս կայսեր
ժամանակէն. թարգմանեց. Հ. Հ. Համբարեան:
Գին՝ 3 դր.:

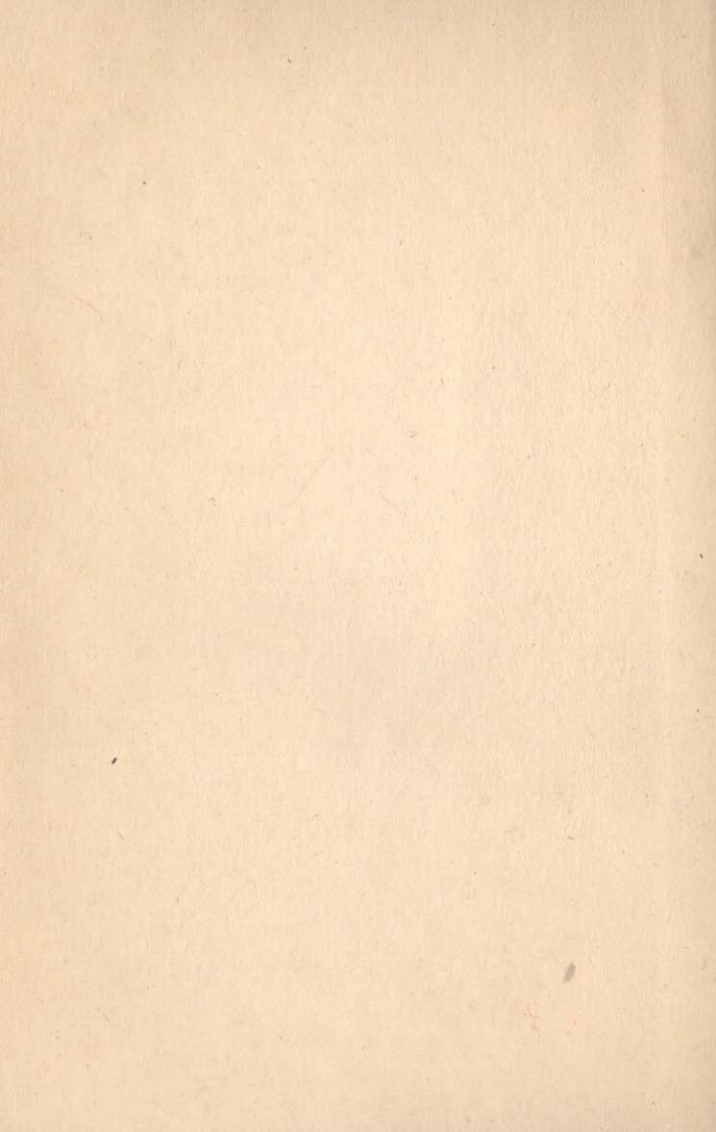
ՌԻՍՈՒՄՆԱՐԱՆ

Մանկավարժական, գիտական և
գրական ամսաթերթ

ՏԱՐԵԿԱՆ 12 ՂԲ.

Դիմել Վիեն. Մխիթարեանց վարժարան
ի Պանկալթի

2728

2729

2730

2731

2732

2013

